In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

संस्कृत अकाडमी षष्ठ्यब्दग्रन्थमाला (iii) - 04

॥ धनञ्जयनाममाला ॥

(धनञ्जयकविप्रणीता)

(केन्द्रीयसंस्कृतविश्वविद्यालयस्य अष्टादशीपरियोजनायाः दुर्लभग्रन्थपुनर्मुद्रणपरियोजनान्तर्गतत्वेन प्रकाश्यते)

प्रधानसम्पादकः परियोजना – अनुसन्धाता च

आचार्यः के. नीलकण्ठः

निदेशकः

सम्पादकः

डा. जोषी सन्तोष कुमारः

शोधसहायकः

सहायकः

डा. के वि सूर्यप्रकाशः

शोधसहायकः

संस्कृत अकाडमी

(केन्द्रीयसंस्कृतविश्वविद्यालयेन मानिता आदर्शशोधसंस्था)

उस्मानियाविश्वविद्यालयः, हैदराबाद् - 07

2024

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

संस्कृत अकाडमी षष्ट्यब्दग्रन्थमाला (iii) - 04
In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

॥ धनञ्जयनाममाला ॥

(धनञ्जयकविप्रणीता)

(केन्द्रीयसंस्कृतविश्वविद्यालयस्य अष्टादशीपरियोजनायाः दुर्लभग्रन्थपुनर्मुद्रणपरियोजनान्तर्गतत्वेन प्रकाश्यते)

प्रधानसम्पादकः परियोजना – अनुसन्धाता च

आचार्यः के. नीलकण्ठः

निदेशकः

सम्पादकः

डा. जोषी सन्तोष कुमारः

शोधसहायकः

सहायकः

डा. के वि सूर्यप्रकाशः

शोधसहायकः

संस्कृत अकाडमी

(केन्द्रीयसंस्कृतविश्वविद्यालयेन मानिता आदर्शशोधसंस्था)

उस्मानियाविश्वविद्यालयः, हैदराबाद् - 07

2024

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

Sanskrit Academy Ṣaṣṭhyabda Granthamālā (iii)- 04

Dhanañjayanāmamālā

of

Dhananjaya

(Re-printing of rare book project)
This book is published with the financial support under Ashtadashi Scheme of **Central Sanskrit University, New Delhi**

Publisher
Director, Sanskrit Academy

Copies can be had from:
Director
Sanskrit Academy
Adarsha Shodha Sanstha
Osmania University,
Hyderabad – 500 007

Phone
8331021001

Email:
sanskritacademyhyd@gmail.com

Web:
https://sanskritacademy.net/

Printed at
Karshak Art Printers,
Vidyanagar, Hyderabad

Dhanañjayanāmamālā
of
Dhananjaya

ISBN – 978-93-80171-99-9

© Sanskrit Academy

Year : 2024
Pages : xiv+104
Copies : 300
Price : ₹ 300

Sanskrit Academy Ṣaṣṭhyabda Granthamālā (iii)- 04
In Public domain - Digitization Muthulakshmi Research Academy

Dhanañjayanāmamālā

of

Dhananjaya

(Published under 'Re-printing of rare books project', Ashtadashi scheme of Central Sanskrit University, New Delhi)

Chief-Editor & Project Investigator

Prof. K. Neelakantham

Director

Editor

Dr. Joshi Santosh Kumar

Research Assistant

Assistance

Dr. K V Suryaprakash

Research Assistant

Sanskrit Academy

Adarsha Shodha Sanstha

(Recognised by Central Sanskrit University, New Delhi)

Osmania University, Hyderabad – 500 007

2024

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

Sanskrit Academy Ṣaṣṭhyabda Granthamālā (iii)- 04

Dhanañjayanāmamālā

of

Dhananjaya

(Re-printing of rare book project)
This book is published with the financial support under Ashtadashi Scheme of **Central Sanskrit University, New Delhi**

Publisher
Director, Sanskrit Academy

Copies can be had from:
Director
Sanskrit Academy
Adarsha Shodha Sanstha
Osmania University,
Hyderabad – 500 007

Phone
8331021001

Email:
sanskritacademyhyd@gmail.com

Web:
https://sanskritacademy.net/

Printed at
Karshak Art Printers,
Vidyanagar, Hyderabad

Dhanañjayanāmamālā
of
Dhananjaya

ISBN – 978-93-80171-99-9

© Sanskrit Academy

Year : 2024
Pages : xiv+104
Copies : 300
Price : ₹ 300

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

Foreword

ओम् श्री गुरुभ्यो नमः

।।श्रीशङ्करभगवत्पादाः विजयन्ते।।

Learning of any language requires mastering its vocabulary, grammar and literature. Mastering the vocabulary in a language is a very hard task. In case of mother tongue vocabulary could be strengthened by practice. But for learning some other language means of remembering is required, either by studying the literature of that particular language or versification of words with their meaning and this Versification system has been accomplished successfully only in Sanskrit language. Sanskrit scholars quote lexicons such as Amarakośa, Vaijayantī, Halāyudhakośa, Medinikośa Viśvakośa etc. while writing commentary on Sanskrit texts.

Sanskrit Kośa Literature:

The history of Kośa begins from the Vedic period itself. The very first Kośa is Yāska's Nighaṇṭu, and it is the only kośa which is available now for Vedic words. According to the derivation of the word Nighaṇṭu, given by Yāska in his Nirukta - the Nighaṇṭu comprises of a list of Vedic words[1]. Sāyaṇācārya in his Ṛgvedabhāsyopakrama, define Nighaṇṭu as, "a book where the same meaning - synonymous- words are considered as a group". He refers to Ten Nighaṇṭus[2]. Now a days the term Nighaṇṭu is being used in the sense of "dictionary" in many modern Indian languages. Kośa or Kosạ are the words used for lexicons in the Sanskrit literature. The Sanskrit lexicography has an ancient origin. Kośa literature in Indian tradition is very rich and at the same time it has lot of variety also. Kośas are typically organised following an ontological structure.

---

[1] समाम्नायः समाम्नातः तमिमं समाम्नायं निघण्टवः इति आचक्षते। (निरुक्तम् 1-1)

[2] आद्यं नैघण्टुकं काण्डं द्वितीयं नैगमं तथा, अस्यार्थः "एकार्थवाचिनां पय्यार्यशब्दानां सङ्घो यत्र पर्यायेणोपिदश्यते तत्र निघण्टुशब्दः प्रसिध्दः।" तादृशेष्वमरिसंहवजयन्तीहलायुधादिषु **दश निघण्टव** इति व्यवहारात् एवमत्रापि पय्यार्यशब्द सङ्घोपदेशादाद्यकाण्डस्य नैघण्टकत्वम् तस्मिन् काण्डे त्रयोऽध्यायाः ....

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

Since the kośas were memorised orally, in order to facilitate the memorisation with ease, most of these follow metrical compositions.

In the book **Indian Lexicography**, the Author Claus Vogel explains the characteristics of Indian lexica as - "Indian dictionaries may be synonymic or homonymic. The synonymic dictionaries are systematic catalogues of words with one and the same meaning (**ekārtha and samānārtha**); A neat and proper discrimination of both categories is not always practicable since many synonymic lexica include a homonymic section or chapter as well.[3]"

Some of the synonymous kośas are Nāmamālā, Śabdaratnākara, Śabdacandrikā etc. Homonymous are Anekārthasamuccayaḥ, Anekārthadhvani mañjarī, Viśva-prakāśa etc. And Dhanvantarinighaṇṭuḥ, Rājanighaṇṭuḥ etc. come under the domain of वैद्यशास्त्र i.e. medicine. And पारसीप्रकाश of Vedāṅgarāya covers the domain of Indian astronomy and astrology. Lexicons which have combination of both synonymous and polysemous words are अमरकोश, वैजयन्तीकोश, अभिधानचिन्तामणि etc. Some of these focus on etymology or some on grammar while some are arranged on the basis of syllables, and so on.

Among the older Kosha texts and their authors, there was Nānārthakośa mentioned in Kāśikā, The Nāmamālā of kātyāyana or Katya, the Śabdārṇava of Vachaspati, the Utpalini of Vyadi, were a few of them. However, among the grammarians, as Panini had pushed aside all of his ancestors as well as stands at the topmost level, regarding reputation among his contemporaries and descendants, like wise among Kosha texts, there stands out predominantly the name of Nāmaliṅānuśāsana /Amarakosha of Amarasimha.

---

[3] A History of Indian Literature; Vol. 5, Claus Vogel, P.305

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

Other important Kosha works are:

1. Anekārthasamuccaya of śāśvata ,
2. Abhidhāna ratnamālā of Halāyudha,
3. Vaijayantī of Yādava prakāśa,
4. Abhidhānacintāmaṇimālā of Hemacandra the grammarian,
5. Nānārthārṇava saṃkṣepa of kṣīrasvāmin
6. Nānārthaśabdakośa (Medinikosha) of Madinikara,
7. Nānārtharatnamālā of Irugapa Danda natha and Nāmamālā of Dhananjaya.

Present book Dhanañjayanāmamālā

Among all these, we have published Nānārtha-ratnamālā composed by Irugapadanda natha[4] in the last year under the reprinting of rare books project. And now we are bringing out one more Kosha i.e. Nāmamālā of Dananjaya which is famous as Dhanañjayanāmamālā. This was published by Vavilla Ramaswamy shastrulu in Telugu script with Telugu notes in the year 1917. Dhanajaya is said to have been lived during 12th century A D. And Amarakeerthi of 15th century AD had composed a commentary on it. This Nāmamālā consists of 200 shlokas and this was published first in Dwadashakosh sangraha[5].

Keeping the necessity and of Kośa books with Telugu commentary and meanings, we have decided to get this book published from Sanskrit Academy.

I appreciate the truthful efforts Dr Joshi Santosh Kumar, research assistant of the academy, who made a thorough study of this Dhanañjayanāmamālā and made this book ready for publication. He made a very comprehensive study on this book and added here all the

[4] This Irugapadandanatha is said to have been lived in the beginning of 15th century A.D.

[5] The original copy of this book is not found but there are many variations between these two editions, we followed the Vavilla's publication mostly.

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

required points in his introduction. I congratulate Dr Joshi Santosh Kumar for his efforts and devotedness in research.

I do appreciate the efforts of K. V. Suryaprakash who has been working hard along with me for bringing out many books under the project of reprinting of rare books sanctioned by the Central Sanskrit University, New Delhi. I thank Dr. Subrahmanyam, Dr. K. Varalakshmi, two Deputy Directors for their help and suggestions at every point. I convey my thanks and best wishes to Joshi Bharadwaj for his full support at every movement.

I thank Prof Srinivasa Varkhedi Hon'ble V.C. and Prof. Gayatri Murali Krishna Registrar I/c Central Sanskrit University, New Delhi for their continuous encouragement and for sanctioning such projects to Sanskrit Academy. I thank our Hon'ble Chairman Prof. D. Ravinder V. C. and Prof. P. Lakshmi narayana Registrar of Osmania University for their amicable support for the development of Sanskrit Academy. I thank Prof. Madhukeshwar Director, central schemes in CSU Delhi.

I thank Karshak Art Printers Vidyanagar, Hyderabad for printing this book on time.

सुधीजनविधेयः

Prof. K. Neelakantham
Director

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

प्रस्तावना

नूतनपदनिर्माणसव्यसाची धनञ्जयः

शब्दजालः अथवा पदानां समूहः एव कोश इति नाम्ना व्यवह्रियते। **अष्टाध्यायी जगन्माता अमरकोशो जगत्पिता, कोशावान् आचार्यः** इत्यादि वाक्यानि भाषाधिगमे कोशस्य प्राधान्यं ज्ञापयन्ति। एतादृशकोशाः यास्कादारभ्य अद्यावधि शताधिकाः संस्कृतभाषायां दृश्यन्ते । प्राप्तकोश संख्यापेक्षया नष्टसंख्यैव अधिकेति वक्तुं शक्यते। संस्कृतभाषायां नैकविधकोशाःसन्ति। एते कोशाः पर्यायपदकोशाः, नानार्थकोशाः इति द्विप्रकारतया दृश्यन्ते। अमरकोशः, वैजयन्तीकोशः, हलायुधकोशः इत्यादयः प्रसिद्धकोशाः। एतेषु कोशेषु एकार्थप्रतिपादकानां पर्यायपदानां निर्देशः दृश्यते। नानार्थरत्नमाला, विश्वकोशः इत्यादिकोशेषु एकस्य पदस्य नानार्थपदनिर्देशः दृश्यते। एवमेव एकाक्षरकोशाः, द्विरूपकोशाः, त्रिरूप कोशाः, युगलकोशाः इत्यादयः अस्याः बहुविधकोशाः भाषायाः वैशिष्ट्यं वर्धयन्ति। एवमेव तत्तच्छास्त्राणां प्रत्येकतया कोशग्रन्थाः सन्ति ते च अष्टाङ्गहृदयकोशः, क्रियाकोशः, अव्यय कोशः, उणादिकोशः, राजव्यवहारः कोशः, धन्वन्तरिकोशः इत्यादयः। एवमेव कालक्रमेण द्विभाषा, त्रिभाषा, चतुर्भाषा, षड्भाषा कोशग्रन्थाः ग्रथिताः। भाषायाः कोशः प्राणभूतः भवतीत्यतः भाषाधिगमे कोशस्य प्राधान्यं अत्यन्तं वरीवर्ति। परं धनञ्जयविरचितः नाममाला कोशः नूतनपदनिर्माणप्रक्रिया निर्देशरूपवैशिष्ट्येन भाषायां प्रत्येकस्थानमावहति।

परिचयः

संस्कृतं नाम दैवीवाक् अन्वाख्याता महर्षिभिः इति दण्डिमहाकवेः वाक्याधारेण संस्कृतभाषा देवभाषेति ज्ञायते। संस्कृतवाङ्मयं वेदवेदाङ्ग पुराणेतिहासैः विविधशास्त्रैश्च समृद्धम् अस्ति। तथैव विभिन्न साहित्यप्रक्रियैः

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

शब्दजालविन्यासैश्च इयं भाषा नवनवोन्मेषतया राराजते। एतेषां विशेष साहित्यप्रक्रियानां समेषां शब्दजालः प्रधानः भवति ।

कोशपरिचयः

सुप्तिङ्गन्तं पदं, सुबन्तं तिङ्गन्तं च पदं संज्ञं स्यात् इति वैय्याकरणानां मतं। एवं **शक्तं पदं** इति नैय्यायिकानां मतं , शक्तेः निर्वचनं तर्कसङ्ग्रहे एवमुक्तं-

अस्मात् पदात् अयमर्थो बोद्धव्यः इति ईश्वरसंकेतितः शक्तिः[6]

शक्तिग्रहणोपायाः अस्यां कारिकायां एवमुक्ताः-

शक्तिग्रहं व्याकरणोपमानकोशाप्तवाक्यं व्यवहारतश्च।
वाक्यस्य शेषाद्विवृतेर्वदन्ति सान्निध्यतः सिद्धपदस्य वृद्धाः[7]।।

व्याकरणं, उपमानं, कोशः, आप्तवाक्यं, व्यवहारः, वाक्यशेषः, विवृतिः, सिद्धपदसान्निध्यं, वृद्धाः इति । एषु शक्तिग्रहणोपायेषु अत्यन्तप्रधानेषु कोशः अन्यतमः।

कोशश्चैव महीपानां कोशश्च विदुषामपि ।
उपयोगो महान्येष क्लेशस्तेन विना भवेत् ।।

महाराजस्य धनकोशः, पण्डितस्य शब्दकोशः अत्यन्त आवश्यकः इति उपर्युक्तश्लोकप्रमाणेन ज्ञायते। संस्कृतवाङ्मये विविधशास्त्रग्रन्थानामिव कोशग्रन्थानामपि संख्या अधिकैव।तेष्वन्यतमः धनञ्जयविरचितः नाममालाकोशः।

संस्कृते नाममाला ग्रन्थाः

अमरदत्तः, कात्यः, दण्डिः, धनञ्जयः धन्वन्तरिः, साधु, हेमचन्द्रः, भोजः इत्यादिभिः विरचित नाममाला इत्याख्याः कोशग्रन्थाः कोशवाङ्मये दृश्यमानेऽपि केवलं भोजस्य, हेमचन्द्रस्य, एवं धनञ्जयस्य नाममालाग्रन्थाः एव उपलभ्यन्त इति वक्तुं शक्यते ।

---

6 (तर्कसंग्रहः, शब्दप्रकरणम्)

7 सिद्धान्तमुक्तावलिः

धनञ्जयपरिचयः

धनञ्जयेन स्वस्य द्विसन्धानकाव्ये प्रतिपादित विषयाधारैः अयं जैनमतानुयायीति पिता वासुदेवः, माता च श्रीदेवी गुरुश्च दशरथः इति ज्ञायते। महाकविरयं द्विसन्धानकविरितिनाम्ना प्रसिद्धिं लेभे। नाममालायां प्रस्ताविताः श्लोकाः एवं सन्ति ।

प्रमाणमकलङ्कस्य पूज्यपादस्य लक्षणम् ।
द्विसन्धानकवेः काव्यं रत्नत्रयमपश्चिमम् ।।
कवेर्धनञ्जयस्येयं सत्कीवानां शिरोमणेः।
प्रमाणं नाममालेति श्लोकानां हि शतद्वयम् ।। नाममाला 202

विभिन्नग्रन्थप्रमाणैः अयं च कविः 1123-1140 मध्यकाले नाममालाम् अरचयत् इति ज्ञायते। नाममालायां द्विशतं श्लोकाः सन्ति । अस्य कवेः प्रशंसापरौ श्लोकौ एवं स्तः -

जाते जगतिवाल्मीकौ शब्दः कविरिति स्मृतः।
कवी इति ततो व्यासे कवयश्चेति दण्डिनि।।
कवयः कवयश्चेति बहुत्वं दूरमागतम् ।
विनिवृत्तं चिरादेतत्कलौ जाते धनञ्जये ।।

व्याख्याता- अमरकीर्तिः

धनञ्जयनाममालायाः भाष्यं अमरकीर्तिमहोदयः अलिखत् । अयं च व्याख्याता स्वविषयान् भाष्यान्ते एवं प्रास्तावीत् **इति महापण्डित श्रीमदमरकीर्तिना त्रैविद्येन सेन्द्रवंशोत्पन्नेन (सेनावंशम्) शब्दवेधसा कृतायां धनञ्जयनाम- मालायां प्रथमकांडम् व्याख्यातम्** । अयं महाशयः 1450-15 शताब्दमध्यकालीन इति ऐतिहासिकानाम् अभिप्रायः।

नाममालापरिचयः

नाममालायां द्विशतं 200 श्लोकाः सन्तीति धनञ्जयः ग्रन्थान्ते अगदत्। अयं च ग्रन्थः प्रथमवारं द्वादशकोशसंग्रहे प्रकाशितः। ग्रन्थोऽयं इंडिया आफीस् ग्रन्थालयस्थ मातृकाधारेण प्रकाशितेति सूचितम्। अत्र

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

शब्दसंकीर्णरूपणं, शब्दसंकीर्णप्ररूपणं, शब्दविस्तीर्णरूपणं इति त्रिविधविभागेनास्तीति ग्रन्थान्तरैः ज्ञायते ।

- धनञ्जयनाममाला अमरकीर्तिविरचितभाष्योपेता भारतीयज्ञानपीठ् काशीद्वारा 1950 वर्षे प्रकाशितः।अस्मिन् द्विशतं मूलश्लोकाः, कविविषयपराः श्लोकत्रयं आहत्य त्र्युत्तरद्विशतं 203 श्लोकाःसन्ति ।
- ग्रन्थेस्मिन् द्वितीयखण्डे अनेकार्थनाममाला इत्यनया शीर्षिकया 44 श्लोकाः सन्ति ।
- अनेकार्थनिघण्टुः इत्यनया शीर्षिकया 153 श्लोकाः सन्ति ।
- ग्रन्थान्तपुष्पिका एवमस्ति । **महकवि श्रीधनञ्जय कृते निघण्टुसमये शब्दसङ्कीर्णे अनेकार्थप्ररूपणो द्वितीयपरिच्छेदः।** अस्य अमरकीर्तेः भाष्यं नास्ति।
- एवं एकाक्षरनाममालाप्यस्ति । अत्र 19 श्लोकाः सन्ति ।
- धनञ्जयनिघण्टुवु आन्ध्रटीकासहितं इति नाम्ना अयं कोशः वाविल्लरामशास्त्रुल्लु आण्ड् सन्स् द्वारा 1949 तमे वर्षे प्रकाशितः। अस्मिन् ग्रन्थे परिच्छेदद्वयं अस्ति। प्रथमे 198 श्लोकाः द्वितीये 50 श्लोकाःसन्ति ।
- इदानीं प्रकाश्यमानग्रन्थः वाविल्लग्रन्थाधारेणैव प्रकाशितः।

पदयोजनप्रक्रिया

अत्र धनञ्जयः नाममालायां पदनिरूपणविषये प्रत्येकविधिम् अनुसृतवान्। एकस्य पदस्य पर्यायपदानि निर्दिश्य तेषां पर्यायपदनाम् अन्यस्य पदयोजनेन नूतनपदं भवतीति। कथमस्ति सा प्रक्रियेति इदानीं पश्यामः-

उदा- भूमिः इति एकं पदम्। अस्य पदस्य नामामालायां सप्तविंशति-संख्याकानि पर्यायपदानि निर्दिष्टानि। एतैः भूमिवाचकपर्यायपदैः **पति** इति पदसंयोजनेन राजवाचक पदानि सप्तविंशतिसंख्याकानि भूपतिः, भूमिपतिः इत्येवं प्रकारेण निष्पद्यन्ते, एवमेव **धर** इति पदसंजोयनेन सप्तविंशतिसंख्याकानि

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

पर्वतवाचकपदानि भूधरः, भूमिधरः इत्यादयःउत्पद्यन्ते। एवं रुह इति पदयोजनेन वृक्षवाचकपदानि सप्तविंशतिसंख्याकानि भूरुहः, भूमिरुहःइत्यादयः निष्पद्यन्ते। एवं प्रकारेण नूतनपदनिष्पत्तिः कथं भवतीति धनञ्जयः अस्मिन् कोशे अदर्शयत्।

उदा -भूमेः पर्यायपदानि नाममालायां एवमुक्तानि -

भूमिर्भूः पृथिवी पृथ्वी गह्वरी मेदिनी मही ।
धरा वसंधरा धात्री क्षमा विश्वंभराऽवनिः ।।
वसुधा धरिणी क्षोणी क्ष्मा धरित्री क्षितिश्च कुः
कुम्भिनीलोर्वरोर्वी गौर्जगतीवसुमत्यपि ।। 5,6 नाममाला

भूमिः, भूः, पृथिवी,पृथ्वी, गह्वरी, मेदिनी मही, धरा, वसुन्धरा, धात्री, क्षमा, विश्वम्भरा, अवनिः, वसुधा, धरणी, क्षोणी, क्ष्मा, धरित्री, क्षितिः, कुः, कुम्भिनी, इला, उर्वरा, उर्वी, गौः, जगती, वसुमती इति सप्तविंशति भूमिवाचकपदानि प्रोक्तानि।

तत्पर्याय धरःशैलस्तत्पर्याय पतिर्नृपः।
तत्पर्यायरुहो वृक्षश्शब्दमन्यं च योजयेत् ।। नाममाला -7

भूमिपर्यायवाचकपदैः धर इति पदयोजनेन पर्वतवाचकानि पदानि भवन्ति ।

भूमिधरः, भूधरः, पृथिवीधरः, पृथ्वीधरः, गह्वरीधरः, मेदिनीधरः, महीधरः, धराधरः, वसुन्धराधरः, धात्रीधरः, क्षमाधरः, विश्वम्भराधरः , अवनिधरः, वसुधाधरः, धरणीधरः, क्षोणीधरः, क्ष्माधरः, धरित्रीधरः, क्षितिधरः, कुधरः, कुम्भिनीधरः, इलाधरः, उर्वराधरः, उर्वीधरः, गोधरः, जगतीधरः, वसुमतीधरः एवं सप्तविंशति 27 पर्वतवाचकपदानि भवन्ति ।

भूमिपर्यायवाचकपदैः पति इति पदयोजनेन राजवाचकानि पदानि भवन्ति ।

भूमिपतिः, भूपतिः, पृथिवीपतिः, पृथ्वीपतिः, गह्वरीपतिः, मेदिनीपतिः, महीपतिः, धरापतिः, वसुंधरापतिः, धात्रीपतिः, क्षमापतिः, विश्वम्भरापतिः, अवनीपतिः, वसुधापतिः, धरणीपतिः, क्षोणीपतिः, क्ष्मापतिः, धरित्रीपतिः, क्षितिपतिः, कुपतिः, कुम्भिनीपतिः, इलापतिः, उर्वरापतिः, उर्वीपतिः,

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

गोपतिः, जगतीपतिः, वसुमतीपतिः एवं सप्तविंशति 27 राजवाचकपदानि भवन्ति ।

भूमिपर्यायवाचकपदैः रुह इति पदयोजनेन वृक्षवाचकानि पदानि भवन्ति ।

भूमिरुहः, भूरुहः, पृथिवीरुहः, पृथ्वीरुहः, गह्वरीरुहः, मेदिनीरुहः महीरुहः, धरारुहः, वसुन्धरारुहः, धात्रीरुहः, क्षमारुहः, विश्वम्भरारुहः, अवनीरुहः, वसुधारुहः, धरणीरुहः, क्षोणीरुहः, क्ष्मारुहः, धरित्रीरुहः, क्षितिरुहः, कुरुहः, कुम्भिनीरुहः, इलारुहः, उर्वरारुहः, उर्वीरुहः, गौरुहः, जगतीरुहः, वसुमतीरुहः इत्येवं सप्तविंशति 27 वृक्षवाचकपदानि भवन्ति ।

एवं भूमेः 27 सप्तविशंतिपर्यायपदानां धर, पति, रुह इत्येतानां शब्दानां संयोजनेन आहत्य एकाशीति 81 नवीनानि पदानि भवन्ति ।

नियमः पदम् –	**सम्बद्धं पदं –**	**द्वयोः संयोजनम्**
उदा भूः-	**धर- पतिः- रुहः-**	**भूधरः, भूपतिः, भूरुहः**
पर्यायपदम् -	**संयोजनम् –**	**नूतनपदनिर्मितिः**
उदा धात्री	**धरः –पतिः- रुहः =**	**धात्रीधरः, धात्रीपतिः, धात्रीरुहः**

नाममालाकोशस्थानां शब्दनामकारादिसूची

अग्निपर्यायसूनुः- सेनानी - 66 - वह्निपुत्रः, अग्निसुतः।

अघपर्यायजयी जिनः- 132 -दुरितजयी, अघहरः,कलिलनाशकः।

अदितिशब्दात्परं सुतपर्यायप्रयोगे देवनामानि - 56- अदितिपुत्रः,अदितिसूनुः

आकाशपर्यायगः खगः- 54- खगः, विहगः ।

आकाशपर्यायचरः खेचरः-54 -वियच्चरः, व्योमचारी, नभोगामी ।

काष्टादिनामतः परं पालप्रयोगे गजप्रयोगे अम्बरप्रयोगे च दिग्पाल नामानि - 61 काष्ठापालः, दिक्पालः, (दिक्पालकानां नामानि) दिग्गजः, काष्टागजः, (दिग्गजानां नामानि) काष्ठाम्बरःदिगम्बरः(योगिनां नामानि)

कायपर्यायरहितः मन्मथः 77-अनङ्गः, देहरहितः, अमूर्तिः।

कार्मुकपर्यायकोटिः अटनी 79-कार्मुककोटिः, धनुष्कोटिः, चापकोटिः।

किरणवाचिभ्यः पूर्वं शीतशब्दप्रयोगे चन्द्रनामानि -46 –शीतकिरणः, शशिरांशुः, हिमकरः, हिमांशुः।

किरणवाचिभ्यःपरम् उष्णशब्दप्रयोगे सूर्यनामानि –46 उष्णदीधितिः, उष्णमरीचिः,तीक्ष्णकरः।

कृष्णपर्यायपुत्रः मन्मथः -79- कृष्णसुतः, पुरुषोत्तमात्मजः, शौरितनयः।

गङ्गानदीश्वरः सिन्धुः- 72-गङ्गापतिः, भागीरथीधवः, मन्दाकिनीवल्लभः।

चित्तपर्यायहारि मनोहरम् 196- चित्तहारि, हृदयहारि, मानसहारि, चेतोहारि।

जाङ्गलपर्यायप्रियः राक्षसः-55- मांसप्रियः, जाङ्गलप्रियः,पिशितप्रियः।

जित्यापर्यायकरः बलः-141 रेवतीप्रियः, रेवतीरमणः, रेवतीधवः, रेवतीपतिः(बलरामः) ।

झषाद्यादिः ध्वजाद्यान्तः स्मरः- 84- मीनकेतुः, झषध्वजः, अंडजपताकः, पाठीनकेतनः (मन्मथः) ।

तामरसपर्यायवती बिसनी-23- कमलिनी, पद्मिनी, पङ्कजिनी, सरोजिनी।

दिनपर्यायकरः सूर्यः-50- दिवाकरः, अहस्करः, दिवसकरः दिनकरः।

देवपर्यायपतिः- इन्द्रः 57- देवपतिः सुरपतिः, अनिमिषनाथः, अमराधिपः।

देहपर्यायभवः- सुतः-39-कायभवः, शरीरभवः,तनूभवः, कायजः।

द्युपर्यायधुनी- गङ्गा -71-द्युनदी, व्योमतरङ्गिणी, अम्बरधुनी।

धनपर्यायदायकः- कुबेरः -98 -धनपतिः, द्रव्यनाथः, धनाधिपः, वित्तनायकः।

धीनामवर्जितः मूर्खः- 196- मुग्धः, मूढः, अप्राज्ञः, मन्दः।

In Public domain, Digitization Muthulakshmi Research Academy

नागपर्यायारिः- मृगेन्द्रः 90-नागारिः, गजरिपुः, वारणद्विट्, द्विपवैरी।

निशापर्यायकरः चन्द्रः-48 निशाकरः, क्षणदाकरः, रजनीकरः, दोषाकरः, श्यामकरः, नक्तङ्करः ।

पन्नगपर्यायवैरी गरुडः128 नागारिः पन्नगरिपुः,अहिवैरी, उरगद्विट् ।

परिषत्पर्यायजं कमलम् -22 – पङ्कजं, पङ्कजातं, पङ्कोद्भवम्, कर्दमजन्मा ।

पवनपर्यायपुत्रः भीमः 63 -पवमानपुत्रः, पवनसुतः, गन्धवाहनतनयः, अनिलात्मजः।

पवनपर्यायपुत्रः हनुमान् 63 -पवमानपुत्रः, पवनसुतः, गन्धवाहनतनयः, अनिलात्मजः।

पुष्पपर्यायशरः- स्मरः82- पुष्पबाणः, कुसुमेषुः, फुल्लशरः, लतान्तमार्गणः।

पुष्पपर्यायास्त्रः स्मरः- 80 –पुष्पबाणः, प्रसूनशरः, कुसुमधन्वा।

प्रस्थपर्यायवान् गिरिः- 9-सानुमान्, तटवान्, तटीवान्, पार्श्ववान्, उपत्यकवान्।

मनुष्यपर्यायपपतिः नृपः- 21-नरपतिः, नृपतिः, मर्त्यनाथः, मानवेशः।

मयूरपर्यायपतिः गुहः-127 - मयूरपतिः, केकीवल्लभः,नीलकण्ठनाथः।

मेघपर्यायपथः आकाशः- 53-मेघपथः, जीमूतवर्त्मा, वारिदाध्वा, वायुपथः।

रात्रिपर्यायचरः राक्षसः-56 –निशाचरः, रात्रिचरः, क्षणदाचरः, नक्तञ्चरः, दोषाचरः।

लक्ष्मीपर्यायपतिः हरिः 76 -लक्ष्मीपतिः, श्रीवल्लभः, गोमिनीस्वामी, इन्दिराधवः ।

वायुपर्यायपथः आकाशः 53- वायुपथः, वातपथः,अनिलमार्गः,मरुत्पथः।

वार्पर्यायचरः मत्स्यः -16 -वारिचरः, जलचरः, अम्बुचरः।

वार्पर्यायधिः अम्बुधिः-16 - वारधिः, जलधिः, अम्बुधिः।

वार्पर्यायोद्भवम् पद्मम् -16 -जलोद्भवम्, वार्युद्भवम्।

वित्तपर्यायपतिः कुबेरः- 97- वित्तपतिः, धनपतिः, द्रव्यनाथः, धनाधिपः।

विधिपर्यायपुत्रः नारदः-53 – अजसूनुः, ब्रह्मनन्दनः, वेधस्तनूजः।

विष्टपपर्यायपतिः जिनः- 115- जगत्पतिः, लोकनाथः, जगत्स्वामी ।

शम्पापर्यायपतिः अम्बुदः 19- शम्पापतिः, सौदामिनीपतिः, तडित्पतिः,क्षणरुचिपतिः ।

शैलभूम्यादिधरः हरिः 76-भूमिधरः, भूमिभृत्, भूमिधारी, गिरिधृत् ।

सेनानीपर्यायपिता शङ्करः 68-स्कन्दजनकः, सेनानीपिता, कार्तिकेयतातः, अग्निभूपिता।

स्रोतस्विनीपर्यायपतिः अब्धिः 24- नदीपतिः, धुनीपतिः, निम्नगापतिः, आपगापतिः।

स्वर्गपर्यायपतिः इन्द्रः 24- देवपतिः, सुरपतिः,स्वर्गपतिः।

स्वर्गपर्यायवासः त्रिदशः 57-नाकवासी,स्वर्गवासः।

स्वान्तपर्यायोद्भवः मारः 81 –स्वान्तभूः, चित्तजः, मनोजः, चेतोजातः मनसिजः।

हिमपर्यायकरः चन्द्रः 179- अवश्यायकरः, तुषारकरः,प्रालेयकरः,हिमकरः।

पदयोजनप्रक्रियया पदसमृद्धिः

एवं धनञ्जयेन सूचित पदयोजनप्रक्रियामाश्रित्य विभिन्नपर्यायपद-कोशेषु निर्दिष्टानि पर्याय पदानि स्वीकृत्य तेषां पदानां तत्सम्बद्ध पदयोजनेन उदा भूमि पर्यायपदानिस्वीकृत्य तेषां रुह, धर, पति इत्यादि पदानां संयोजनेन

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

नवीनपदानां संख्या इतोऽपि वर्धते। तेन भाषायां शब्दराशिः वर्धते । तेन भाषायाः व्यवहारः अथवा विनियोगः अधिकः भवति । एतादृशं अपूर्वप्रक्रियां आविष्कृतवान् धनञ्जयः। अत एव संस्कृतकोशेषु एतस्य कोशस्य प्राधान्यं अत्यधिकं वर्तते इति ज्ञायते।

कार्तज्ञ्यविनिवेदनम्

अस्य कोशस्य महत्वं वैशिष्ट्यं अत्यन्तमस्तीति मनसि निधाय प्राचीनग्रन्थानुपलब्धिहेतोः संस्कृत परिषदा धनञ्जयनामामाला ग्रन्थः इदानीं प्रकाश्यते। अयं च कोशः सर्वेषां भाषाजिज्ञासूनां अत्यन्तमुपकरोतीति अस्माकं आशयः। एतादृशम् अवसरं मह्यं कल्पिवद्भ्यः अस्माकं संस्कृतपरिषदः निदेशकेभ्यः आचार्य के. नीलकण्ठम् महोदयेभ्यः सविनयं सहृदयं कार्तज्ञ्यं विनिवेदयामि।

इत्थं सुहृज्जनसुधीविधेयः

डा. सन्तोषकुमरः जोषी

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

तन्नमामि परं ज्योतिरवाङ्मानसगोचरम्।
उन्मूलयत्यविद्यां यद्विद्यामुन्मीलयत्यपि ।। १ ।।

యత్ = ఏతేజము, అవిద్యాం = అజ్ఞానమును, ఉన్మూలయతి = నాశము చేయుచున్నదో, అపి = మఱియు, విద్యాం = జ్ఞానమును, ఉన్మీలయతి = అభివృద్ధి చేయుచున్నదో, తత్ = అటువంటి, అవాఙ్మానసగోచరం = వాక్కునకును మనస్సునకును విషయము కానట్టి, పరం = ఉత్కృష్టమైన, జ్యోతిః = తేజమును (పరమాత్మను గూర్చి), నమామి = నమస్కరిస్తున్నాను.

द्वयं द्वितयमुभयं, यमलं युगलं युगम् ।
युग्मं द्वन्द्वं यमं द्वैतं, पादयोः पातु जैनयोः।। २ ।।

ద్వయం, ద్వితయం, ఉభయం, యమళం, యుగళం, యుగం, యుగ్మం, ద్వంద్వం, యమం, ద్వైతం ఈ పదములు (10) పదియు, జైనయోః = జిన దేవసంబంధములైన, పాదయోః = చరణముల యొక్క జంటకు వాచకమై (మమ్ములను), పాతు = రక్షించుగాక,

ऋषिर्यतिर्मुनिर्मोक्षुस्तापसः संश्रितो व्रती।
तपस्वी संयमी योगी वर्णी साधुश्च पातुः वः ।।३।।

ఋషిః, యతిః, మునిః, మోక్షుః, తాపసః, సంశ్రితః, వ్రతీ, తపస్వీ, సంయమీ, యోగీ, వర్ణీ, సాధుః ఈ 12 పదములకును వాచకమయిన ఋషిశబ్దవాచ్యుడు, నః = మమ్ము, పాతు = రక్షించునుగాత

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

दीक्षितं मौख शिष्यौ च, तमन्तेवासिनं विदुः।
कृतान्ताऽऽगम सिद्धान्त-ग्रन्थाश्शास्त्रमतःपरम्।। ४ ।।

తం = ప్రసిద్ధుడైన, అంతేవాసినం = గురువు యొక్క సాన్నిధ్యమున (విద్యా వ్యాసంగములను చేయుచు) ఉండేవాన్ని, దీక్షితం = దీక్షితుడనియు, మౌఖశిష్యౌ చ = మౌఖుడని, శిష్యుడని, విదుః = చెప్పుదురు. (అనగా విద్యార్థికి దీక్షితః, మౌఖః, శిష్యః అని 3 పేళ్లు.)

కృతాంతాగమసిద్ధాంతగ్రంథాః = కృతాంతః, ఆగమః, సిద్ధాంతః, గ్రంథః అనునీ 4 శబ్దములు మతగ్రంథములకు పేళ్లు,

అతః = ఈ మత గ్రంథములకు, పరం = వ్యతిరిక్తమైనది, శాస్త్రం = శాస్త్రమనిపించుకొనును.

भूमिर्भूः पथिवी पृथ्वी, गह्वरी मेदिनी मही।
धरा वसुन्धरा धात्री क्षमा विश्वंभराऽवनिः।। ५ ।।

वसुधा धरणी क्षोणी क्ष्मा धरित्री क्षितिश्च कुः।
कुम्भिनीलोर्वरोर्वीगौर्जगती वसुमत्यपि।। ६।।

భూమిః, భూః, పృథివీ, పృథ్వీ, గహ్వరీ, మేదినీ, మహీ, ధరా, వసుంధరా, ధాత్రీ, క్షమా, విశ్వంభరా, అవనిః, వసుధా, ధరణీ, క్షోణీ, క్ష్మా, ధరిత్రీ, క్షితిః, కుః, కుంభినీ, ఇలా, ఉర్వరా, ఉర్వీ, గౌః, జగతీ, వసుమతీ. ఈ 27 భూమి పేళ్లు.

तत्पर्यायधरश्शैलः तत्पर्यायपतिर्नृपः।
तत्पर्यायरुहो वृक्षः शब्दमन्यं च योजयेत्।। ७ ।।

తత్పర్యాయధరః = ఆ భూమియొక్క పర్యాయనామములతో చేరిన ధర శబ్దము, శైలః = పర్వతవాచకమగును.

ఉదాహరణము: భూమిధరః, భూధరః పృథివీధరః ఇత్యాదులు.

తత్పర్యాయపతిః = భూమి పర్యాయనామములతో చేరిన పతిశబ్దము, నృపః = రాజు పేరగును. ఉదా: భూమిపతిః, పృథివీపతిః ఇత్యాదులు.

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

తత్పర్యాయరుహః = ఆ భూమి పర్యాయనామములతో చేరిన రుహ శబ్దము, వృక్షః = చెట్టు పేరగును.

ఉదా: భూమిరుహః, భూరుహః, మహీరుహః ఇత్యాదులు

అన్యం = ఇతరమైన, శబ్దం చ = పదమును, యోజయేత్ = చేర్చవచ్చును, ఎట్లనగా, భూ పర్యాయశబ్దముతో, ధ్రః, భృత్ ఇత్యాది ధర పర్యాయ శబ్దములు చేరి పర్వతమునకును; ధరః, భర్తా ఇత్యాది పతి పర్యాయపదములు చేరి రాజునకును; భవః, జః ఇత్యాది రుహశబ్ద పర్యాయములు చేరి వృక్షమునకును పేళ్ళవుతాయి

दरीभृदचल शृंगी, पर्वतस्सानुमान्गिरिः।
नग शिलोच्चयोऽद्रिश्च, शिखरी त्रिककुन्मरुः।। ८ ।।

దరీభృత్, అచలః, శృంగీ, పర్వతః, సానుమాన్, గిరిః, నగః, శిలోచ్చయః, అద్రిః, శిఖరీ, త్రికకుత్, మరుః. ఈ 12 కొండకు పేళ్లు

प्रस्थः पार्श्वं तटं सानुर्मेखलोपत्यका तटी।
नितम्ब अन्तो पान्तौ च तद्वानपि गिरिः स्मृतः।।९।।

ప్రస్థః, పార్శ్వం, తటం, సానుః, మేఖలా, ఉపత్యకా, తటీ, నితంబః, అంతః, ఉపాంతః ఈ 10 యును కొండల యొక్క ప్రక్కలకు పేళ్లు

తద్వానపి = ఆప్రస్థాది శబ్దములపై (కల అను అర్థమునిచ్చు) మతుప్ ప్రత్యయ పర్యాయములను చేర్చిన యెడల, గిరిః = కొండకు పేరగునని, స్మృతః = చెప్పబడెను. ఉదా: సానుమాన్, తటవాన్, తటీవాన్, పార్శ్వవాన్, ఉపత్యకావాన్, ప్రస్థీ, మేఖలీ ప్రస్థీ, మేఖలీ ఇత్యాదులు

राजाऽधिपः पतिस्स्वामी, नाथः परिवृढः प्रभुः।
ईश्वरो विभुरीशानो भर्तेन्द्र इन ईशताः।।१०।।

రాజా, అధిపః, పతిః, స్వామి నాథః, పరివృఢః ప్రభుః, ఈశ్వరః, విభుః, ఈశానః, భర్తా, ఇంద్రః, ఇనః, ఈశితా- ఈ 14 ను రాజు పేళ్లు.

अनोकहस्तरु श्शाखी, विटपी फलिनो नगः।
द्रमोऽंघ्रिपः फलेग्राही पादपोऽगो वनस्पतिः ।।११।।

అనోకహః, తరుః, శాఖీ, విటపీ, ఫలినః, నగః, ద్రుమః, అంఘ్రిపః, ఫలేగ్రాహీ, పాదపః, అగః, వనస్పతిః. ఈ 12ను మ్రాని పేళ్లు

तत्पर्यायचरो ज्ञेयो हरिर्वलिमुखः कपिः।
वानरः प्लवगः कीशो गोलाङ्गूलोऽथ मर्कटः।।१२।।

తత్పర్యాయచరః = ఆవృక్ష పర్యాయ నామములతో చేరిన చర శబ్దము (అనగా తరుచరః, నగచరః, ద్రుమచరః ఇత్యాది పదములును) మరియు, హరిః, వలీముఖః, కపిః, వానరః, ప్లవగః, కీశః, గోలాంగూలః, మర్కటః ఈ 8 పేళ్లుకోతికి పేళ్లని, జ్ఞేయః = తెలియదగినది.

विपिनं गहनं कक्षमरण्यं काननं वनम्।
कान्तारमटवी दुर्गं तच्चरः स्याद्वनेचरः।।१३।।

విపినం, గహనం, కక్షం, అరణ్యం, కాననం, వనం, కాంతారం, అటవీ, దుర్గం, ఈ 9 అడవికి పేళ్లు.

తచ్చరః = ఆ యడవి పర్యాయశబ్దములతో చేరిన చరశబ్దము, వనేచరః = బోయవానికి పేరు, స్యాత్ = అగును. ఉదా: వనచరః, అరణ్యచరః ఇత్యాదులు.

पुलिन्दश्शबरो दस्युर्निषाटो व्याधलुब्धकौ।
धानुष्कोऽथ किरातश्च सोऽरण्यानीचरः स्मृतः।।१४।।

పుళిందః, శబరః, దస్యుః, నిశాటః, వ్యాధః, లుబ్ధకః, ధానుష్కః, కిరాతః, ఈ 8 పేళ్లకు శబ్దవాచ్యుడైన, సః =వాడు, అరణ్యానీచరః = అడవియందు తిరుగుచుండునట్టి బోయ చెంచు ఏనాది జాతులలో నొకడని, స్మృతః = తలంప బడెను.

वर्वारि जलमम्भोऽम्भु कमर्णस्सलिलं पयः।
शरं वनं कुशं तोयं नीरं जीवनमब्विषम्।।१५।।

వాః, వారి, జలం, అంభః, అంబు, కం, అర్ణం, సలిలం, పయః, శరం, వనం, కుశం, తోయం, నీరం, జీవనం, అప్, విషం – ఈ 17 ను నీళ్లకు పేరు,

तत्पर्यायचरो मत्स्यस्तत्पर्याय प्रदोघनः।
तत्पर्यायोद्भवं पदमं तत्पयधिरम्बुधिः।। १६।।

తత్పర్యాయచరః = ఆ ఉదక పర్యాయనామములతో చేరిన చరశబ్దము, మత్స్యః = చేపలకు పేర్లు. ఉదా: వారిచరః, జలచరః, అంబుచరః ఇత్యాదులు. తత్పర్యాయ ప్రదః = ఆ ఉదక పర్యాయనామములతో చేరిన, ప్రదః = ఇచ్చుననెడి పర్యాయ నామము,

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

ఘనః = మేఘమునకు పేరౌను. ఉదా: వారిప్రదః, జలప్రదః, శరదః, తోయదః, జలముక్, అబ్దః ఇత్యాదులు.

తత్పర్యాయోద్భవః = ఆ ఉదక పర్యాయనామములతో చేరిన, ఉద్భవం = పుట్టినది అనే పర్యాయనామము, పద్మం = తామర పేళ్లగును.

ఉదా: జలోద్భవం, జలరుహం, జలజం ఇత్యాదులు.

తత్పర్యాయధిః = ఆ ఉదక పర్యాయనామములతోగూడిన, ధి శబ్దము అంబుధిః = సముద్రమునకు పేరగుచున్నది. ఉదా: అంబుధిః, తోయధిః ఇత్యాదులు.

यादो झषो पदक्षीणश्शफरोऽनिमिषस्तिमिः
वैसारिणो विसारश्च मीनः पाठीन एव च॥१७॥

యాదః, ఝషః, పదక్షీణః, శఫరః, అనిమిషః, తిమిః, వైసారిణః, విసారః, మీనః, పాఠీనః ఈ 10 యు చేపలకు పేర్లు.

घनाघनो घनो मेघो, जीमूतोऽभ्रं वलाहकः।
पर्जन्यो मुदिरोऽनभ्राट्तटित्सौदामिनीपतिः॥१८॥

ఘనాఘనః, ఘనః, మేఘః, జీమూతః, అభ్రః, వలాహకః, పర్జన్యః, ముదిరః, అనభ్రాట్, తటిత్పతిః, సౌదామినీపతిః ఈ 11 ను మేఘమునకు పేర్లు.

आकालिकी क्षणरुचिर्विद्युत् तत्पतिरम्बुदः।

ఆకాలికీ, క్షణరుచిః, విద్యుత్ ఈ-3 ను మెఱుపు పేళ్లు. తత్పతిః = ఈ మెఱుపు పర్యాయనామముతో చేరిన పతిపర్యాయశబ్దము, అంబుదః = మేఘము అగును.

ఉదా: విద్యుత్పతిః, ఆకాలీకీపతిః, తటిత్పతిః. ఇట్లు తటిత్వాన్ ఇత్యాదులును,

निर्घातमशनिर्वज्रमुल्काशब्दं च वर्जयेत्॥१९॥

నిర్ఘాతం, అశనిః, వజ్రం ఈ మూడు శబ్దములను, ఉల్కాశబ్దంచ = ఉల్కాశబ్దమును, వర్జయేత్ = విడువవలయును. (అనగా నిర్ఘాతాది నాలుగు శబ్దములను పరిశబ్దముతోడ

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

జేర్చి మేఘము పేళ్లుగా చెప్పరాదనుట)

कमलं नलिनं पद्मं सरोजं सरसीरुहम्।
खरदण्डं कोकनदं पुण्डरीकं महोत्पलम् ॥२०॥
इन्दीवरचारविन्दं शतपत्रं च पुष्करम् ।

కమలం, నళినం, పద్మం, సరోజం, సరసీరుహం, కరదండం, కోకనదం, పుండరీకం, మహోత్పలం, ఇందీవరం, అరవిందం, శతపత్రం, పుష్కరం ఈ 13 ను తామరపేళ్లు.

सौगन्धिकं तु कह्लारं स्यादिन्दीवरमुत्पलम् ॥२१॥
नीलोत्पलं कुवलयं कैखं कुमुदं विदुः ।

సౌగంధికం = సౌగంధికశబ్దము, కహ్లారం = కొంచెము ఎఱుపును తెలుపును కల్గి బహుపరిమళము గల కమలమునకు పేరగును, ఇందీవరం = ఇందీవరశబ్దము, ఉత్పలం = నల్లకలువకు పేరు, కైరవం - కైరవశబ్దము, కుముదం = తెల్లకలువ పేరని, విదుః = తెలుసుకుంటారు.

परिषत्कर्दमः पंकं तज्ञं तामरसं विदुः ॥२२॥

పరిషత్, కర్దమః, పంకం ఈ 3 ను అడుసు పేళ్లు. తామరసం = తామరసు, తజ్జం = ఆయడుసునందు బుట్టినదిగా, విదుః = (తెలిసికొనె దరు) చెప్పెదరు.

ఉదా: పంకజం, పంకజాతం, పంకోద్భవం, పంకేరుహం, కర్దమజన్మ, కర్దమ ప్రభవం, పరిషద్భవం, పరిషజ్జాతం, ఇత్యాదులు.

तद्वती बिसिनी ज्ञेया व्रतती वल्लरी लता ।
वल्लीनामानि योज्यानि वारिधिर्वर्ण्यतेऽधुना ॥२३॥

బిసినీ = తామరతీగె, తద్వతీ = ఆ కమలములు గలదిగా, జ్ఞేయా = తెలియదగినది. (అనగా కమలినీ, పద్మినీ, పంకజినీ, సరోజినీ, ఇత్యాదులు తామరతీగెల పేళ్లనుట.)

వ్రతతీ, వల్లరీ, లతా ఈ 3 పేళ్లును, వల్లీ నామాని = తీగెల పేళ్లుగా, యోజ్యాని = చేర్పదగినవి. అధునా = ఇప్పుడు, వారిధిః = సముద్రము, వర్ణ్యతే = మీద వివరింపబడుచున్నది.

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

स्त्रोतस्विनी धुनी सिन्धुः स्त्रवन्ती निम्नगाऽपगा ।
नदी नदो द्विरेफश्च, सरिन्नामनी तरंगिणी ।।२४।।

స్రోతస్వినీ, ధునీ, సింధుః, స్రవంతీ, నిమ్నగా, ఆపగా, నదీ, నదః, ద్విరేఫః, తరంగిణీ ఈ 10 యు సరిన్నామ = నదికి పేళ్లు,

तत्पतिश्च भवत्यब्धिः पारावारोऽमृतोद्भवः ।
अपारपारोऽकूपारो रत्नमीनाऽभिधाऽऽकरः ।।२५।।

अकूपारस्समुद्रश्च सरस्वान् सागारोऽर्णवः ।

తత్పతిశ్చ = ఆనదీ పర్యాయనామములతో చేరిన పతిశబ్దము, అబ్ధిః = సముద్ర వాచకము, భవతి = అగుచున్నది.

(అనగా: నదీపతిః, ధునీపతిః, నిమ్నగాపతిః, ఆపగాపతిః, ఇత్యాదులును;) పారావారః, అమృతోద్భవః, అపారపారః, అకూపారః, రత్ననిమీనాభిధాకరః, రత్న = రత్నములయొక్కయు, మీన = మత్స్యముల యొక్కయు, అభిధా = పర్యాయనామములతో చేరిన, ఆకరః = ఆకరశబ్దము, అనగాః రత్నాకరః, మీనాకరః, ఇత్యాదులును, అకూపారః, సముద్రః, సరస్వాన్, సాగరః, అర్ణవః ఇవియును సముద్రమునకు పేళ్లు.

सीमोपकण्ठं तीरं च, पारं रोधोऽवधिस्तटम् ।।२६।।

సీమా, ఉపకంఠం, తీరం, పారం, రోధః, అవధిః, తటం ఈ 7 ను సముద్రము, నది, బావి, చెఱువు వీని యొక్క గట్టునకు పేర్లు.

भङ्गस्तरङ्गकल्लोलो, वीचिरुत्कलिकाऽऽवलिः ।
पाली वेला तटोच्छ्वासो विभ्रमोऽयमुदन्वतः ।।२७।।

భంగః, తరంగః, కల్లోలః, వీచిః ఈ 4ను గొప్ప అలల పేర్లు, ఉత్కళికా, ఆవళిః, పాళీ ఈ 3 ను చిన్న అలల పేర్లు. వేళా, తటః ఈ 2ను సముద్రపు గట్ట (చెలియలికట్ట) పేర్లు, ఉచ్ఛ్వాసః = ఉచ్ఛ్వాసమనెడి, అయం = ఈ శబ్దము, ఉదన్వతః = సముద్రముయొక్క , విభ్రమః = విలాసమగును, అనగాః - సముద్రజలము ఉ ప్పొంగుటకు పేరు, (ఇది "పోటు" అనబడును.)

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

मनुष्यो मनुषो मर्त्यो मानवो मनुजो नरः ।
ना पुमान् पुरुषो गोधो, धवः भवेतत्पतिरीश्वरः ॥२८॥

మనుష్యః, మానుషః, మర్త్యః, మానవః, మనుజః, నరః, నా, పుమాన్, పురుషః, గోధః- ఈ 10 యు మనుష్యుల పేర్లు.

తత్పతిః = ఆమనుష్య పర్యాయనామముతో చేరిన పతి శబ్దము, ఈశ్వరః = రాజుపేళ్లుగా, భవేత్ = అగును.

ఉదా:- నరపతిః, నృపతిః, మర్త్యనాథః, మానవేశః, మనుజాధిపః, మనుష్యాధిపః ఇత్యాదులు.

भृत्योऽथ भृतक पत्तिः, पदातिः पदगोऽनुगः ।
भटोऽनुजीव्यनुचरः शस्त्राजीवी च किङ्करः ॥ २९॥

భృత్యః, భృతకః, పత్తిః పదాతిః, పదగః, అనుగః, భట్టః, అనుజీవీ, అనుచరః, శస్త్రాజీవీ, కింకరః - ఈ 10 సేవకుని పేర్లు.

स्त्री नारी वनिता मुग्धा भामिनी भीरुरङ्गना ।
ललना कामिनी योषिद् योषा सीमन्तिनी वधूः॥३०॥

नितम्बिन्यबला बाला कामुकी वामलोचना ।
भामा तनूदरी रामा सुन्दरी युवतिश्चला ॥३१॥

స్త్రీ, నారీ, వనితా, ముఖ్యా, భామినీ, భీరుః, అంగనా, లలనా, కామినీ, యోషిత్, యోషా, సీమంతినీ, వధూః, నితంబినీ, అబలా, బాలా, కాముకీ, వామలోచనా, భామా, తనూదరీ, రామా, సుందరీ, యువతిః, చలా- ఈ 24 ను స్త్రీపేర్లు.

भार्या जाया जनीः कुल्या कलत्रं गेहिनी गृहम् ।
महिला मानिनी पत्नी तथा दाराः पुरन्ध्रिका ॥३२॥

భార్యా, జాయా, జనీ, కుల్యా, కళత్రం, గేహినీ, గృహం, మహిళా, మానినీ, పత్నీ, దారాః పురంధ్రికా (పురంధ్రి ఈ 12 ను పెండ్లాము పేర్లు).

वल्लभा प्रेयसी प्रेष्ठा, रमणी दयिता प्रिया ।
इष्टा च प्रमदा कान्ताऽचण्डी प्रणयिनी तथा ॥३३॥

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

వల్లభా, ప్రేయసీ, ప్రేష్ఠా, రమణీ, దయితా, ప్రియా, ఇష్టా, ప్రమదా, కాంతా, అచండీ, ప్రణయినీ - ఈ 11 ను ప్రియురాలైన పెండ్లాము పేర్లు,

सती पतिव्रता साध्वी पतिवत्न्येकपत्न्यपि ।
मनस्विनी भवत्यार्या, विपरीता निरुप्यते ॥३४॥

సతీ, పతివ్రతా, సాధ్వీ, పతివత్నీ, ఏకపత్నీ, మనస్వినీ - ఈ 6 ను ఆర్యా = పూజ్యురాలైన పతివ్రతా స్త్రీ, భవతి = అగుచున్నది, (అనగా ఈ 6 ను పతివ్రతా స్త్రీ పేర్లు)

విపరీతా = ఈ పతివ్రతకు వ్యతిరేకమైనది, (అనగా వ్యభిచారణి స్త్రీ) నిరూప్యతే = చెప్పబడుచున్నది.

बन्धकी कुलटा मुक्ता पुनर्भूः पुश्चली खला ।
स्पशाऽभिसारिका दूती, स्वैरिणी शम्भली तथा ॥३५॥

బంధకీ, కులటా, ముక్తా, పునర్భూః, పుంశ్చలీ, ఖలా, స్పశా, అభిసారికా, దూతీ, స్వైరిణీ, శంభళీ ఈ 11 ను రంకులాడి పేళ్లు.

गणिकाऽलज्जिका वेश्या, रुपाजीवा विलासिनी ।
पण्यस्त्री दासिका दासी, कामुकी सर्ववल्लभा ॥३६॥

గణికా, అలజ్జికా, వేశ్యా, రూపాజీవా, విలాసినీ, పణ్యస్త్రీ, దాసికా, దాసీ, కాముకీ, సర్వవల్లభా - ఈ 10 యు వ్యభిచారిణి పేళ్లు,

कान्तेष्टौ दयितः प्रीतः प्रियः कामी च कामुकः ।
वल्लभोऽथ पतिः प्रेयान् विटश्च रमणो धवः ॥३७॥

కాంతః, ఇష్టః, దయితః, ప్రీతః, ప్రియః, కామీ, కాముకః, వల్లభః, పతిః, ప్రేయాన్, విటః, రమణః, ఈ 13 ను మగని పేర్లు.

सवित्री जननी माता जनकः सविता पिता ।

సవిత్రీ, జననీ, మాతా, ఈ 3 ను కన్న తల్లి పేర్లు. జనకః, సవితా, పితా ఈ 3 ను కన్న తండ్రి పేర్లు.

देहोऽपघनकायाङ्गं वपुः संहननं तनुः ॥३८॥

In Public domain. Digitization: Muthulakshmi Research Academy

कलेबरं शरीरं च मूर्तिरस्मिन्भवस्सुतः ।
पुत्रस्सूनुरपत्यं च तुत्तोकं चात्मजः प्रजाः ॥३९॥

उद्वहस्तनयः पोतो दारको नन्दनोऽर्भकः ।
स्तनन्धयोत्तानशयौ स्त्रीत्वे दुहितरं विदुः ॥४०॥

దేహః, అపఘనః, కాయః, అంగం, వపుః, సంహననం, తనుః, కళేబరం, శరీరం, మూర్తిః- ఈ 10 యు శరీరమునకు పేళ్లు.

అస్మిన్ ఈ శరీర పర్యాయ నామములతో చేరిన, భవః = ఉత్పత్తి పర్యాయ నామము, అనగా కాయభవః, శరీరభవః, ఇట్లు కాయజః, తనూజః ఇత్యాదులును;

సుతః పుత్రః, సూనుః, అపత్యం, తుత్తోకం, ఆత్మజః, ప్రజః, ఉద్వహః, తనయః, పోతః, దారకః, నందనః, అర్భకః, స్తనంధయః, ఉత్తానశయః, ఈ 15 ను కొడుకు పేళ్లు.

ఈ కాయభవాదిశబ్దములు స్త్రీ లింగమైనప్పుడు దుహితరం = కుమార్తెనుగా, విదుః = తెలియుదురు. ఉదా: కాయభవా, శరీరభవా, అంగజా, తనుజా, పుత్రీ, సుతా, ఆత్మజా, ప్రజా, నందినీ తనయా ఇత్యాదులు.

वयस्याऽऽली सहचरी सध्रीची सवयास्सखी ।
आलीविवर्जितं संघमथो मित्रं सुयक्सुहृत् ॥४१॥

सहकृत्वा सहकरस्सहायस्सामवायकः ।

వయస్యా, ఆలీ, సహచరీ, సధ్రీచీ, సవయాః, సఖీ ఈ 6 ను చెలికత్తె పేళ్లు ఆలీ వివర్జితం సంఘం, ఆలీ శబ్దమును విడిచిన చెలికత్తెల పేళ్ల సమూహము. అనగాః వయస్యః, సహచరః, సధ్ర్యజ్, సవయాః, సఖా, ఈ శబ్దములును, మిత్రం, సుయుక్, సుహృత్, సహకృత్వా, సహకరః, సహాయః, సమవాయకః- ఈ 7ను పుంవాచకములై స్నేహితుని పేళ్లగును.

सनाभिस्सकुलीनश्च सोदर्योऽवरजोऽनुजः ॥४२॥

कनीयानग्रजो ज्येष्ठभ्राता जामिस्स्वसाऽनुजा ।
पत्युस्वसा ननान्दा स्याद् मातुलानी प्रियाम्बिका ॥४३॥

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

సనాభిః, సకులీనః ఈ 2 ను ఒక గోత్రము వారికి పేళ్లు. సోదర్యః = తోడబుట్టినవాని పేరు, అవరజః, అనుజః, కనీయాన్ ఈ 3 ను తమ్ముని పేళ్లు. అగ్రజః, జ్యేష్ఠభ్రాతా ఈ 2 ను అన్న పేళ్లు, జామిః, స్వసా, అనుజా ఈ 3 ను చెల్లెలి పేళ్లు, పత్యుః = మగనియొక్క, స్వసా = చెల్లెలు, ననాందా = వదినె, స్యాత్ = అగుచున్నది, మాతులానీ, ప్రియాంబికా ఈ 2 ను మేనమామ భార్య పేర్లు.

वैर्यरातिरमित्रोऽरिर्द्विट्सपत्नो द्विषन् रिपुः ।
भ्रातृव्यो दुर्जनः शत्रुर्दुर्हृत् द्वेषी खलोऽहितः ॥४४॥

వైరీ, అరాతిః, అమిత్రం, ఆరిః, ద్విట్, సపత్నః, ద్విషత్, రిపుః, భ్రాతృవ్యః, దుర్జనః, శత్రుః, దుర్హృత్, ద్వేషీ, ఖలః, ఆహితః - ఈ 15 ను పగవాని పేళ్లు.

दीधितिर्भानुरुस्रोंऽशुर्गभस्तिः किरणः करः ।
पादो रुचिर्मरीचिर्भा तेजोऽर्चिर्गोर्द्युतिः प्रभा ॥४५॥

दीप्तिर्ज्योतिर्महो धाम रश्मिरूर्जो विभावसुः ।
शीतोष्णप्रायपूर्वत्वे तद्वन्ताविंदु भास्करौ ॥४६॥

దీధితిః, భానుః, ఉస్రః, అంశుః, గభస్తిః, కిరణః, కరః, పాదః, రుచిః, మరీచిః, భా, తేజః ఆర్చిః, గౌః, ద్యుతిః, ప్రభా, దీప్తిః, జ్యోతిః, మహః, ధామ, రశ్మిః, ఊర్జః, విభా, వసుః–ఈ 24 ను కిరణములకు (కాంతికి) పేర్లు.

శీతోష్ణ ప్రాయపూర్వత్వే (ఇరవైవది నాలుగు శబ్దములు) 'శీత' 'ఉష్ణ' ఈయర్థముల నిచ్చు పర్యాయనామములు మొదట చేరియుండుటచే, తద్వంతౌ = ఆదీధిత్యాది శబ్దములు గలవారలు, ఇందుభాస్కరౌ = చంద్రసూర్యులగుచున్నారు. (అనగా, శీత పర్యాయ నామములు చేరునప్పుడు చంద్రునకును, ఉష్ణపర్యాయనామములు చేరునప్పుడు సూర్యునకును పేళ్లగును)

ఉదా: శీతదీధితిః, శీతకరః, శీతాంశుః శీతరుచిః శీతకిరణః, శిశిరాంశుః, హిమకరః, హిమాంశుః, హిమరుచిః, తుహినద్యుతిః ఇత్యాదులు చంద్రునకును,

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

ఉష్ణదీధితిః, ఉష్ణమరీచిః, తీక్ష్ణకర, తీక్ష్ణభానుః, ఉష్ణరశ్మిః, ఖరకరః, ఖరకిరణః, ఉష్ణాంశుః ఇత్యాదులు సూర్యునకును పేళ్లగును.

शशी विधुस्सुधासूतिः, कौमुदी कुमुदप्रियः ।

कलाभृच्चन्द्रमाश्चन्द्रः, कान्तिमानोषधीश्वरः ॥४७॥

శశీ, విధుః, సుధాసూతిః, కౌముదీప్రియః, కుముదప్రియః, కలాభృత్, చంద్రమాః, చంద్రః, కాంతిమాన్, ఓషధీశ్వరః - ఈ 10 యును చంద్రుని పేళ్లు.

उडु भं तरका ऋक्षं नक्षत्रं तत्पतिर्निशा ।

क्षणदा रजनी नक्तं, दोषा श्यामा च तत्करः ॥४८॥

ఉడు, భం, తారకా, ఋక్షం, నక్షత్రం - ఈ 5 ను చుక్కల పేళ్లు. తత్పతిః = ఆ నక్షత్ర పర్యాయ నామములతో చేరిన పతి పర్యాయ శబ్దము చంద్రుని పేళ్లగును.

ఉదా: ఉడుపతిః, ఉడునాథః, ఉడువల్లభః, ఋక్షపతిః, తారాపతిః, తారకాధవః ఇత్యాదులు.

నిశా, క్షణదా, రజనీ, నక్తం, దోషా, శ్యామా–ఈ 6 ను రాత్రి పేళ్లు.

తత్కరః = అరాత్రి పర్యాయములతో చేరిన కరశబ్దమును చంద్రుని పేళ్లగును. ఉదా: నిశాకరః, క్షణదాకరః, రజనీకరః, దోషాకరః, శ్యామాకరః, నక్తంకరః ఇత్యాదులు.

तरणिस्तपनो भानुर्ब्रध्नः पूषाऽर्यमा रविः ।

तिग्मांशुरंशु द्युमणिर्मार्तण्डोऽर्कोऽदितेस्सुतः ॥४९॥

इनस्सूर्यस्तमो नाम रिपुर्मित्रो विरोचनः ।

తరణిః, తపనః, భానుః, బ్రధ్నః పూషా, అర్యమా, రవిః, తిగ్మాంశుః, అంశుః, ద్యుమణిః, మార్తాండః, అర్కః, అదితేస్సుతః, ఇనః, సూర్యః –ఈ 15 నుతమోనామరిపుః= చీకటి పర్యాయనామములతో చేరిన శత్రుపర్యాయ నామములును,అనగాః తమోఽరిః

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

ధ్వాంతరిపుః, తిమిరవైరీ ఇత్యాదులును; మిత్రః, విరోచనః, ఈ 2+15=17 సూర్యుని పేళ్లు,

दिनं दिवाऽहर्दिवसो, वासरस्तत्करश्च सः ॥५०॥

దినం, దివా, అహః, దివసః, వాసరః ఈ 5 ను పగలు పేర్లు.

తత్కరః = ఆ పగటి పర్యాయ నామములతో చేరిన కర శబ్దమును, సః = ఆ సూర్య వాచకమగుచున్నది.

ఉదా: దినకరః, దివాకరః, అహస్కరః, దివసకరః ఇత్యాదులు.

चक्रवाकाऽब्जपर्यायबन्धुश्च कमलप्रियः ।
यमुनायमकानीनजनकस्सविता मतः ॥५१॥

చక్రవాకాబ్జ పర్యాయబంధుః - చక్రవాక = చక్రవాక పక్షుల యొక్కయు, అబ్జ = కమలములయొక్కయు, పర్యాయ = సామాన్య నామములతో చేరిన, బంధుః = బంధు పర్యాయ నామవాచకములును;

కమలప్రియః, కమల = పద్మ పర్యాయ నామములతో కూడిన, ప్రియః = పతిపర్యాయశబ్దములును;

యమునాయమ కానీనజనకః - యమునా = యమునా నది యొక్కయు, యమ = యమధర్మరాజు యొక్కయు, కానీన = కర్ణుని యొక్కయు, పర్యాయ నామములతో సంబంధించిన, జనకః = తండ్రి పర్యాయ నామములును, సవితా = సూర్యుడని, మతః = ఒప్పుకొనబడుచున్నది.

ఉదా: కోకబంధుః, చక్రవాళ ప్రియః, రథాంగమిత్రం, కమలబంధుః, అబ్జబంధుః, కంజమిత్రం, పంకేజ బాంధవః, కమలప్రియః, పంకజసుహృత్, పద్మసఖః, యమునాజనకః, కాళిందీపితా, యమజనకః, కాలపితా, అంతకతాతః, కర్ణజనకః, రాధేయపితా ఇత్యాదులు

वाहोऽश्वस्तुरगो वाजी, हयो धुर्यस्तुरङ्गमः ।
सप्तिरर्वा हरी रथ्यो सप्ताद्यश्वो मयूखवान् ॥५२॥

వాహః, అశ్వః, తురగః, వాజీ, హయః, ధుర్యః, తురంగమః, సప్తి, అర్వా, హరిః, రథ్యః ఈ 11 ను గుఱ్ఱము పేళ్లు,

సప్తాద్యశ్వః - సప్త = సప్తపదము, ఆది = పూర్వమందుగల, అశ్వః = అశ్వపర్యాయనామము, మయూఖవాన్ = సూర్య వాచకమగుచున్నది.

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

ఉదా: సప్తాశ్వః సప్తసప్తిః, సప్తవాజీ, సప్తతురగః, సప్త తురంగమః ఇత్యాదులు.

खं विहायो वियद् व्योम नभो गगनमम्बरम् ।
द्यौराकाशश्चन्तरिक्षं मेघवायुपथोऽप्यतः ॥५३॥

ఖం, విహాయః, వియత్, వ్యోమ, నభః, గగనం, అంబరం, ద్యౌః, ఆకాశః, అంతరిక్షం ఈ 10 యు ఆకాశమునకు పేళ్లు,

మేఘవాయుపథోఽపి - మేఘ = మబ్బుయొక్కయు, వాయు = గాలి యొక్కయు, పర్యాయ నామములతో చేరిన, పథోఽపి = మార్గపర్యాయ నామములును, ఆకాశమునకు పేర్లగును.

ఉదా: మేఘపథః, జీమూతవర్త్మా, వారిదాధ్వా, వాయుపథః, మారుతమార్గః శ్వసనవర్త్మా ఇత్యాదులు.

तच्चरः खेचरस्तद्गः पक्षी पत्री पतत्र्यपि ।
शकुन्तशकुनिर्विश्च पतङ्गो विष्करस्तथा ॥५४॥

తచ్చరః-తత్ = ఆ ఆకాశపర్యాయనామములతో కూడిన, చరః = సంచార పర్యాయనామములు (అనగా: వియచ్చరః, వ్యోమచారీ, నభోగామీ, అంబరగః ఇత్యాదులు) ఖేచరః = దేవయోనివి శేషములు అవుతారు.

తద్గోఽపి-తత్ = ఆ అంతరిక్ష పర్యాయనామములతో చేరిన గోఽపి = గ శబ్దమును, (అనగాః ఖగః, విహగః, ఇత్యాదులును,) ఆ ప్రకారముగనే, పక్షీ, పత్రి, పతత్రీ, శకుంతః, శకునిః, విః, పతంగః, విష్కరః ఇవి 8 యును పక్షిపేళ్లు

जाङ्गलं पिशितं मांसं, पलं पेशी च तत्प्रियः ।
यातुधानस्तथा रक्षो रात्र्यादिचर इष्यते ॥५५॥

జాగలం, పిశితం, మాంసం, పలం, పేశీ, ఈ 5ను మాంసమునకు పేళ్లు.

తత్ప్రియః - తత్ = ఆమాంస పర్యాయనామములతో సంబంధించిన, ప్రియః = ప్రియశబ్దము, అనగా: - మాంసప్రియః, జాంగలప్రియః, పిశిత ప్రియః ఇత్యాదులును;

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

యాతుధానః, రక్షః ఇవియును;

రాత్ర్యాదిచరః - రాత్రి = రాత్రి పర్యాయనామమే, ఆది = మొదట గల, చరః = చరశబ్దము, అనగా - నిశాచరః, రాత్రిచరః, క్షణదాచరః, నక్తంచరః, దోషాచరః ఇత్యాదులు, ఇష్యతే = రాక్షసుల పేళ్లని తలంపబడుచున్నది.

सुतोऽदितेस्तटिध्दन्वा सेन्द्रो देवस्सुरोऽमरः ।
स्वर्द्यौस्स्वर्गोऽथ नाकश्च तद्-वासस्त्रिदशो मतः ॥५६॥

అదితేః = అదితి శబ్దమునకు పరమైన, సుతః = పుత్ర పర్యాయ నామమును, (అనగా - అదితిపుత్రః, అదితిసుతః, అదితిసూనుః, అదితినందనః ఇత్యాదులును)

తటిద్ధన్వా, సేంద్రః, దేవరః, సురః, అమరః ఈ 5 ను దేవతల పేళ్లు.

స్వః, ద్యౌః, స్వర్గః, నాకః, ఈ 4 ను స్వర్గలోకమునకు పేళ్లు.

తద్వాసః తత్ = ఆస్వర్గ పర్యాయ నామములతో చేరిన, వాసః = వాస పర్యాయ నామములు, (అనగా:- నాకవాసీ, స్వర్గౌ కాః, దివిషత్; స్వర్నిలయః, స్వర్గాలయః ఇత్యాదులును,) త్రిదశః = దేవవాచకములని, మతః = సమ్మతింపబడుచున్నవి.

तत्पतिश्शक्र इन्द्रश्च सुनासीरः शतक्रतुः ।
प्राचीनबर्हिः सुत्रामा, वज्री चाऽऽखण्डलो हरिः ॥५७॥

बिडौजाश्चाऽप्सरोनाथो, वासवो हरिवाहनः ।
मरुतश्च मरुत्वांश्च, वृषा चैरावणाधिपः ॥५८॥

शत्रुमन्युस्तुराषाट्च पुरुहूतश्च कौशिकः ।
सङ्क्रन्दनोऽथ मघवान् सहस्राक्षो मरुत्सखः ॥५९॥

शत्रुलस्य गोत्रस्य पाकस्य नमुचेरपि ।
वृत्रस्य च पुलोम्नश्च जंभस्य च पुरंदरः ॥६०॥

తత్పతిఃతత్ = ఆ దేవపర్యాయ నామములతో, పతిః = పతి పర్యాయ నామము, (అనగా:- దేవపతిః, సురపతిః, అనిమిషనాథః, అమరాధిపః, గీర్వాణేశః, త్రిదళనాయకః ఇత్యాదులు)

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

శక్రః, ఇంద్రః, సునాసీరః, శతక్రతుః, ప్రాచీనబర్హిః, సుత్రామా, వజ్రీ, ఆఖండలః, హరిః, బిడౌజాః, అప్సరోనాథః, వాసవః, హరివాహనః, మరుతః, మరుత్వాన్, వృషా, ఐరావణాధిపః, శతమన్యుః, తురాషాట్, పురుహూతః, కౌశికః, సంక్రందనః, మఘవాన్, సహస్రాక్షః, మరుత్సఖః ఈ శబ్దములును, బలస్య= బల శబ్దమునకును, గోత్రస్య = పర్వతపర్యాయనామమునకును, పాకస్య = పాక శబ్దమునకును, నము చేరపి = నముచి శబ్దమునకును, వృత్రస్య చ = వృత్ర శబ్దమునకును, పులోమ్నశ్చ = పులోమన్ శబ్దమునకును, జంభస్య చ = జంభ శబ్దమునకును, (పరమైన) శత్రుః = శత్రుపర్యాయమనామమును;

(అనగా: బలారిః, బలరిపుః, బలవైరీ, బలద్విట్, గోత్రారిః, గోత్రరిపుః, నగవైరీ, నగారిః, పాకవిద్వేషీ, పాకారిః, నముచీరిపుః, నముచిసూదనః, నముచిద్వేషీ, వృత్రారి, వృత్రహా, పులోమారిః, పులోమజిత్, జంభారిః, జంభ భేదీ అనునివియును) పురందరః = పురందరశబ్దమును, దేవేంద్రుని పేళ్లు.

काष्ठा ककुब्दिगाशा च दक्षकन्या तथा हरित् ।
तत्पर्यायपदं योज्यं प्राज्ञैः पालगजाऽम्बरैः ॥६१॥

కాష్ఠా, కకుప్, దిక్, ఆశా, దక్షకన్యా, హరిత్, ఈ 6 ను దిక్కునకు పేళ్లు.

తత్పర్యాయపదం-తత్ = ఆ దిక్కు పర్యాయనామపదము, పాలగజాంబరైః :పాల = పాల పర్యాయ శబ్దముతోను, గజ = గజపర్యాయశబ్దము తోను, అంబరైః = అంబర పర్యాయ శబ్దముతోను, ప్రాజ్ఞై = పండితులచే, యోజ్యం = చేర్పబడినది. క్రమముగా అష్టదిక్పాలురకును, దిగ్గజములకును యోగులకును పేరగుచున్నది.

ఉదా:- కాష్ఠాపాలః, దిక్పాలః, ఆశాపాలకః, హరిత్పాలకః ఇత్యాదులు దిక్పాలురకును; కాష్ఠాగజః, దిగ్గజః, ఆశాహస్తీ, హరిన్నాగః ఇత్యాదులు దిగ్గజములకును; కాష్ఠాంబరః, దిగంబరః, హరిద్వసనః, కకుబ్వాసాః ఇత్యాదులు యోగులకును పేళ్లగును.

पवनः पवमानश्च, वायुर्वातोऽनिलो मरुत् ।

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

समीरणो गन्धवाहः श्वसनश्च सदागतिः ।।६२।।

नभस्वन्मातरिश्वा च शरण्यार्जवनश्चलः ।
प्रभञ्जनऽस्तपर्यायपुत्रो भीमाऽञ्जनासुतः ।।६३।।

పవనః, పవమానః వాయుః, వాతః, అనిలః, మరుత్, సమీరణః, గంధవాహః, శ్వసనః, సదాగతిః, నభస్వాన్, మాతరిశ్వా, శరణ్యః, జవనః, చలః ప్రభంజనః ఈ 16 ను గాలి పేర్లు.

తత్పర్యాయపుత్రః - తత్ = ఆ వాయువుయొక్క, పర్యాయ = సామాన్య నామ పదముతో, పుత్రః = పుత్ర పర్యాయనామ పదము, భీమః = భీమసేనుడును, అంజనాసుతః = ఆంజనేయుడును పేర్కొనబడుదురు,

ఉదా:- పవనపుత్రః పవనాత్మజః, పవమాననందనః, అనిల సూనుః, అనిలాత్మజః, ప్రభంజనతనయః, పవనసుతః, గంధవాహతనయః ఇత్యాదులు భీమసేనునకును, ఆంజనేయునకును పేర్లు.

तत्सखोऽग्निः शिखीवह्निः पावकश्चाऽऽशुशुक्षणिः ।
हिरण्यरेताः सप्तार्चिर्जातवेदास्तनूनपात् ।।६४।।

स्वाहापतिर्हुताशश्च, ज्वलनो दहनोऽनलः ।
वैश्वानरः कृशानुश्च, रोहताश्वोविभावसुः ।।६५।।

वृषाकपिः शमीगर्भो, हव्यावाहो द्रुमाशनः ।

తత్సఖః - తత్ = ఆ వాయుపర్యాయనామముతో, పుత్రపర్యాయ నామమును, (అనగా:- వాయుసఖః పవనసుహృత్ , అనిలమిత్రం, ప్రభంజనసుతః అనిలసుహృత్ కృశానుసఖః, వాత సుహృత్ ఇత్యాదులును;) అగ్నిః, శిఖీ, వహ్నిః పావకః, ఆశుశు క్షణిః, హిరణ్యరేతాః, సప్తార్చిః, జాతవేదాః, తనూనపాత్, స్వాహాపతిః, హుతాశః, జ్వలనః, దహనః, అనలః, వైశ్వానరః, కృశానః లోహితాశ్వః, విభావసుః, వృషాకపిః, శమీగర్భః హవ్యవాహః, ద్రుమాశనః ఈ 22 ను అగ్నికి పేర్లు,

तदादिसूनुस्सेनानी स्कन्दश्च शिखिवाहनः ।।६६।।

कार्तिकियो विशाखश्च कुमारषण्मुखो गुहः ।

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

शक्तिमान् क्रौञ्चभेदी च स्वामी शरवणोद्भवः ॥६७॥

తదాదిసూనుః-తత్ = ఆ అగ్ని పర్యాయనామములే, ఆది = మొదటగల, సూనుః = పుత్రపర్యాయనామము, (అనగా: వహ్నిపుత్రః, అగ్నిసుతః, కృశానుసూనుః, జాతవేదోஉపత్యం, పావకాత్మజః, జ్వలనతనయః ఇత్యాదులును;) సేనానీః, స్కందః, శిఖవాహనః, కార్తికేయః, విశాఖః, కుమారః, షణ్ముఖః, గుహః, శక్తిమాన్, క్రౌంచభేదీ,. స్వామి, శరవణోద్భవః ఇవి 16ను సుబ్రహ్మణ్యస్వామి పేళ్లు.

तत्पिता शंकरश्शम्भुः शिवस्थाणुर्महेश्वरः ।
त्र्यम्बको धूर्जटिश्शर्वः पिनाकी प्रमथाधिपः ॥६८॥

त्रिपुरारिर्विशालाक्षो गिरीशो नीललोहितः ।
रुद्रेन्दु मौलियज्ञारिस्त्रिनेत्रो वृषभध्वजः ॥६९॥

उग्रश्शूली कपाली च शिपिविष्टो भवो हरः ।
उमापतिर्विरुपाक्षो विश्वरुपः कपर्द्यपि ॥७०॥

తత్పితా-తత్ = అను సుబ్రహ్మణ్యస్వామి యొక్క పర్యాయ నామములతో, పితా - తండ్రి పర్యాయశబ్దము, (అనగాః స్కంద జనకః, సేనానీపితా, కార్తికేయ తాతః, అగ్ని భూపితా, షణ్ముఖ జనకః ఇత్యాదులును;) శంకరః, శంభుః శివః, స్థాణుః, మహేశ్వరః, త్ర్యంబకః, ధూర్జటిః, శర్వః, పినాకీ, ప్రమథాధిపః, త్రిపురారిః, విశాలాక్షః, గిరీశః, నీలలోహితః, రుద్రః, ఇందుమౌళిః, యజ్ఞారిః, త్రినేత్రః, వృషభధ్వజః, ఉగ్రః, శూలీ, కపాలీ, శిపివిష్టః, భవః, హరః, ఉమాపతిః, విరూపాక్షః, విశ్వరూపః, కపర్దీ ఈ 29 యు శివునిపేళ్లు.

अपर्णा गिरिजा गौरी भवानी पार्वती शिवा ।
चण्डी दाक्षायणी दुर्गा चाम्बिका हिमवत्सुता ॥७१॥

అపర్ణా, గిరిజా, గౌరీ, భవానీ, పార్వతీ, శివా, చండీ, దాక్షాయణీ, దుర్గా, అంబికా, హిమవత్సుతా ఈ 11 ను పార్వతీదేవి పేళ్ళు.

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

भागीरथीत्रिपथगा जाह्नवी हिमवत्सुता ।

मन्दाकिनीद्युपर्याय धुनी गंगा च तच्छिराः ॥७२॥

तदीश्वरश्चेश्वरस्य समुद्रस्याऽभिधा भवेत् ।

భాగీరథీ, త్రిపథగా, జాహ్నవీ, హిమవత్సుతా, మందాకినీ, గంగా ఈ 6 ను; ద్యుపర్యాయధునీ-ద్యు = ఆకాశముయొక్కయు, స్వర్గముయొక్కయు సామాన్య నామముతో, ధునీ = నదీ పర్యాయనామములును, (అనగా: ద్యునదీ, వ్యోమతరంగిణీ, అంబరధునీ, గగననిమ్నగా, స్వర్గాపగా, త్రిదివస్రవన్తీ ఇత్యాదులును;) గంగానదికి పేళ్లు.

తచ్ఛిరాశ్చ-తత్ = ఆగంగానదియే, శిరాశ్చ = తలయందుగల వాడైన, అనగా : గంగా పర్యాయనామములతో శిరః పర్యాయనామములుగల శివుడును, తదీశ్వరః-తత్ = ఆ గంగా పర్యాయనామములతో చేరిన, ఈశ్వరః = పతి పర్యాయనామమును, ఈశ్వరస్య చ = శివునకును, సముద్రస్య = సముద్రమునకును, అభిధా = నామము, భవేత్

అనగాః-గంగోత్తమాంగః, భాగీరథీశీర్షః, మందాకినీమస్తకః ఇవి శివునకును: గంగాపతిః, భాగీరథీధవః, జాహ్నవీదయితః, త్రిపథగారమణః, మందాకినీ వల్లభః ఇత్యాదులు శివునికిని, సముద్రునికిని పేళ్లుగును.

विधिर्वेधा विधाता च विराञ्चिश्च पितामहः ॥७३॥

हिरण्यगर्भस्स्रष्टा च प्रजापति स्सहस्रपात् ।

ब्रह्मात्मभूरनन्तात्मा द्रुहिणोऽजश्चतुर्मुखः ॥७४॥

पद्मपर्याययोनिश्च तत्पुत्रो नारदस्स्मृतः ।

విధిః, వేధాః, విధాతా, విరించిః, పితామహః హిరణ్యగర్భః, స్రష్టా, ప్రజాపతిః, సహస్రపాత్, బ్రహ్మ, ఆత్మభూః, అనంతాత్మా, ద్రుహిణః, అదిః, చతుర్ముఖః ఇవియును;

పద్మపర్యాయయోనిశ్చ-పద్మ = కమలముయొక్క, పర్యాయ = పర్యాయ నామములతో చేరిన, యోనిశ్చ = ఉత్పత్తి పర్యాయనామములును, (అనగా-

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

కమలయోనిః, పద్మజః, అరవిందభూః, కోకనదభవః, పంకజోద్భవః ఇత్యాదులును;) బ్రహ్మదేవుని పేళ్లగును

తత్ = ఆ బ్రహ్మపర్యాయనామములతో చేరిన, పుత్రః = పుత్ర పర్యాయ నామము, నారదః = నారదఋషి, స్మృతః = చెప్పబడెను,

అనగా:- అజసూనుః, బ్రహ్మనందనః, వేధస్తనూజః, విధాత్ర పత్యం ఇత్యాది శబ్దములును నారదఋషి పేళ్లు

कृष्णो दामोदरो विष्णुरुपेन्द्रः पुरुषोतमः ॥७५॥

गोविन्दो वासुदेवश्च पद्मनाभोऽप्यधोक्षजः ।
केशवश्च हृषीकेशः श्शार्ङ्गी नारायणो हरिः ॥ ७६॥

కృష్ణః, దామోదరః, విష్ణుః, ఉపేంద్రః, పురుషో త్తమః, గోవిందః, వాసుదేవః, పద్మనాభః, అధోక్షజః, కేశవః, హృషీ కేశః, నారాయణః, హరిః అను నీశబ్దములును;

केशी मधुर्बलिर्बाणो हिरण्यकशिपुर्मुरः ।
नरकः कैटभः कंसः पर्यायपदमासुरम् ॥७७॥

इत्यादिसूदनश्शौरिः

కేశీ = కేశిశబ్దము, మధుః = మధుశబ్దము, బలీః = బలిశబ్దము, బాణః = బాణశబ్దము, హిరణ్యకశిపుః = హిరణ్యకశిపుశబ్దము, మురః = మురశబ్దము, నరకః - నరకశబ్దము, కైటభః = కైటభశబ్దము, కంసః = కంసశబ్దము, అసురం = అసురసంబంధియైన, పర్యాయపదం = పర్యాయశబ్దమును, ఇత్యాదిసూదనః - ఇతి = అనునిట్టి శబ్దములు, ఆది = మొదట గల, సూదనః = సూదనశబ్దమునకు పర్యాయశబ్దమును;

(అనగా: కేశిసూదనః, కేశిద్వేషీ, మధుసూదనః, మధువైరీ, బలిసూదనః, బలిధ్వంసీ, బాణసూదనః, బాణవైరీ, హిరణ్యకశిపుసూదనః, మురవైరీ, నరకారిః, కైటభజిత్, కంసారాతిః, అసురారిః, దైత్యారిః, దానవాంతకః ఇత్యాదులును;) శౌరిః = విష్ణుదేవునిపేళ్లు.

लक्ष्मीश्श्रीगोमिनीन्दिरा

లక్ష్మీః, శ్రీః, గోమినీ, ఇందిరా ఇవి 4 లక్ష్మీదేవి పేళ్లు

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

तत्पतिश्शैलभूम्यादिधरो भूमिधरोऽचलः ।।७८।।

తత్పతిః-తత్ = ఆలక్ష్మీపర్యాయనామములతో, పతిః = పతి పర్యాయమును, (అనగా:- లక్ష్మీపతిః, శ్రీవల్లభః, గోమినీస్వామీ, ఇందిరాధవః ఇత్యాదులును), శైలభూమ్యాదిధరః. శైల = పర్వతపర్యాయనామమును, భూమి = భూ పర్యాయ నామమును, ఆది = మొదటగల, ధరః = ధరపర్యాయశబ్దమును, (అనగా : శైలధరః, గిరిధృత్, అచలధారీ, భూమిధరః, భూమిభృత్, భూమిధారీ, ఇత్యాదులును) విష్ణుదేవుడే యగును.

భూమిధరః = అభూమిపర్యాయనామముల తోడి, ధరపర్యాయపదము, ఆచలః = పర్వతమునగును. (అనగా, భూమిధరః, భూమిధృత్, భూభృత్, భూమిభృత్, భూధృత్, భూమిధారీ ఇత్యాదులు) పర్వతమునకును పేళ్లగును,

तत्पुत्रो मन्मथः कामः शूर्पकारिरनन्यजः ।
कायपर्यायरहितो मदनो मकरध्वजः ।। ७९।।

తత్పుత్రః-తత్ = ఆ విష్ణు పర్యాయనామములతో, పుత్రః = పుత్రపర్యాయ నామమును, (అనగా : కృష్ణసుతః, విష్ణుసూనుః పురుషోత్తమాత్మజః, దామోదరాపత్యం, శౌరితనయః - కేశవపుత్రః ఇత్యాదులు.)

మన్మథః, కామః, శూర్పకారిః, అనన్యజః, మదనః, మకరధ్వజః ఇవియును; కాయపర్యాయరహితః = శరీరపర్యాయనామములతో అభావ పర్యాయనామమును, (అనగా : అనంగః, దేహరహితః, అమూర్తిః, అతనుః, అశరీరః, అకళేబరః ఇత్యాదులును) మన్మథుని పేళ్లగును.

शिलीमुखश्शरो बाणो मार्गणो रोपणः कणः ।
इषुः काण्डं क्षुरप्रं च नाराचं तोमरं तथा ।।८०।।

कार्मुकं धन्व चापश्च धर्मः कोदण्डकोधनुः ।
शिलीमुखद्यासनं च तत्कोटीमटनीं विदुः ।।८१।।

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

శిలీముఖః, శరః, బాణః, మార్గణః, రోపణః, కణః, ఇషుః, కాండం, క్షురప్రం, నారాచం, తోమరం, కార్ముకం, ధన్వ, చాపః, ధర్మః, కోదండః, ధనుః ఈ 17 ను వింటి వేళ్లు.

శిలీముఖాద్యాసనంచ = శిలీముఖశబ్దము మొదలుగా గల బాణ పర్యాయనామములతో ఆసనశబ్దమును, (అనగా: – బాణాసనం మార్గణాసనం, ఇష్వాసనం, క్షురప్రాసనం ఇత్యాదులును) వింటిపేళ్లు.

తత్కోటీం–తత్ = ఆ ధనుస్సు యొక్క, కోటీం = కొనను, ఆటనీం = ఆటనియని, విదుః = తెలియుచున్నారు (చెప్పుచున్నారు.)

पुष्पं सुमनसः फुल्लं लतान्तं प्रसवोद्गमम् ।
प्रसूनं कुसुमं ज्ञेयस्तादादिस्तु शरः स्मरः ॥८२॥

పుష్పం, సుమనసః, ఫుల్లః, లతాంతం, ప్రసవం, ఉద్గమం, ప్రసూనం, కుసుమం ఈ 8ను పువ్వులకు పేళ్లు,

తదాదిః–తత్ = ఆ పుష్ప పర్యాయనామములు, ఆదిః = మొదటగల, శరస్తు = బాణపర్యాయనామమో, స్మరః = మన్మథుడుగానే, జ్ఞేయః = తెలియదగినవాడు.

ఉదా: పుష్పబాణః, కుసుమేషుః, ఫుల్లశరః, లతాంతమార్గణః, ప్రసూననారాచః ఇత్యాదులును మన్మథుని పేళ్లెయగును.

स्वान्तमाश्वनितं चित्तं चेतोऽन्तःकरणं मनः ।
हृदयं विशिखाऽऽकूतं मारस्तत्सम्भवो मतः ॥८३॥

స్వాంతం, ఆశ్వనితం, చిత్తం, చేతః, అంతఃకరణం, మనః, హృదయం, విశిఖం, ఆకూతం ఈ 9 యు మనస్సునకు పేళ్లు.

తత్ = ఆ మనస్సు యొక్క పర్యాయనామములతో, సంభవః = ఉత్పత్తి పర్యాయశబ్దమును, మారః = మన్మథుడుగానే, మతః = సమ్మతమైనవాడు.

ఉదా:– స్వాంతభూః, చిత్తజః, మనోజః, చేతోజాతః, మనసిజః ఇత్యాదులును మన్మథుని పేళ్లు,

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

मौर्वी जीवगुणौ ज्याच आलिर्भृङ्गश्शिलीमुखः।
भ्रमरष्षट्पदो ज्ञेयो द्विरेफश्च मधुव्रतः ॥८४॥

మౌర్వీ, జీవః, గుణః, జ్యా ఈ 4ను అల్లెత్రాటి పేళ్లు

ఆళిః, భృంగః, శిలీముఖః, భ్రమరః, షట్పదః, ద్విరేఫః, మధువ్రతః ఈ 7 పేళ్లను తుమ్మెదగా, జ్ఞేయః = తెలియదగినది.

मौर्व्यादिप्रान्तमल्यादि कन्दर्पस्यैक्षवं धनुः ।

మౌర్వ్యాది ప్రాంతం-మౌర్వీ = మౌర్వీశబ్దము, ఆది మొదలైన శబ్దములు, ప్రాంతం = కొనయందు గల, ఆళ్యాది = అళిశబ్దము మొదలైన భ్రమర పర్యాయనామములును,

సైక్షవం = ఇక్షుసంబంధిశబ్దముతో గూడిన, ధనుః = వింటి పర్యాయ నామములును, కందర్పః = మన్మథ వాచకములగుచున్నవి.

ఉదా:- అళిగుణః, భృంగజీవః, షట్పదజ్యః, మధువ్రతమౌర్వీః, ఇక్షుధన్వా, ఇక్షుకార్ముకః, ఇక్షుచాపః, ఇక్షుకోదండః ఇత్యాదులు మన్మథునకు పేళ్లు.

हेतिरस्त्राऽऽयुधं शस्त्रं पुष्पाद्यस्त्रस्मरस्स्मृतः॥८५॥

హేతిః, అస్త్రం, ఆయుధం, శస్త్రం ఈ 4 ను ఆయుధములకుపేళ్లు.

పుష్పాద్యస్త్రః - పుష్ప = కుసుమ పర్యాయ నామము, ఆది = మొదట గల, అస్త్రః = ఆయుధపర్యాయనామముగలవాడు, స్మరః = మన్మథుడని, స్మృతః = తలపబడుచున్నాడు.

ఉదా:- పుష్పాయుధః, కుసుమాస్త్రః, ఫుల్ల బాణః, కుసుమేషుః, లతాంతశరః, ప్రసవహేతిః, ప్రసూనశస్త్రః ఇత్యాదులును మన్మథుని పేళ్లు.

ध्वजः पताका केतुश्च, चिह्नं तद्वैजयन्त्यपि ।
तत्तदन्त झषाद्यादिः शम्भोर्विग्रकरः स्मरः ॥८६॥

ధ్వజః, పతాకా, కేతుః, చిహ్నం, వైజయంతీ ఈ 5 ను టెక్కెము పేళ్లు. తత్తదంత ఝషాద్యాదిః-తత్తదంత = ఆయాధ్వజ పర్యాయనామములు తుది యందు గల,

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

ఝషాద్యాదిః = మత్స్యాది పర్యాయనామములు మొదట గల శబ్దములు, (అనగా : మీనకేతుః, ఝషధ్వజః, అండజపతాకః, పాఠీనకేతనః ఇత్యాదులును,) శంభోః = శివపర్యాయనామముల కంటే, విఘ్నకరః = తపోభంగ కారి యను పర్యాయనామనులు గలవాడును స్వరః = మన్మథుడేయగును. (అనగాః శంభువిఘ్నకరః, శివవిఘ్నకృత్, ఈశతపోభంజకః ఇత్యాదులును) మన్మథవాచకములగును)

कौक्षेयकोऽसिर्निस्त्रिंशः कृपाणः करवालकः ।
तरवारिर्मण्डलाग्रः खड्ग नामावलिं विदुः ॥८७॥

కౌక్షేయకః, అసిః, నిస్త్రింశః, కృపాణః కరవాలకః, తరవారిః, మండలాగ్రః ఈ 7 శబ్దములును, ఖడ్గనామావళిం-ఖడ్గ = కత్తి యొక్క నామ = పేళ్ల యొక్క ఆవళిం = సమూహముగా, విదుః తెలిసికొందురు. (అనగా- చెప్పెదరనుట.)

अक्षौहिणी बलाऽनीकं, वाहिनी साधनं चमूः ।
ध्वजिनी पृतना सेना, सैन्यं दण्डं वरुथिनी ॥८८॥

అక్షోహిణీ, బలం, అనీకం, వాహినీ, సాధనం, చమూః, ధ్వజినీ, పృతనా, సేనా సైన్యం, దండం, వరూధినీ ఈ 12 ను సేనకు పేళ్లు.

कदनं समरं युद्धं, संयुगं कलहो रणः ।
संग्रामस्सांपरायाऽऽजी संयदाहुर्महाहवम् ॥८९॥

కదనం, సమరం, యుద్ధం, సంయుగం, కలహః, రణః, సంగ్రామః, సాంపరాయః, ఆజిః, సంయత్ ఈ 10 యు, మహాహవం = మహాయుద్ధ పర్యాయనామములని, ఆహుః = చెప్పెదరు.

गजो मतङ्गजो हस्ती वारणोऽनेकपः करी ।
शुण्डालः सामजो नागो मातङ्गः पुष्करी द्विपः ॥९०॥

दन्ती स्तम्बेरमः कुम्भी, द्विरदेभमतङ्गमाः ।
करेणुस्सिन्धुरस्तेषु यन्ता याता निषाद्यपि ॥९१॥

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

గజః, మతంగజః, హస్తీ, వారణః, అనేకపః, కరీ, శుండాలః, సామజః, నాగః, మాతంగః, పుష్కరీ, ద్విపః, దంతీ, స్తంబేరమః, కుంభీ, ద్విరదః, ఇభః, మతంగమః, కరేణుః, సింధురః ఈ 20 యు ఏనుగు పేళ్లు.

తేషు = ఆ ఏనుగులయందు, యాతా = పోవువాడు, యంతా, నిషాదీ అను నీ రెండు శబ్దములకు వాచ్యుడగుచున్నాడు. (అనగా ఈ 2 ను మావటి వాని పేళ్లనుట.)

नागाद्यरीः कण्ठीरवो मृगेन्द्रः केसरी हरिः ।
व्याघ्रश्चमूरुः शार्दूलः शरभोऽष्टापदोऽष्टपात् ॥१२॥

నాగాద్యరిః, నాగ = ఏనుగు పర్యాయనామములే, ఆది = మొదట గల, అరిః = శత్రుపర్యాయనామములును, (అనగా:- నాగారిః, గజరిపుః, వారణద్విట్, ద్విపవైరీ ఇత్యాదులును;) కంఠిరవః (కంఠీరవః), మృగేంద్రః, కేసరీ, హరిః ఈ 4 ను సింహము పేళ్లు.

వ్యాఘ్రః, చమూరుః, శార్దూలః ఈ 3 ను పులి పేళ్లు.

శరభః, అష్టాపదః, అష్టపాత్ ఈ 3 ను ఎనిమిది కాళ్లు గల శరభ మృగమునకు పేళ్లు

क्रोडो वराहो दंष्ट्री च, घृष्टिः पोत्री च सूकरः ।
उष्ट्रो मयःशृंखलकः करभः शीघ्रगामिकः ॥१३॥

క్రోడః, వరాహః, దంష్ట్రీ, ఘృష్టిః, పోత్రీ, సూకరఃఈ 6 ను పంది పేళ్లు. ఉష్ట్రః, మయః, శృంఖలకః, కరభః, శీఘ్రగామికః ఈ 5 ను ఒంటె పేళ్లు.

कौलेयकस्सारमेयो मण्डली श्वा पुरोगतिः ।
जिह्वापो ग्रामशार्दूलः कुक्कुरो रात्रिजागरः ॥१४॥

కౌలేయకః, సారమేయః, మండలీ, శ్వా, పురోగతిః, జిహ్వాపః, గ్రామశార్దూలః (గ్రామసింహః), కుక్కుర రాత్రిజాగరః ఈ 9 యు కుక్క పేళ్లు,

स्वर्णमष्टापदं हेम कनकाऽर्जुनकांचनम् ।
हिरण्यं जातरूपं च शातकुंभं च हाटकम् ॥१५॥

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

तपनीयं कलाधौतं, कार्तस्वरशिलाद्भवम् ।

స్వర్ణం, అష్టాపదం, హేమ, కనకం, అర్జునం, కాంచనం, హిరణ్యం, జాతరూపం, శాతకుంభం, హాటకం, తపనీయం, కలాధౌతం, కార్తస్వరం, శిలోద్భవం ఈ 14 ను బంగారు పేళ్లు,

रजतं रौप्य गुलिकं शुक्तिजं मौक्तिकं तथा ॥१६॥

రజతం, రౌప్యం, గులికం ఈ 3 ను వెండి పేళ్లు, శుక్తిజం, మౌక్తికం ఈ 2 ను ముత్తెము పేళ్లు.

वित्तं वस्तु वसु द्रव्यं स्वर्णं रै द्रविणं धनम् ।
कस्वरं तत्पतिः प्राहुः कुबेरश्चैकपिङ्गलः ॥१७॥

राजरजो वै श्रवणः उत्तराशापति तथा ।
अलकानिलय श्श्रीदो धनपर्यायदायकः ॥१८॥

విత్తం, వస్తు, వసు, ద్రవ్యం, స్వర్ణం, రై, ద్రవిణం, ధనం, కస్వరం ఈ 9 యు ధనమునకు పేళ్లు,

తత్పతిః = ఆధనపర్యాయనామములతో చేరిన పతిపర్యాయ నామము, (అనగా: ధనపతిః, ద్రవ్యనాథః, ధనాధిపః, విత్తనాయకః, వస్వధిపః ఇత్యాదులును; కుబేరః, ఏకపింగలః, రాజరాజః, వైశ్రవణః, ఉత్తరాశాపతిః, అలకానిలయః, శ్రీదః ఇవియును;

ధనపర్యాయదాయకః - ధన = ద్రవ్యముయొక్క, పర్యాయ = నామములతో గూడిన, దాయకః = దాతృపర్యాయనామమును, (అనగా:- ధనదః, విత్తదాయకః, వసుదః, రైదః, ద్రవిణదాతా ఇత్యాదులును) కుబేరుని పేళ్లని, ప్రాహుః = చెప్పెదరు.

राष्ट्रं जनपदो निर्गो जनान्तो विषयस्स्मृतः ।

రాష్ట్రం, జనపదః, నిర్గః, జనాంతః, విషయః ఈ 5 ను దేశము పేళ్లని, స్మృతః = తలపబడియున్నది.

पूः पुरी नगरं चैव पत्तनं पुटभेदनम् ॥१९॥

పూః, పురీ, నగరం, పత్తనం, పుట భేదనం ఈ 5 ను పట్టణమునకు పేళ్లు

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

वक्त्रं लपनमास्यं च ह्यानन वदनं मुखम् ।

వక్త్రం, లపనం, ఆస్యం, ఆసనం, వదనం, ముఖం 6 ను ముఖమునకును నోటికిని పేళ్లు,

श्रुतिश्च श्रवणं श्रोत्रं श्रवः कर्णस्तथैव च ॥१००॥

శ్రుతిః, శ్రవణం, శోత్రం, శ్రవః, కర్ణః ఈ 5 చెవికి పేళ్లు,

दृगक्षि चक्षुर्नयनं, दृष्टिर्नेत्रं विलोचनम् ।

దృక్, అక్షి, చక్షుః, నయనం, దృష్టిః, నేత్రం, విలోచనం ఈ 7 ను కంటి పేళ్లు.

कटाक्ष केकराऽपाङ्गा विभ्रमास्तेन वैकृताः ॥१०१॥

తేన = ఆకంటి వలన, కృతాః = చేయబడిన, విభ్రమాః : విలాసములు, కటాక్షకేకరాపాంగాః –కటాక్షః, కేకరః, అపాంగః ఈమూడు పేళ్లు గలవి, యగుచున్నవి. (అనగా:– క్రేగంటిచూపు మొదలగు విశేషములు.)

दन्तवासोऽधरोऽप्योष्ठो वर्णितो दशनच्छदः ।

దంతవాసః, అధరః, ఓష్ఠః, వర్ణితః, దశనచ్ఛదః ఈ 5 ను పెదవి పేళ్లు.

शिरोधरो गलो ग्रीवा, कण्डश्च धमनी धमः ॥१०२॥

శిరోధరః, గళః, గ్రీవా, కంఠః ఈ 4 ను గొంతు పేళ్లు. ధమనిః, ధనః ఈ 2 ను నరముల పేళ్లు

दोर्दोषा च भुजो बाहुः पाणिर्हस्तः करस्तथा ।

దోః, దోషా, భుజము పేళ్లు, బాహుః, పాణిః, హ స్తః ఈ 3 చేయి పేళ్లు.

प्राहुर्बाहुशिरोऽप्यंसो च हस्तशाखः कराङ्गुलि : ॥१०३॥

బాహు, శిరః ఈ 2 మూపు పేళ్లు. హస్తశాఖః, కరాంగుళిః ఈ 2 ను చేతి వ్రేళ్లని, ప్రాహుః = చెప్పెదరు.

In Public domain. Digitization: Muthulakshmi Research Academy

उरच्छदः कुचो वक्षोरुहस्तन पयोधरौ ।

नासाघ्राणमुरो वक्षः कुक्षिश्च जठरोदरम् ॥१०४॥

ఉరచ్ఛదః, కుచః, వక్షోరుహః, స్తనః, పయోధరః ఈ 5 ను కుచము పేళ్లు.నాసా, ఘ్రాణం ఈ 2 ను ముక్కు పేళ్లు. ఉరః, వక్షః 2 ను రొమ్ముపేళ్ళు. కుక్షి, జఠరం, ఉదరం ఈ 3 ను కడుపు పేళ్ళు.

दोर्दोषा बाहु बाहाच भुजा भुज इतीरितः।

तदन्तरमुरोवक्षस्तच्छिरोंऽसः प्रकीर्तितः ॥१०५॥

तच्छदस्तर्दुहश्चपि पयोधरः कुचस्तनाः ।

దోః, దోషా, బాహు, బాహా, భుజా, భుజః ఈ 6 ను భుజముపేళ్ళు అని, ఈరితః = చెప్పబడెను, తదంతరం–తత్ = ఆభుజవాచకములతో గూడిన, అంతరం = అంతరశబ్దమును, (అనగా : దోరంతరం, బాహ్వంతరం, బాహాంతరం అనియు) ఉరః, వక్షః, అనియు వక్షఃస్థలమునకు వేళ్ళు, తచ్ఛిర–తత్ = ఆభుజవాచకములతో గూడిన, శిరః = శిరశ్శబ్దము (అనగా : భుజశిరః, బాహుశిరః, అని) అంసః = మూపు, ప్రకీర్తితః = చెప్పబడెను, తచ్ఛదః–తత్ = ఆవక్షఃస్థల వాచకములతో గూడిన, ఛదః = ఛద శబ్దమును, తద్రుహశ్చాపి = ఆ వృక్షఃస్థల వాచకములతో కూడిన, వక్షోరుహః అనియును, అపిశబ్దము వలన ఉరోజః, వక్షోజః అనియును) పయోధరః, కుచః, స్తనః అనియును కుచము పేళ్ళు అగును.

करः पाणिश्च हस्तश्च तच्छाखस्तु तदंगुलिः ॥१०६॥

नखस्स्यात्तद्रुहश्चापि घ्राणं नासा च नासिका ।

కరః, పాణిః, హస్తః ఈ 3 ను చేతి పేళ్ళు. తచ్ఛాఖః–తత్ = ఆకరవాచకముతో కూడిన, శాఖః = శాఖశబ్దము (అనగా : కరశాఖః, హస్తశాఖః అని), తదంగుళిః = ఆకరాంగులి (చేతివ్రేలి పేరు) అగును, తద్రుహశ్చాపి–తత్ = ఆకరవాచకములతో గూడిన, రుహశ్చాపి = రుహశబ్దమును, అపిశబ్దము వలన జ శబ్దమును (అనగా:

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

కరరుహః, కరజః, అని) నఖః = గోరు, స్యాత్ = అగును, ఘ్రాణం, నాసా, నాసికా ఈ 3 ను ముక్కు పేళ్లు.

उदरं जठरं कुक्षिर्गर्भो जन्मस्थलं विदुः ।

ఉదరం, జఠరం కుక్షిః ఈ 3 ను కడుపు పేళ్లు.

గర్భః = గర్భ శబ్దము, జన్మస్థలం = జన్మస్థానమునుగా, విదుః = తెలియుదురు.

कटिर्नितम्बः श्रोणिश्च, जघनं जानु जंघवत् ।

కటి, నితంబః శ్రోణిః, జఘనం ఈ 4 ను పిఱుదు పేళ్లు. జానుః, జంఘవత్ ఈ 2 ను మోకాలి పేళ్లు.

चरणं चलनं पादः क्रममंघ्रि पदं विदुः ॥१०५॥

చరణం, చలనం, పాదః, క్రమం, అంఘ్రిః, పదం ఈ 6 ను అడుగు పేళ్లని, విదుః = తెలియుదురు.

शिरो मूर्धोत्तमाङ्गं कं प्रारब्धं प्रेरितेरितम् ।

శిరః, మూర్ధా, ఉత్తమాంగః, కం ఈ 4 ను తలపేళ్లు.

ప్రారబ్ధం, ప్రేరితం, ఈరితం ఈ 3 ను కర్మపరంపర పేళ్లు.

वाग्वचो वचनं वाणी भारती गीस्सरस्वती ॥१०६॥

వాక్, వచః, వచనం, వాణీ, భారతీ, గీః సరస్వతీ, ఈ 7 ను మాటపేళ్ళు, వచః, వచనం అను నీ రెండుపేళ్లు తప్ప తక్కిన యైదు పేళ్లను శారదాదేవి పేళ్లని కొందఱందురు.

सिंहद्वीपघने गर्जो, हेषाऽश्वे बृंहितं गजे ।
सीत्कृतं धेनुकलभे, स्तनितं जलदे तथा ॥१०७॥

సింహద్వీపీఘునే-సింహ = సింగమునందును, ద్వీపి = పులియందును, ఘనే = మేఘమునందును, గర్జః - గర్జమను శబ్దమును;

అశ్వే = గుఱ్ఱమునందు, హేషా = హేష హేష యనుశబ్దమును; గజే = ఏనుగునందు, బృంహితం = బృంహితమను శబ్దమును,

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

ధేనుకలభే–ధేను = పశువునందును, కలభే = ఏనుగుగున్న యందును, సీత్కృతం = సీత్కృతమను శబ్దమును;

తథా = ఆ ప్రకారముగనే, జలదే = మేఘమునందు, స్తనితం = స్తనితమను శబ్దమును అనుకరణ శబ్దములుగా చెప్పబడును. (అనగా ఈ శబ్ధములు వాని వాని ధ్వనులకు సంకేత శబ్దములనుట)

स्यन्दने चीत्कृतं मन्त्रे भटे घृष्टौ च हुङ्कृतम् ।
सीत्कृतं मणितं कामे, खन्कृतं शृङ्खलाऽऽयुधे ॥१०८॥

స్యందనే = తేరువలన గలుగు శబ్దమునందు, చీత్కృతం = చీత్కృత మనియును, మంత్రే = ఆలోచనయందును, భటే = యోధజనమందును, ఘృష్టౌ చ = గలుగు శబ్దము, హుంకృతం = హుంకృతమనియును, (ఘృష్టౌ- చింత్యము) కామే = స్త్రీ పురుషవిహారమునందు కలుగు శబ్దమునకు, సీత్కృతం = సీత్కృతమనియు, మణితం = మణితమనియును, శృంఖలాయుధే, శృంఖలా = సంకెలయందును, ఆయుధే = ఆయుధమందును గలుగు శబ్దము, ఖణ్కృతం = ఖణ్కృతమనియును పేళ్లు,

मञ्जीरकतुलाकोटि नूपुरे तत्र झङ्कृतम् ।
झङ्कृतं मरुते क्रौञ्चहंसयोः क्रेकृतं मतम् ॥१०९॥

మంజీరకతులాకోటినూపురే – మంజీరక = కాలి అందెలయందును, తులాకోటి = కాలి గొలుసులయందును, నూపురే = గండ పెండెరము నందును గలుగు శబ్దము, ఝుంకృతం = ఝుంకృతమనియును;

మారుతే = గాలి వలన గలుగు ధ్వనియందు, ఝణ్కృతం = ఝణ్కృత మనియును, క్రౌంచహంసయోః = క్రౌంచ = కొంగయందును, హంసయోః = హంసయందును గలుగుశబ్ధము, క్రేంకృతం = క్రేంకృతమనియును) మతం = సమ్మతింపబడినది.

प्रतीतं सुस्थितं लब्धं, दृष्टं परिचितं मतम् ।

ప్రతీతం, సుస్థితం, లబ్ధం, దృష్టం ఈ 4 ను పరిచితం = పరిచయము కలదియనుటకు పేళ్లని, మతం = ఒప్పబడుచున్నది.

संस्थितं दशमीस्थं च परासुं च मृतं विदुः ॥११०॥

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

సంస్థితం, దశమిస్థం, మృతం ఈ 3 ను పరాసుం = ప్రాణ వియోగమయిన వానినిగా, విదుః = తెలియుదురు.

भेदो द्वेषोऽप्यमर्षश्च रुट्क्रोध मन्यवः ।

భేదః, ద్వేషః, అమర్షః, రోషః, రుట్, క్రోధః, మన్యుః ఈ 7 ను కోపము పేళ్లు.

हर्षः प्रमोद प्रमदमुत्तोषानन्द उत्सवः ॥१११॥

హర్షః, ప్రమోదః, ప్రమదః, ముత్, తోషః, ఆనందః, ఉత్సవః ఈ 7 ను సంతోషము పేళ్లు,

कृपाऽनुकम्पाऽनुक्रोशोऽहन्तोक्तिः करुणा दया ।

కృపాం, అనుకంపా, అనుక్రోశః, హంతోక్తిః, కరుణా, దయా ఈ 6 ను దయకు వేళ్ళు.

शेमुषी धिषणा प्रज्ञा, मनीषा धीस्तथाऽऽशयः ॥११२॥

శేముషీ, ధిషణా ప్రజ్ఞా, మనీషా, ధీః, ఆశయః ఈ 6 ను బుద్ధి పేళ్లు.

प्राज्ञो मेधादिमान्विद्वानभिरूपो विचक्षणः ।
पण्डितस्सूरिराचार्यो वाग्मी नैयायिकः स्मृतः ॥११३॥

ప్రాజ్ఞః, విద్వాన్, అభిరూపః, విచక్షణ, పండితః, సూరిః, ఆచార్యః, వాగ్మీ, నైయాయికః అనునివియును;

మేధాదిమాన్-మేధాది = మేధాశబ్దము మొదలైన జ్ఞానవిశేషపర్యాయ నామములతో గూడిన, మాన్ = కల, అనెడు అర్థము నిచ్చు ప్రత్యయములతో చేరిన శబ్దములును, (అనగాః మేధావాన్, ప్రజ్ఞావాన్, బుద్ధిమాన్, ప్రతిభావాన్, ధీమాన్ ఇత్యాదులును) విద్వాంసుల పేర్లని, స్మృతః = చెప్పబడినది.

पारिषद्यो बुधस्सभ्यस्सदस्यः परिषत्सभा ।
आस्थानाधिपती राजा राजसूयो नृपक्रतुः ॥११४॥

పారిషద్యః, బుధః, సభ్యః, సదస్యః, ఈ 4 ను సభయందు ప్రసంగము చేయదగిన పండితుని పేళ్ళు.

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

పరిషత్, సభా ఈ 2 ను సభ పేర్లు.

ఆస్థానాధిపతిః-ఆస్థాన = సభాపర్యాయనామములతో చేరిన, అధిపతి = ప్రభుపర్యాయనామములు. అనగా: సభాపతిః, పరిషదధిపః, ఆస్థాననాయకః, పరిషదధీశ్వరః ఇత్యాదులు, రాజా = ఆ సభానాయకుని పేర్లు,

నృప క్రతుః-నృప = ప్రభువులు చేయదగిన, క్రతుః యజ్ఞము, రాజసూయః = రాజసూయమని చెప్పబడును.

विष्टपं भुवनं लोको, जगत्तस्य पतिर्जिनः ।
सर्वज्ञो वीतरागोऽर्हन्केवली धर्मचक्रभृत् ॥११५॥

तीर्थंकरस्तीर्थकरस्तीर्थकृद् दिव्यवाक्पतिः ।

విష్టపం, భువనం, లోకః, జగత్ ఈ 4 ను ప్రపంచము పేళ్లు.

తస్య = ఆ జగత్తు యొక్క పర్యాయనామములతో చేరిన, పతిః = ప్రభు పర్యాయనామము (అనగా:- జగత్పతిః, లోకనాథః, జగత్స్వామీ, భువనాధిపః, విష్టపేశః ఇత్యాదులు,)

జినః, సర్వజ్ఞః, వీతరాగః, అర్హన్, కేవలీ, ధర్మచక్రభృత్, తీర్థంకరః, తీర్థకరః, తీర్థకృత్, దివ్యవాక్పతిః ఇవియును ఆదిజినుని పేళ్ళు.

विष्टरं मल्लिका पीठमासन्दीचासनं विदुः ॥११६॥

విష్టరం, మల్లికా, పీఠం, ఆసందీ, ఆసనం ఈ 5 ను జపము మొదలగునవి చేయుకాలమున క్రింద వేసికొను పీట మొదలగువాని పేళ్లని, విదుః = తెలియుదురు.

चेलं निवसनं वासश्चीरमम्बरमंशुकम् ।
वस्त्राद्यन्तदिगाद्यादिसंज्ञितो वृषभेश्वरः ॥११७॥

చేలం, నివసనం, వాసః, చీనం, అంబరం, అంశుకం ఈ 6 ను వస్త్రము పేళ్ళు వృషభేశ్వరః = వృషభనాథస్వామి, వస్త్రాద్యంతదిగాద్యాదిసంజ్ఞికః-వస్త్రాద్యంత = వస్త్రాదిపర్యాయశబ్దములు, అంత = తుదియందును, దిగాది = దిగాది పర్యాయ శబ్దములు, ఆది = మొదటనుగల, సంజ్ఞకః = పేరుగల వాడుగా దెలియదగినది.

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

(అనగా: దిగంబరః, దిగ్వాసాః దిగంశుకః, దిశావసనః ఇత్యాదులును అవృషభేశ్వరస్వామి పేళ్లు,)

वर्षीयान् वृषभो ज्यायान्पुरुराद्यः प्रजापतिः ।
ऐक्ष्वाकुः काश्यपो ब्रह्मा गौतमो नाभिजोऽग्रजः ॥११८॥

వర్షియాన్, వృషభః, జ్యాయాన్, పురుః, ఆద్యః ప్రజాపతిః, ఐక్ష్వాకుః, కాశ్యపః, బ్రహ్మ, గౌతమః, నాభిజః, అగ్రజః ఈ 12ను వృషభస్వామి పేళ్లు.

सन्मतिर्महतिर्वीरो, महावीरोऽन्त्यकाश्यपः ।
नाथान्वयो वर्धमानो, यत्तीर्थमिह साम्प्रतम् ॥११९॥

సన్మతిః, మహతిః, వీరః మహావీరః అంత్యకాశ్యపః, నాథాన్వయః, వర్ధమానః ఈ 7 ను, ఇహ = ఈ లోకమునందు, యత్తీర్థం = ఎవరివలన అప్పుడు (పూర్వము) చేయబడినదో, సాంప్రతం = ఇప్పుడును జరుగవలసియున్నదో, అట్టి పశ్చిమతీర్థంకరుడైన వర్ధమానస్వామి పేళ్ళు,

कुंकुमं रुधिरं, रक्तं, कस्तूरी मृगनाभिजम् ।
कर्पूरं घनसारश्च हिमं सेवेत्तु पुण्यवान् ॥१२०॥

కుంకుమం, రుధిరం, రక్తం ఈ 3 ను కుంకుమపూవు పేళ్ళు.

కస్తూరీ, మృగనాభిజం ఈ 2 ను కస్తూరి పేళ్ళు,

కర్పూరం, ఘనసారః, హిమం ఈ 3 ను పచ్చకర్పూరము పేళ్ళు.

పుణ్యవాన్ = సుకృతముగలవాడు, సేవేత్ = (ఈ వస్తువులను) సేవించును.

समालम्भोऽङ्गरागश्च, प्रसाधन विलेपने ।
भूषणाऽऽभरणं रुच्यं माल्यं माला गुणिस्त्रजः ॥१२१॥

సమాలంభః, అంగరాగః, ప్రసాధనం, విలేపనం ఈ 4 ను అనులేపన భేదము పేళ్ళు.

భూషణం, ఆభరణం ఈ 2 ను నగ పేళ్ళు.

రుచ్యం, మాల్యం, మాలా, గుణీ, స్రక్ ఈ 5 ను హారమునకు పేళ్ళు.

मेखला, रशना काञ्ची, हेमपर्यायसूत्रकम् ।
श्रोणिबिम्बे कटीसूत्रं मानसूत्रमिवोध्दृतम् ।।१२२।।

మేఖలా, రశనా, కాంచీ ఈ 3 ను ఒడ్యాణము పేళ్లు,

హేమ పర్యాయ సూత్రకం-హేమ = బంగారుయొక్క పర్యాయ నామములతో చేరిన, సూత్రకం = తంతుపర్యాయనామము, (అనగా: స్వర్ణ సూత్రకం, కనకసూత్రం, స్వర్ణదామ, హిరణ్యసూత్రం ఇత్యాదులు) శ్రోణీబింబే = జఘునప్రదేశమునందు, ఉద్ధృతం = ధరింపబడిన, కటీసూత్రమివ = మొలత్రాడువంటి, మానసూత్రం = ఉత్తర జందెము పేళ్ళు.

मदिरा मधुमैरेयं शीधुः कादम्बरीत्विरा ।
प्रसन्ना वरुण हालां मधुवाराऽसुरी तथा ।।१२३।।

మదిరా, మధు, మైరేయం, శీధుః, కాదంబరీ, ఇరా, ప్రసన్నా, వారుణీ, హాలా, మధువారా, ఆసురీ ఈ 11 ను పేళ్ళు.

शुण्डाऽऽसवस्तद्विधायी, शौण्डो गद्येत मद्यपः ।
शक्तोऽक्षद्यूतपानेषु विचित्रा शब्दपद्धतिः ।।१२४।

శుండా, ఆసవః ఈ 2 ను పైని చెప్పిన 11ను, కలసి 13 పేళ్ళును కల్లు (లేక) సారాయి పేళ్ళు.

తద్విధాయీ-తత్ = ఆ సారాయిని, విధాయీ = చేయువాడును, మద్యపః= కల్లు త్రాగువాడును, అక్షద్యూతపానేషు-అక్ష = నేత్రమునందును, ద్యూత = జూదమాడుటయందును, పానేషు = త్రాగుటయందును, శక్తః = సమర్థుడైన వాడును, శౌండః = శౌండుడని, గద్యేత = చెప్పబడును, శబ్దపద్ధతిః = ఇట్టి శబ్దమార్గము, విచిత్రా = ఆశ్చర్యకరమైనది.

सर्पिर्हैयङ्गवीनाज्यं, दुग्धं क्षीराऽमृतं पयः ।
उदश्विन्मथितं तक्रं, कालशेयं पिबेद् गुरुः ।।१२५।।

సర్పిః, హయ్యంగవీనం, ఆజ్యం ఈ 3 ను నెయ్యి పేళ్ళు.

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

దుగ్ధం, క్షీరం, అమృతం, పయః ఈ 4 ను పాలు పేర్లు.

ఉదశ్విత్, మథితం, తక్రం, కాలశేయం ఈ 4 ను మజ్జిగ భేదముల పేర్లు,

గురుః = శ్రేష్ఠుడైనవాడు, పిబేత్ = (నెయ్యి, పాలు, మజ్జిగ వీనిని) పానము చేయవలయును.

प्रायः पयो दशाऽनेहाः पूर्णयौवनकं विदुः ।

तारुण्यं यौवनं चान्त्यो वर्षीण स्थाविरो मतः ॥१२६॥

ప్రాయః, పయః, దశా, అనేహాః ఈ 4 ను వయస్సు పేళ్లు.

పూర్ణయౌవనకం = పరిపూర్ణప్రాయమును, తారుణ్యం = తారుణ్య మనియును, యౌవనం = యౌవనమనియును, విదుః = తెలిసికొందురు.

అంత్యః, వర్షీణః, స్థవిరః ఈ 3 ను వృద్ధునిపేళ్లని, మతః = సమ్మత పడినది.

हंसो मरालोवक्रांगो हंसवाहः पितामहः ।

హంసః, మరాళః, వక్రాంగః ఈ 3 ను అంచ పేళ్లు.

హంసవాహః-హంస = హంసపర్యాయనామములతో చేరిన, వాహః = అశ్వపర్యాయనామము గలవాడు, పితామహః = బ్రహ్మదేవుడు, (అనగా:- హంసవాహః, మరాళాశ్వః, వక్రాంగతురంగః ఇత్యాదులు బ్రహ్మదేవుని పేళ్లు.)

मयूरो बर्हिणः केकी शिखी प्रावृट्पिकस्तथा ॥१२७॥

नीलकण्ठः कलापी च शिखण्डी तत्पतिर्गुहः ।

మయూరః, బర్హిణః, కేకీ, శిఖీ, ప్రావృట్పికః, నీలకంఠః, కలాపీ, శిఖండీ ఈ 8 యు నెమలి పేళ్లు.

తత్పతిః-తత్ = ఆ నెమలి పర్యాయనామములతో గూడిన, పతిః = పతి పర్యాయనామము గలవాడు, (అనగా: మయూరపతిః, కేకీవల్లభః, నీలకంఠనాథః ఇత్యాదులు) గుహః = కుమారస్వామి పేళ్లు

हरिणो न्यंकु पृषतौ तदंकश्शर्वरीश्वरः ॥१२८॥

హరిణః, న్యంకు, పృషతః ఈ 3 ను జింక పేళ్లు.

In Public domain. Digitization: Ammulakshmi Research Academy

తదంకః-తత్ = ఆ జింక పర్యాయనామములతో చేరిన, అంకః = చిహ్న పర్యాయనామము గలవాడు, (అనగా: హరిణాంకః, మృగాంకః, న్యంకులక్ష్మా ఇత్యాదులు) శర్వరీశ్వరః = చంద్రుడు అగును.

पन्नगोऽहिर्विषधरो लेलिहानो भुजङ्गमः ।
नागोरगौ फणी सर्पस्तद्वैरी विनतात्मजः ॥१२९॥

పన్నగః, అహిః, విషధరః, లేలిహానః, భుజంగమః, నాగః, ఉరగః, ఫణీ, సర్పః ఈ 9 యు పాముపేళ్లు.

తద్వైరీ-తత్ = ఆ సర్ప పర్యాయనామములతో గూడిన, వైరీ = శత్రు పర్యాయనామము గలవాడు (అనగా:- నాగారిః, పన్నగరిపుః, ఉరగద్విట్, భుజంగమవిపక్షః, ఆహివైరీ, సర్పపరిపంథీ, విషధరారాతిః ఇత్యాదులు) వినతాత్మజః = గరుత్మంతుడు అగును.

सुपर्णो गरुडस्तार्क्ष्यो गरुत्मान् शकुनीश्वरः ।
इन्द्रजिन्मन्त्रपूतात्मा वैनतेयो विपक्षयः ॥१३०॥

సుపర్ణః, గరుడః, తారక్ష్యః, గరుత్మాన్ ఇవి 4 ను, మఱియు; శకునీశ్వరః -శకుని = పక్షి పర్యాయనామములతో చేరిన, ఈశ్వరః = ప్రభు పర్యాయ నామమును, అనగా:- విహగేశ్వరః, ఖగనాథః; పతగాధిపః, పక్షిరాజః, శకునినాయకః, ద్విజరాజః, పతంగ నేతా, విహంగమాధిభూః ఇత్యాదులును, మఱియు, ఇంద్రజిత్, మంత్రపూతాత్మా, వైనతేయః, విపక్షయః ఇవియును గరుత్మంతుని పేళ్లు.

खमिंर्दियं हृषीकं च स्वांतोऽक्षं करणं विदुः ।
पुण्यं भाग्यं च सुकृतं भागधेयं च सत्कृतम् ॥१३१॥

ఖం, ఇంద్రియం, హృషీకం స్వాంతం, అక్షం, కరణం ఈ 9ను ఇంద్రియముల పేర్లుగా విదుః తెలుసుకొందురు.

పుణ్యం, భాగ్యం, సుకృతం, భాగధేయం, సత్కృతం ఈ 5 ను పుణ్యము పేళ్లు

अघमंहश्च दुरितं, पापं पाप्मा च किल्बिषम् ।

वृजिनं कलिलंचैनो दुष्कृतं तज्जयी जिनः ॥१३२॥

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

అఘం, అహః దురితం, పాపం, పాప్మా, కిల్బిషం, వృజినం, కలిలం, ఏనః, దుష్కృతం ఈ 10 ను పాపము పేళ్లు.

తజ్జయీ–తత్ = ఆ పాపపర్యాయ నామములతో చేరిన, జయీ = జయించినవాని పర్యాయనామము గలవాడు, (అనగా: వృజినజిత్, దురితజయీ, దుష్కృత జేతా, అఘహరః, కిల్బిషధ్వంసీ, కలిలనాశకః ఇత్యాదులు) జినః = జినేశ్వర వాచకములు అగుచున్నది.

सदनं सद्म भवनं धिष्ण्यं वेश्माथ मन्दिरम् ।

गेहं निकेतनाऽगारं निशान्तं निर्वृतं गृहः ॥१३३॥

वसत्याऽऽवसथाऽऽवासं स्थानं धामाऽऽस्पदं पदम् ।

निकाय्यो निलयो वस्त्यं शरणं शिबिरालयौ ॥१३४॥

సదనం, సద్మ, భవనం, ధిష్ణ్యం, వేశ్మ, మందిరం, గేహం, నికేతనం, ఆగారం, నిశాంతం; నిర్వృతం, గృహం, వసతిః, అవసధం, ఆవాసం, స్థానం, ధామ, ఆస్పదం, పదం, నికాయ్యః, నిలయః, వస్త్యం, శరణం, శిబిరం, ఆలయః ఈ 25 ను ఇంటి పేళ్లు,

खेयं खातं च परिखा वप्रं स्याध्दूलिकुट्टिमम् ।

प्राकारः परिधिः सालः प्रतोली गोपुराकृतिः ॥१३५॥

ఖేయం, ఖాతం, పరిఖా ఈ 3 ను అగడ్త వేళ్లు.

వప్రం, ధూళికుట్టిమం ఈ 2 ను బురుజు (కొత్తళము) పేళ్లు, స్యాత్ = అగును, ప్రాకారః, పరిధిః, సాలః ఈ 3 ను కోటపేళ్లు.

ప్రతోళీ, గోపురాకృతిః ఈ 2 ను రాజవీధి వేళ్లు.

प्रासादस्सौधहर्म्यादिर्निर्व्यूहो मत्तवारणः ।

वातायानमथालम्बमालम्ब्यं सुखमासताम् ॥१३६॥

ప్రాసాదః = ప్రాసాదశబ్దము, సౌధహర్మ్యాదిః–సౌధ = రాజగృహము, హర్మ్య = ధనికుల గృహము, ఆదిః = మొదలుగా గలది, అగును.

నిర్వ్యూహః, మత్తవారణః ఈ 2 ను చూఱుకు ఆధారముగా గోడకు నాటునట్టి మ్రానివేళ్లు (దంతె).

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

వాతాయనం, ఆలంబం, ఆలంబ్యం ఈ 3 ను ఆసతాం = కూర్చుండునట్టి వారికి, సుఖం = సుఖప్రదమైన; గవాక్షము పేళ్లు.

समस्सवर्णस्साजात्य सदृक्ष स्सदृशस्सदृक् ।
तुल्यस्सधर्मा सारूप्यं तुला कक्षोपमाभिधा ॥१३७॥

సమః, సవర్ణః, సాజాత్యః, సదృక్షః, సదృశః, సదృక్, తుల్యః, సధర్మా ఈ 8 యు సమానమైనదానికి పేళ్లు.

సారూప్యం, తులా, కక్షా ఈ 3 ను ఉపమాభిధాః = ఉపమానము పేళ్లు

व्रातः पूगस्समाजश्च समूहस्सन्ततिर्व्रजः ।
व्यूहो निकायो निकरो निकुरम्बं कदम्बकम् ॥१३८॥

गणस्समुदयस्संघः संघातस्समितिस्ततिः ।
निचयः प्रकरः पंक्तिः पशूनां समजोदजौ ॥१३९॥

వ్రాతః, పూగః సమాజః, సమూహః, సంతతిః, వ్రజః, వ్యూహః, నికాయః, నికరః, నికురుంబం, కదంబకం, గణః, సముదయః, సంఘః, సంఘాతః, సమితః, తతిః, నిచయః, ప్రకరః పఙ్క్తిః ఈ 10 యు సమూహము పేళ్లు,

సమజః, ఉదజః ఈ 2 ను పశూనాం = పశువులయొక్క సమూహము పేళ్ళు.

समीपाऽभ्यासमासन्नमभ्यर्णं सन्निधिं विदुः ।
अविदूरं च निकटमवलग्नमनन्तरम् ॥१४०॥

సమీపం, అభ్యాసం, ఆసన్నం, అభ్యర్ణం, అవిదూరం,నికటం, అవలగ్నం, అనంతరం ఈ 8 యు, సన్నిధిం = సమీప వాచకములుగా, విదుః = తెలిసికొందురు (అనగా:- ఇవి సమీపమనుటకు నామములు)

जित्यं हलं हलस्सीरं लाङ्गलं तत्करो बलः ।
रेवतीदयितो नीलवसनः केशवाऽग्रजः ॥१४१॥

జిత్యం, హలం, హలః, సీరం, లాంగలం ఈ 5 ను నాగలి పేళ్లు.

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

తత్కరః-తత్ = ఆనాగలి పర్యాయనామములతో చేరిన, శరః = హస్త పర్యాయనామము గలవాడు, (అనగా:- హలకరః, సీరహస్తః, లాంగలపాణిః, జిత్యశయః ఇత్యాదులును) బలః, రేవతీదయితః-రేవతీ = రేవతీ శబ్దముతో చేరిన, దయితః = పతిపర్యాయనామము గలవాడును, (అనగా: రేవతీప్రియః, రేవతీరమణః, రేవతీధవః, రేవతీపతిః ఇత్యాదులును) నీలవసనః, కేశవాగ్రజః ఇవియును బలరాముని పేళ్లు.

अर्जुनः फल्गुनो जिष्णुश्श्वेतवाजिः कपिध्वजः ।
गाण्डीवकार्मुकस्सव्यसाची मध्यमपाण्डवः ॥१४१॥

वृषसेनश्च निर्मोको दैत्यारिश्शक्रनन्दनः ।
कर्णकालः किरिटी च शब्दभेदी धनञ्जयः ॥१४२॥

అర్జునః, ఫల్గునః, జిష్ణుః ఇవియును; శ్వేతవాజిః-శ్వేత = శుభ్ర పర్యాయ నామములతో చేరిన, వాజిః = అశ్వపర్యాయనామములుకలవాడును, కపిధ్వజః-కపి = కపి పర్యాయనామముతో చేరిన, ధ్వజః = టెక్కెము యొక్క పర్యాయ నామములు గలవాడును, (అనగా: హరికేతనః, కపికేతనః, ప్లవంగధ్వజః, వానరధ్వజః ఇత్యాదులును;) గాండీవకార్ముకః, సవ్యసాచీ, మధ్యమపాండవః, వృషసేనః, నిర్మోకః దైత్యారిః, శక్రనందనః, కర్ణశాలః, కిరీటీ, శబ్దభేదీ, ధనంజయః ఇవియును అర్జునుని పేళ్ళు.

कुरुकीचकयोश्शत्रुर्वायुपुत्रो वृकोदरः ।
समवर्ती यमः कालः कृतान्तो मृत्युरन्तकः ॥१४४॥

కురుకీచకయోః-కురు = కురుశబ్దముతోడను, కీచకయోః = కీచకశబ్దము తోడను చేరిన, శత్రుః = శత్రు పర్యాయనామము గలవాడును (అనగాః- కురువైరీ, కురుసపత్న్యః, కురుద్విట్, కురువిపక్షః, కీచకారిః, కీచకరిపుః, కీచకాహితః, కీచకామిత్రః ఇత్యాదులును) వాయుపుత్రః-వాయు = వాయు పర్యాయనామముతో చేరిన, పుత్రః = పుత్ర పర్యాయనామమును, (అనగా:- ప్రభంజనాత్మజః, మారుతసూనుః, ఆశుగతనయః, గంధవాహతనూభవః, మారుతిః ఇత్యాదులును) వృకోదరః ఇదియును భీమసేనుని పేళ్ళు.

In Public domain. Digitization Amdulaksha Research Academy

సమవర్తీ, యమః, కాలః, కృతాంతః, మృత్యుః, అంతః ఈ 6 ను యమధర్మరాజు పేళ్లు.

तदात्मजोऽजातरिपुः कौन्तेयो भरतान्वयः ।
कौरव्यो राजयष्टा च सोमवंश्यो युधिष्ठिरः ॥१४५॥

తదాత్మజః–తత్ = ఆయమ పర్యాయనామములతో చేరిన, ఆత్మజః = పుత్ర పర్యాయనామమును, (అనగా: సమవర్తితనయః, యమసూనుః, అంతకపుత్రః, కృతాంతాత్మజః ఇత్యాదులును); అజాతరిపుః, కౌంతేయః, భరతాన్వయః, కౌరవ్యః, రాజయష్టా, సోమవంశ్యః, యుధిష్ఠిరః ఇవియును పాండుపుత్త్రుడైన ధర్మరాజు పేళ్ళు.

वलक्षं श्वेत गौरे च सितमर्जुनमित्यपि ।
शुक्लावदाते धवलः पाण्डुश्शुभ्रं शशिप्रभः ॥१४६॥

వళక్షం, శ్వేతం, గౌరం, సితం, అర్జునం, శుక్లం, అవదాతం, ధవళః, పాండుః, శుభ్రః శశిప్రభః ఈ 11 ను తెల్లనివన్నె – పేర్లు. మఱియు, తెలుపైన దానికిని పేర్లు.

कृष्णं नीलऽसिते कालो धूमधूम्रमलिप्रभम् ।
तमोऽंधकारस्तिमिरं ध्वान्तं सन्तमसं तमः ॥१५७॥

కృష్ణం, నీలం, అసితం, కాలః, ధూమధూమ్రం, అళిప్రభం ఈ 6 ను నల్లనిరంగుపేర్లు. మఱియు, నలుపైన దానికిని పేర్లు.

తమః, అంధకారః, తిమిరం, ధ్వాంతం, సంతమసం, తమః ఈ 6 ను చీకటికి పేర్లు.

श्यामः पीतो हरिः पिंगः कर्बुरो रुधिरारुणे ।
रोहितो रक्तताम्रे च पाटलं कपिशं तथा ॥१४८॥

శ్యామః = ఇది నలుపుకలిసిన పసుపు వన్నెకు పేరు.

పీతః = ఇది బంగారువన్నెకు పేరు.

హరిః = ఇది పసుపు వన్నెకు పేరు.

పింగః = ఇది ఎఱుపు కలిసిన పసుపురంగునకు పేరు.

కర్బురః = ఇది నలుపు పసుపు ఎఱుపు కలిసిన రంగునకు పేరు.

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

రుధిరం, అరుణం, రోహితః, రక్తం, తామ్రం, పాటలం ఈ 6 ను ఎఱ్ఱని ఛాయకు పేళ్లు.

కపిశం = ఇది నలుపు తెలుపు ఎఱుపును గల కోతిచాయకు పేరు.

हरिणो रोहितश्शोणो गौरी शैनी पिशङ्ग्यपि ।
सारङ्गी शबली काली कल्माषी नीलपिङ्गली ।।१४९।।

హరిణః = ఇది చిలుక తెక్కవన్నె పేరు,

రోహితః = ఇది శ్రీ గంధపుచాయ పేరు.

శోణః = ఇది దాసనిపూవువన్నె పేరు.

గౌరీ, శైనీ ఈ 2 ను తెల్లకలువపూవు రంగుపేర్లు.

పిశంగీ = ఇది గోరింటపువ్వువన్నె పేరు.

సారంగీ, శబళీ, 2 చిత్రవర్ణము పేర్లు,

కాళీ = ఇది చీకటియాకువన్నె పేరు.

కల్మాషీ = ఇది తెలుపు నలుపు గూడిన వన్నె పేరు,

నీలపింగళీ = ఇది ఇంచుక ఎఱుపురంగు పేర్లు.

परागो मधुसंछन्नं मकरन्दं च कौसुमम् ।
उपचाराद्रजः पांसू रेणु धूली च योजयेत् ।।१५०।

పరాగః, మధుసంఛన్నం, మకరందః, కౌసుమం ఈ 4 ను పుప్పొడి పేర్లు.

రజః, పాంసుః, రేణుః, ధూళి ఈ 4 శబ్దములును చకారమువలన ఉపచారాత్ = ఔపచారిక భావమువలన, యోజయేత్ = పరాగ నామములతో చేర్పదగినది (రూఢ్యర్థమునందీనాలుగును దుమ్మునకు) పేర్లు

कलङ्कऽवद्यमलिनं लेखा लक्ष्म च लाञ्छनम् ।
निर्व्याधमधमं पङ्कं मलीमसमपि त्यजेत् ।।१५१।।

కలంకం, పద్యం, మలినం, లేఖా, లక్ష్మ, లాంఛనం ఈ 6 ను గుఱుతు పేర్లు నిర్వ్యాధం, అధమం, పంకం, మలీమసం ఈ4 ను అపకీర్తి పేర్లు త్యజేత్ = ఈయపకీర్తిని విడువవలయును.

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

जनोदाहरणं कीर्तिस्साधुवादं यशो विदुः ।
वर्ण्यं गुणावलिः ख्यातिरपदानं च साहसम् ॥१५२॥

జనోదాహరణం, కీర్తిః, సాధువాదః, యశః, వర్ణ్యం, గుణావళిః, ఖ్యాతిః, ఈ 7 ను కీర్తి పేర్లుగా, విదుః తెలిసికొందురు.

అపదానం, సాహసం ఈ 2 ను వెనుకటి సమాచారము పేళ్లని, విదుః = తెలిసికొందురు.

प्रेषादेशनिदेशनिदेशा च नियोगश्शासनं तथा ।
संदेशः प्रिययोर्वार्ता प्रवृत्तिः किंवदन्त्यपि ॥१५३॥

ప్రేషా, ఆదేశః, నిదేశః, అజ్ఞా, నియోగః, శాసనం ఈ 6 ను ఆనతి పేర్లు, సందేశః, ఇది, ప్రియయోః ఇష్టులైనయిద్దఱి యొక్క, వార్తా = సమాచారము పేర్లు.

ప్రవృత్తిః కింవదంతీ ఈ 2 ను లోకులు చెప్పుకొనుట పేర్లు.

कठोरं कठिनं स्तब्धं कर्कशं परुषं दृढम् ।
अश्लीलं काहलं फल्गु कोमलं मृदु पेशले ॥१५४॥

కఠోరం, కఠినం, స్తబ్ధం, కర్కశం, పరుషం, దృఢం ఈ 6 ను గట్టియైన దాని పేర్లు

అశ్లీలం, కాహలం, ఫల్గు ఈ 3 ను అసారవస్తువు పేర్లు.

కోమలం, మృదు, పేశలం ఈ 3 ను మెత్తనైనదాని పేర్లు.

प्रत्यग्रं साम्प्रतं नव्यं नवं नूतनमग्रिमम् ।
पुराणं जठरं जीर्णं प्राक्तनं च चिरन्तनम् ॥१५५॥

ప్రత్యగ్రం, సాంప్రతం, నవ్యం, నవం, నూతనం, అగ్రిమం ఈ 6 ను క్రొత్తయైన దాన్ని పేర్లు.

పురాణం, జఠరం, జీర్ణం, ప్రాక్తనం, చిరంతనం ఈ 5 ను ప్రాతయైనదాని పేర్లు.

भोरे हे है होचामन्त्रे कच्चित्किञ्चन संशये ।
द्राक् क्षणेऽह्नाय सपदि निषेधे मानखल्वलम् ॥१५६॥

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

భో, రే, హే, హై, హో ఈ 5 ను ఆమంత్రే = పిలుచుటయందు అనుటకు పేర్లు.

కచ్చిత్, కించన, ఈ 2 ను సంశయే = సందేహార్థమునందనుటకు పేర్లు.

ద్రాక్, అహ్నాయ, సపది ఈ 3 ను క్షణే = శీఘ్రమునందనుటకు పేర్లు.

మా, న, ఖలు, అలం ఈ 4 ను నిషేధమందనుటకు పేర్లు.

उच्चैरुच्चावचं तुङ्गमुच्चमुन्नतमुच्छ्रितम् ।
नीचं न्यगानतं कुब्जं नीचैह्रस्वमतः परम् ।।१५७।।

ఉచ్చైః, ఉచ్చావచం, తుంగం, ఉచ్చం, ఉన్నతం, ఉచితం ఈ 6 ను పొడుగైన దాని పేర్లు.

నీచం, న్యక్, ఆనతం, కుబ్జం, నీచైః, హ్రస్వం ఈ 6 ను అతః = అ పొడుగైన దానికి, పరం = వ్యతిరిక్తమైనది అనగా పొట్టియైనదాని పేర్లు.

अमा सह समं साकं, सार्धं सत्रा सजूस्समा ।
सर्वदा सततं नित्यं शश्वदात्यन्तिकं सदा ।।१५८।।

అమా, సహ, సమం, సాకం, సార్థం, సత్రా, సజూః, సమా ఈ 8 యు పై దానితో గూడ అసుటకు పేర్లు,

సర్వదా, సతతం, నిత్యం, శశ్వత్, ఆత్యంతికం, సదా ఈ 6 ను ఎల్లప్పుడును అనుటకు పేర్లు.

वियोगो मदनावस्था विरहायल्लके विदुः ।
प्रेमाऽभिलाषमालम्बो रागस्स्नेहोह्यतःपरम् ।।१५९।।

వియోగః, మదనావస్థా, విరహః, ఆయల్లకం ఈ 4 ను ఎడబాటు పేళ్ళని, విదుః = తెలిసికొందురు.

ప్రేమా, అభిలాషః, ఆలంభః రాగః, స్నేహః ఈ 5 ను ప్రీతి పేర్లు

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

संहितं सहितं युक्तं संपृक्तं संभृतं युतम् ।
संस्कृतम् समवेतं च प्राहुरन्वितमित्यपि ॥१६०॥

సంహితం, సహితం, యుక్తం, సంపృక్తం, సంభృతం, యుతం, సంస్కృతం, సమవేతం, అన్వితం ఈ 9 యు చేరియుండు దాని పేళ్ళని, ప్రాహుః = చెప్పుచున్నారు.

वर्त्माध्वा सरणिः पन्था मार्गः प्रसर सञ्चराः ।

వర్త్మ, అధ్వా, సరణిః, పంథాః, మార్గః ప్రసరః సంచరః ఈ 7 ను దారి పేర్లు.

त्रिमार्गनामगा गंगा घोषो गोमण्डलं व्रजः ॥१६१॥

త్రిమార్గ నామగా–త్రి = త్రిశబ్దపూర్వమునందుగల, మార్గ నామములతో చేరిన, గా = గమనార్థ పర్యాయనామము, (అనగా:– త్రిపథగా, త్రిపథగామినీ, త్రిమార్గగా, త్రిసరణిగా ఇత్యాదులును) గంగా = భాగీరథి యొక్క నామములగుచున్నవి.

ఘోషః, గోమండలం, వ్రజః, ఈ 3 ను గొల్లపల్లె పేళ్ళు.

श्रृंगी दुतहर्रिनाथा हरिस्तिर्यश्रृचङ्गिगणः ।
गौश्चतुष्पात्पशुस्तत्र महिषीनाम देयिका ॥१६२॥

శృంగీ, ద్రుతహరిః, నాథహరిః, తిర్యక్ ఈ 4 ను శృంగిణః = కొమ్ములు గల జంతువులకు పేళ్ళు.

తత్ర = ఆ కొమ్ములు గల జంతువుల యందు, గౌః, చతుష్పాత్, పశుః ఈ 3 ను గోవు పేళ్లు.

దేయికా ఈ 1 యు మహిషీనామ = ఎనుము పేరు.

कृती निविष्टो निष्णातः कुशलो निपुणः पटुः ।
क्षुण्णः प्रवीणः प्रगल्भः कोविदश्च विशारदः ॥१६३॥

विदग्धश्चतुरो धूर्तश्चाटुकृत् कितवश्शठः ।
क्वापि नागरको योज्यो गोत्रं संज्ञाङ्क नाम तत् ॥१६४॥

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

కృతీ, నివిష్టః, నిష్ణాతః, కుశలః, నిపుణః, పటుః, క్షుణ్ణః, ప్రవీణః, ప్రాగల్భ్యః, కోవిదః, విశారదః, విదగ్ధః, చతురః ఈ 13 ను పౌరుని పేళ్లు,

ధూర్తః, చాటుకృత్, కితవః, శఠః ఈ 4 ను ధూర్తుని పేళ్లు.

నాగరికః = నాగరికశబ్దము, క్వాపి = క్వచిత్తుగా, యోజ్యః = ప్రౌఢుని నామములయందు చేర్పదగినది.

గోత్రం, సంజ్ఞా ఈ 2 ను తత్ = ప్రసిద్ధమైన, అంకనామ = పెట్టినగుఱుతు పేరు.

वंशोऽन्वयोऽन्ववायस्स्यादाम्नास्संयूततिः कुलं।
ओघो वर्गश्च सन्तानः काव्य एव कविस्थितिः ॥१६५॥

వంశః, అన్వయః, అన్వవాయః, అమ్నాయః, సంతతిః, కులం, ఓఘః, వర్గః, సంతానః ఈ 9 యు వంశము పేర్లు.

కవిస్థితి–కవి = కవి (వంశము) యొక్క స్థితిః = ఉండుట, కావ్యఏవ = గ్రంథమునందే, స్యాత్ = అగును (అనగా : కవి యొక్క వంశము కావ్యమునందే చెప్పబడవలయును.

मुग्धो मूढो जडोऽनेडो, मूको मूर्खश्च, कद्वदः ।
स देवानांप्रियोऽप्राज्ञो, मन्दोऽधीर्नाम वर्जितः ॥१६६॥

ముగ్ధః, మూఢః, జడః, అనేడః, మూకః, మూర్ఖః, కద్వదః, దేవానాంప్రియః, అప్రాజ్ఞః, మందః, అధీః, నామవర్జితః ఈ 12 ను బుద్ధిహీనుని పేళ్లు.

षाष्टिकः कलमश्शालिर्व्रीहिः स्तम्बकरिस्तथा ।
वत्सश्शकृत्किर्रिजातः षोडष्षड्दशनश्च सः ॥१६७॥

షాష్టికః, కలమః, శాలిః, వ్రీహిః, స్తంబకరిః ఈ 5 ను వడ్ల పేళ్లు.

వత్సః, శకృత్కరిః, జాతః ఈ 3 ను లేదూడ పేళ్లు.

షోడః = షోడశబ్దము, షడ్దశనః = ఆఱుపండ్లు గల, సః = ఆ దూడపేరు. అనగా : ఆఱుపండ్లదూడకు పేరు.

In Public domain. Digitization: Muthulakshmi Research Academy

शौण्डीरो गर्वितस्सतब्धो मानी चाहंयुरुद्धतः ।
उद्ग्रीवोऽप्युद्दशे दृप्तो नीचश्च पिशुनोऽधमः ॥१६८॥

శౌండీరః, గర్వితః, స్తబ్ధః, మానీ, అహంయుః, ఉద్ధతః, ఉద్గ్రీవః, ఉద్దశః, దృప్తః ఈ 9 యు అహంకారి పేళ్లు.

నీచః, పిశునః, అధమః ఈ 3 ను తక్కువ మనుష్యుని పేళ్లు,

चोरैकागारिकस्तेनास्तस्करः प्रतिरोधकः ।
निशाचरो गूढचरो, हरिकः पारिपन्थिकः ॥१६९॥

చోరః, ఏకాగారికః, స్తేనః, తస్కరః, ప్రతిరోధకః, నిశాచరః, గూఢచరః, హారికః, పారిపంథికః ఈ 9 యు దొంగ పేళ్లు.

प्रस्तरोपलपाषाणदृषद्धातुश्शिला घनाः ।
तत्र जातमयो लोहं शातकुम्भं च हाटकम् ॥१७०॥

ప్రస్తరః, ఉపలః, పాషాణః, దృషత్, ధాతుః, శిలా, ఘనః ఈ 7 ను ఱాయిపేళ్లు,

తత్ర = ఆఱాయిపర్యాయనామములతో చేరిన; జాతం = ఉత్పత్తి పర్యాయ నామము, (అనగా- పాషాణజం, ప్రస్తరభవం, ఉపలోద్భవం ఇత్యాదులును), అయః, లోహం ఇవియును ఇనుము పేళ్లు,

శాతకుంభం, హాటకం ఈ 2 ను బంగారము పేళ్లు.

क्षामं क्षान्तं क्षितं क्षीणं हीनं जीर्णं च वै ऋणम् ।
सीर्णं कीर्णं मनस्यं च धैर्यं शौर्यं च पौरुषम् ॥१७१॥

క్షామం, శాంతం, క్షితం, క్షీణం, హీనం, జీర్ణం, ఋణం ఈ 7 ను తగ్గిపోయిన దాని పేళ్లు,

సీర్ణం, కీర్ణం, మనస్యం ఈ 3 ను చల్లబడిన దాని పేళ్లు.

ధైర్యం, శౌర్యం, పౌరుషం ఈ 3 ను పరాక్రమము పేళ్లు.

क्षिप्राऽऽशुमङ्क्ष्वरं शीघ्रं, सहसा झडिति द्रुतम् ।
तूर्णं जवस्स्यदो रंहो रयो वेगस्त्वरा लघु ॥१७२॥

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

క్షిప్రం, అశు, మంక్షు, అరం, శీఘ్రం, సహసా, ఝడితి, ద్రుతం, తూర్ణం, జవః, స్యదః, రంహః, రయః, వేగః, త్వరా, లఘు ఈ 16 ను వేగము పేళ్లు.

साधीयोऽत्यर्थमत्यन्तं नितांतं सुष्ठु वै भृशम् ।
स्फुटं साधु खलु स्पष्टं विशदं पुष्कलामले ॥१७३॥

సాధీయః, అత్యర్థం, అత్యంతం, నితాంతం, సుష్ఠు, భృశం ఈ 6 ను అధికమైనదాని పేళ్లు.

స్ఫుటం, సాధు, ఖలు, స్పష్టం, విశదం, పుష్కలం, అమలం ఈ 7 ను వ్యక్తమైనదాని పేళ్లు.

चित्राश्चर्याद्भुतं चोद्यं, विस्मयः कौतुकोऽप्यहो ।
अभियोगोद्यमोद्योगा उत्साहो विक्रमो मतः ॥१७४॥

చిత్రం, ఆశ్చర్యం, అద్భుతం, చోద్యం, విస్మయః, కౌతుకః, ఆహో ఈ 7 ను ఆశ్చర్యం పేళ్లు.

అభియోగః, ఉద్యమః, ఉద్యోగః, ఉత్సాహః, విక్రమః, ఈ 5 ను ప్రయత్నం పేళ్లు.

रहोऽनुरहसोपांशु रहस्यानि भिनक्तिकः ।
कीनाशः कृपणो लुब्धो गृध्नुर्दीनोऽभिलाषुकः ॥१७५॥

రహః, అనురహసం, ఉపాంశు, రహస్యం, భినక్తికః, ఈ 5 ను ఏకాంతము పేళ్లు.

కీనాశః, కృపణః, లుబ్ధః, గృధ్నుః, దీనః, అభిలాషుకః ఈ 6 ను లోభిపేళ్ళు.

प्राध्वंकृतस्सितो बद्धस्संधानित नियन्त्रितौ ।
नियामितश्शृङ्खलितः पिनद्धः पाशितस्तथा ॥१७६॥

ప్రాధ్వంకృతః, సితః, బద్ధః, సందానితః, నియంత్రితః, నియామితః, శృంఖలితః, పినద్ధః, పాశితః ఈ 9 ను కట్టబడినవాని పేళ్లు.

अवश्यायस्तुषारश्च प्रालेयं तुहिनं हिमम् ।
नीहारस्तत्करं विद्धि मृगाङ्कं रोहिणीपतिम् ॥१७७॥

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

అవశ్యాయః, తుషారః, ప్రాలేయం, తుహినం, హిమం, నీహారః ఈ 6 ను మంచు పేళ్ళు.

రోహిణీపతిం-రోహిణీ = రోహిణీ నక్షత్రమునకు, పతిం = మగడైన చంద్రుని, మృగాంకం-మృగ = జింక పర్యాయ నామములతో, అంకం = గుఱుతు పర్యాయ నామములకు వాచ్యునిగాను, తత్కరం-తత్ = ఆ మంచు పర్యాయ నామములతో చేరిన, కరం = కిరణపర్యాయ వాచ్యుని గాను, విద్ధి = తెలియుము,

(అనగా:- ప్రాలేయకరః, తుషారకరః, తుహినకరః, శిశిరకరః, హిమాంశుః, శీతభానుః శిశిరదీధితిః ఇత్యాదులును చంద్రుని పేళ్ళనుట.)

चारोऽपसर्पः प्रणिधिर्निगूढपुरुषश्चरः ।
तद्वानुक्त सहस्राक्षस्सत्यार्थे ऋत सूनृते ॥१७८॥

చారః, ఉపసర్పః, ప్రణిధిః, నిగూఢపురుషః, చరః ఈ 5 ను వేగువాని పేళ్లు. అనగా:- నానాదేశ సమాచారములను రహస్యముగా తెలిసికొని రాజున కెఱింగించువాడు అనుట.

తద్వాన్ = ఆ వేగువాడుగల రాజు, సహస్రాక్షః = సహస్రాక్షుడని, ఉక్తః = చెప్పబడుచున్నాడు,

ఋతం, సూనృతం ఈ 2 ను, సత్యార్థే = నిశ్చయము, లేక ప్రమాణము అను అర్థమునందు ప్రయోగింపబడుచున్నది.

निस्तुलं वर्तुलं वृत्तं स्थपुटं विषमोन्नतम् ।
दीर्घं प्रांशु विशालं च रुन्द्रं च पृथुलं पृथु ॥१७९॥

నిస్తులం, వర్తులం, వృత్తం ఈ 3 ను వట్రువైన దాని పేళ్లు. (అనగా:- గుండ్రమైనది)

స్థపుటం, విషమోన్నతం ఈ 2ను నిమ్నోన్నతము పేళ్లు.

(అనగా:- మిట్టపల్లము, లేక ఎగుడు దిగుడు పేర్లు)

దీర్ఘం, ప్రాంశు ఈ 2 ను నిడివైన దాని పేళ్లు.

విశాలం రుంద్రం, పృథులం, పృథు ఈ 4 ను వెడలుపైన దాని పేళ్లు.

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

उल्बणं दारुणं तिग्मं, घोरं तीव्रोग्रमुष्णकम् ।
शीतकं स्तिमितं याप्यं मन्दं विद्धि विलम्बितम् ॥१८०॥

ఉల్బణం, దారుణం, తిగ్మం, ఘోరం, తీవ్రం, ఉగ్రం, ఉష్ణకం ఈ 7 ను వేడిమి పేళ్లు.

శీతకం, స్తిమితం, మందం, యాప్యం ఈ 4 ను విలంబితం = ఆలస్యమైన దాని పేళ్లుగా, విద్ధి = తెలియుము.

स्वभावः प्रकृतिश्शीलं निसर्गो विस्त्रसा निजम् ।
योग्योगुणिकृताभ्यासस्स्यादाभीक्ष्णं मुहुर्मुहुः ॥१८१॥

స్వభావః, ప్రకృతిః, శీలం, నిసర్గః, విస్రసా, నిజం ఈ 6 ను సహజరీతికి పేళ్లు.

యోగ్యః, గుణీ, కృతాభ్యాసః ఈ 3 ను విద్యావ్యాసంగము చేసి మంచినడతను పొందినవాని పేళ్లుగా, స్యాత్ = అగును.

అభీక్ష్ణం, ముహుర్ముహుః ఈ 2 ను మాటిమాటికి అనుటకు పేళ్లు.

मृषाऽलीकं मुथा मोहं विफलं वितथं वृथा ।
विधुरं व्यसनं कष्टं कृच्छ गहनमुच्चरेत् ॥ १८२॥

మృషా, అళికం, ముథా, మోహం, విఫలం, వితథం, వృథా ఈ 8 ను ప్రయోజనము లేనిదాని పేళ్లు.

విధురం, వ్యసనం, కష్టం, కృచ్ఛ్రం, గహం ఈ 5 ను కష్టం పేళ్లుగా, ఉచ్చరేత్ = చెప్పవలయును.

समस्तं सकलं सर्वं कृत्स्नं विश्वं तथाऽखिलं।
शकलं विकलं खन्डं शल्कं लेशम् लवं विदुः ॥१८३॥

సమస్తం, సకలం, సర్వం, కృత్స్నం, విశ్వం, అఖిలం ఈ 6 ను అంతయు అనుటకు పేర్లు.

శకలం, వికలం, ఖండం, శల్కం, లేశం, లవం ఈ 6 ను తునుక పేర్లుగా,

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

విదుః = తెలియుదురు.

वर्म कोशं च कलहः परिवादं छलं भवेत्।
लोहितं शोणितं रक्तं रुधिर क्षतजासृजः ।। १८४।।

వర్మ, కోశం ఈ 2 ను కత్తి మొదలగువాని ఒర పేర్లు.

కలహః, పరివాదం ఈ 2 ను, ఛలం = హఠవాచకములుగా, భవేత్ = అగును.
లోహితం, శోణితం, రక్తం, రుధిరం, క్షతజం, అసృక్ అ 6 ను నెత్తురు పేర్లు

नित्यानवरताऽजस्रमथकन्यापतिर्वरः ।
उद्वाहोपयमौ चैव विवाहश्च निवेशनम् ।। १८५।।

నిత్యం, అనవరతం, అజస్రం ఈ 3 ను ఎల్లప్పుడనుటకు పేర్లు.

కన్యాపతిః, వరః ఈ 2 ను పెండ్లి కొడుకు పేర్లు.

ఉద్వాహః, ఉపయమః, వివాహః, నివేశనం ఈ 4 ను పెండ్లి పేర్లు.

सुषिरं विवरं रन्ध्रं छिद्रं गर्ता च गह्वरम् ।
श्वभ्रं रसा च पातालं नरकं यान्त्यमेधसः ।।१८६।।

సుషిరం, వివరం, రంధ్రం, ఛిద్రం, గర్తం, గహ్వరం, శ్వభ్రం ఈ 7 ను భూమి యందలి బొరియ పేర్లు.

రసా, పాతాళం ఈ 2 ను నాగలోకము పేర్లు.

అమేధసః = బుద్ధి లేనివారు, నరకం - అథోగతిని, యాంతి = పొందుదురు.

अदभ्रं भूरि भूयिष्ठं बर्हिष्ठं बहुलं बहु ।
प्रचुरं नैकमानन्त्यं त्यजेज्जन्माऽजवं जवः ।।१८७।।

भवो भावश्च संसारः संसरण्यं च संसृतिः ।

అదభ్రం, భూరి, భూయిష్ఠం, బర్హిష్ఠం, బహుళం, బహు, ప్రచురం, నైకం, ఆనంత్యం ఈ 9 యు అధికము పేర్లు, త్యజేత్ = అధికమైన దానిని విడువ వలయును. జన్మ, ఆజవంజవః, భావః, భవః, సంసారః, సంసరణ్యం, సంసృతిః ఈ 2 ను సంసారము పేర్లు,

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

तत्त्वज्ञश्चतुरो धीरस्त्यजेज्जन्मजवं जवम् ॥१८८॥

తత్త్వజ్ఞ హేయోపాదేయతత తత్త్వస్వరూపములను తెలిసిన, చతురః = సమర్థుడగు, ధీరః = పండితుడైనవాడు, జనాజవంజవం, జన్మ = పునరుత్పత్తికి కారణభూతమైన, ఆజంజవం = సంసారమును, త్యజేత్ = పరిత్యాగము చేయవలయును.

ओजस्व्यूर्जस्वि तेजस्वी मनस्वी चतुरा अपि ।
भास्वरो भासुरश्शूरः, प्रवीणः सुभटो मतः ॥१८९॥

ఓజస్వీ, ఊర్జస్వీ, తేజస్వీ, మనస్వీ, చతురః, భాస్వరః, భాసురః, శూరః, ప్రవీణః ఈ 9 శబ్దములకును, సుభటః = మిక్కిలిశూరుడు, వాచ్యుడుగా, మతః = ఒప్పబడినవాడు, అనగా ఈ 9 ను శూరుని పేర్లు.

तनुत्रं वर्म कवचमावृतिर्बाणवारणम् ।
कूर्पासं कञ्चुकौ छत्रमातपत्रोष्णवारणम् ॥ १९०॥

తనుత్రం, వర్మ, కవచం; ఆవృతిః, బాణవారణం ఈ 9 ను యుద్ధమునందు తొడుగు ఉక్కు జిరా పేర్లు,

కూర్పాసః, కంచుకః ఈ 2 ను చొక్కయ లేక రవికె పేర్లు.

ఛత్రం, ఆతపత్రం, ఉష్ణవారణం ఈ 3 ను గొడుగు పేర్లు.

केशश्शिरोरुहो वालः कचश्चिकुर ईडितः ।
चूड़ापाशश्च धम्मिल्लः कबरी केशबन्धनम् ॥१९१॥

కేశః, శిరోరుహః, వాలః, కచః చికురః ఈ 5 ను కురుల పేళ్లుగా, ఈడితః = చెప్పబడుచున్నది.

చూడాపాశః, ధమ్మిల్లః, కబరీ, కేశబంధనం ఈ 4ను కొప్పు పేళ్లు, లేక, కీల్గంటు పేళ్లు.

उररीकृतमप्यूरीकृतमङ्गीकृतं तथा ।
अस्तुकारोऽभ्युपगमे, सत्यङ्कारः पणार्पणे ॥१९२॥

ఉరరీకృతం, ఊరీకృతం, అంగీకృతం, ఆస్తుకారః ఈ 4 ను, అభ్యుపగమే =

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

ఒడంబడుటయందు వర్తించుచున్నవి.

సత్యంకారః = ఈ శబ్దము, పణార్పనే = పందెము కట్టుటయందు వర్తించు చున్నది.

अत्यन्ताय चिरायेति प्राह्णेऽकस्माद् बलादिति ।
प्रायेणोच्चैः कृतं चेति, विभक्ति प्रतिरूपकाः ॥१९३॥

అత్యంతాయ, చిరాయ ఈ 2 ను చాలా కాలమునకు పేళ్లు.

ప్రాహ్ణ-ఇది పూర్వాహ్ణమునకు పేరు.

అకస్మాత్-ఇది హఠాత్తు అనుటకు పేరు.

బలాత్-ఇది బలత్కారమునకు పేరు.

ప్రాయేణ-ఇది బహుళముగా అనుటకు పేరు.

ఉచ్చైః-ఇది అధికముగా అనుటకు పేరు.

కృతం-ఇది చాలుననుటకు పేరు.

విభక్తి ప్రతిరూపకాః = ఈ అత్యంతాది యెనిమిది శబ్దములును విభక్తులు గల శబ్దముల వలెతోచునట్టి అవ్యయములు.

सौहार्द्र सौहृदं हार्द सौहृत्यं सौख्यसौरभम् ।
मैत्री मैत्रेयिकाऽजर्यं, साहाय्यं सङ्गतं मतम् ॥१९४॥

సౌహార్దం, సౌహృదయం, హార్దం, సౌహృత్యం, సౌఖ్యం, సౌరభం, మైత్రీ, మైత్రేయికా, అజర్యం, సహాయం, సంగతం ఈ 11 ను స్నేహము పేళ్లుగా, మతం = సమ్మతమైనది.

कान्तं च कमनं कम्रं कमनीयं मनोहरम् ।
अभिरामं रामणीयं रम्यं सौम्यं च सुन्दरम् ॥१७५॥

चारुश्लक्ष्णं च रुचिरं, प्रशस्तं हृद्यबन्धुरे ।
दर्शनीयं मनोज्ञं च चित्तपर्यायहारि च ॥१७६॥

కాంతం, కమనం, కమ్రం, కమనీయం, మనోహరం, అభిరామం, రామణీయం, రమ్యం, సౌమ్యం, సుందరం, చారు శ్లక్ష్ణం, రుచిరం, ప్రశస్తం, హృద్యం, బంధురం,

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

దర్శనీయం, మనోజ్ఞం ఈ 18 యును, చిత్తపర్యాయహారి చ, చిత్త = మనస్సుయొక్క పర్యాయ సామాన్య నామములతో చేరిన, హారి చ = హరి శబ్దమును, (అనగా :మనోహరి, చిత్తహారి, హృదయహారి, చేతోహారి, ఇత్యాదులును) రమ్యమైనది అనుటకు పేళ్లు.

कामनीयक सौन्दर्यं रम्यता रामणीयकम् ।
क्षेमं कल्याणमभयं, शुभं भद्रं च मंगलम् ॥१९७॥

भावुकं भवुकं भव्यं सोवसेयं शिवं तथा ।
वर्यं कल्याणमधुरं परं श्रेष्ठं च पेशलम् ॥१९८॥

इति धनञ्जय नाममालायां (धनञ्जयनिघण्टौ) संकीर्णशब्दनिरुपणं नाम प्रथमः परिच्छेदः

కామనీయకం, సౌందర్యం, రమ్యతా, రామణీయకం, ఈ 4 ను సౌందర్యం పేళ్లు.

క్షేమం, కళ్యాణం, అభయం, శుభం, భద్రం, మంగళం, భావుకం, భవుకం, భవ్యం, సోవసేయం, శివం ఈ 11 ను శుభం పేళ్లు.

వర్యం, కళ్యాణమధురం, పరం, శ్రేష్ఠం, పేశలం ఈ 5 ను శ్రేష్ఠము పేళ్లు.

ధనంజయ నామమాలయందు మొదటి సంకీర్ణ శబ్దనిరూపణంబను ప్రథమ పరిచ్ఛేదము

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

శ్రీరస్తు

ద్వితీయ పరిచ్ఛేదము

నానార్థపరిచ్ఛేదం

गम्भीरं रुचिरं चित्रं, विस्तीर्णार्थप्रसाधकम् ।
शब्दं मनाक्प्रवक्ष्यामि, कवीनां हितकाम्यया ॥1॥

గంభీరం = గంభీరమై, రుచిరం = మనోహరమై, చిత్రం = ఆశ్చర్యప్రదమై, విస్తీర్ణార్థప్రసాధకం = విస్తీర్ణ-విస్తారములగు, అర్థ = అభిధేయములకు , ప్రసాధకం = అధికసహాయమైన , శబ్దం = నానార్థశబ్దమును, కవీనాం= కవులకు, హితకామ్యయా - హిత = ఆనుకూల్యమునందు, కామ్యయా = అపేక్షచేత, మనాక్ = సంక్షేపముగా, ప్రవక్ష్యామి = చెప్పుచున్నాను

अर्हत्पिनाकिनौ शम्भू, जिनावर्हत्तथागतौ ।
देवसूर्यो विवस्वन्तौ, विष्णुरुद्रौ वृषाकपी ॥2॥

అర్హత్పినాకినౌ-అర్హత్ = జినేశ్వరుడును, పినాకినౌ = శివుడును , శంభూ = శంభుశబ్దవాచ్యులు.

అర్హత్తథాగతౌ-అర్హత్- జినేశ్వరుడును, తథాగతౌ- బుద్ధదేవుడును , జినౌ = జినశబ్దవాచ్యులు.

దేవసూర్యౌ-దేవ = దేవుడును, సూర్యౌ = సూర్యుడును, వివస్వంతౌ = వివచ్ఛబ్దవాచ్యులు.

విష్ణురుద్రౌ-విష్ణు = నారాయణుడు, రుద్రౌ = శివుడును, వృషాకపీ = వృషాకపిశబ్దవాచ్యులు.

वैकुण्ठाविन्द्रगोविंदा, वनन्तौ शेषशार्ङ्गिणौ ।
जीमूतौ करिकुत्कीलौ, पर्जन्यौ शक्रवारिदौ ॥3॥

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

ఇంద్రగోవిందౌ-ఇంద్ర = ఇంద్రుడును, గోవిందౌ = నారాయణుడును, వైకుంఠౌ = వైకుంఠశబ్దవాచ్యులు.

శేషశార్ఙ్గినౌ-శేష = ఆదిశేషుడును, శార్ఙ్గినౌ = విష్ణువును, అనంతౌ - అనంతశబ్దవాచ్యులు.

శక్రవారిదౌ-శక్ర = ఇంద్రుడును, వారిదౌ = మేఘమును, పర్జన్యౌ = పర్జన్యశబ్దవాచ్యులు.

वनमम्भसि कान्तारे, भुवनं विष्टपेऽर्णसि ।
घृतं सर्पिषि पानीये, विषं हालाहले जले ॥4॥

వనం = వనమనుశబ్దం,అంభసి = ఉదకమునందును, కాంతారే = అడివియందును.

భువనం = భువనమను శబ్దం, విష్టపే = లోకమునందు, అర్ణసి = ఉదకము నందును, ఘృతం = ఘృతమనుశబ్దం, సర్పిషి = నేతియందును, పానీయే = జలమునందును, విషం = విషమనుశబ్దము, హాలాహలే = వత్సనాభియందును, జలే = నీటియందును (ప్రవర్తించును)

तल्पं दारेषु शय्यां ज्योतिश्चक्षुषि तारके ।
धवले सुंदरे रामो वामो वक्रे मनोहरे ॥5॥

తల్పం = తల్పమను శబ్దం, దారేషు = భార్యయందును, శయ్యాయాం = పరుపునందును.

జ్యోతిః = జ్యోతిశ్శబ్దం,చక్షుషి = నేత్రమునందును,తారకే = నక్షత్రము నందును, రామః = రామశబ్దం, ధవళే = తెలుపైన దానియందును, సుందరే = అందమైన దానియందు.

వామః = వామశబ్దం, వక్రే = వంకరయైన దానియందు, మనోహరే = రమ్యమైన దానియందు, (ప్రవర్తించును)

नक्षत्रे मन्दिरे धिष्ण्यं वसने गगनेऽम्बरम् ।
परिधौ पादपे सालः कुल्या स्त्रोतसि योषिति ॥6॥

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

ధిష్ణ్యం = ధిష్ణ్యమను శబ్దం, నక్షత్రే = నక్షత్రమునందు, మందిరే = ఇంటి యందును,

అంబరం = అంబరమనుశబ్దం, వసనే = గుడ్డయందు, గగనే = ఆకాశమందును,

సాలః =సాలశబ్దము, పరిధౌ = కోటయందును, పాదపే = వృక్షమందును,

కుల్యా = కుల్యాశబ్దం, స్రోతసి- కాలువయందును, యోషితి = కులస్త్రీ యందును వర్తించును.

सारसश्शकुनौ धूर्ते केतनं दीधितौ ध्वजे ।

मयूखः किरणे दीप्तौ पतङ्गश्शलभे रवौ ॥7॥

సారసః = సారసశబ్దం, శకునౌ = పక్షి విశేషమందును, ధూర్తే = దుష్టుని యందును,

కేతనం = కేతనశబ్దం, దీధితౌ = కాంతియందును, ధ్వజే = టెక్కెము నందును,

మయూఖః = మయూఖమనుశబ్దము, కిరణే = కలయందును, దీప్తౌ = కాంతి యందును,

పతంగః = పతంగశబ్దం, శలభే = మిడతయందును, రవౌ = సూర్యుని యందును (వర్తించును)

अञ्जनः कज्ञले नागे सारङ्गे पृषते गजे ।

सरलः प्रगुणे वृक्षे पुन्नागस्सन्नरे तरौ ॥8॥

అంజనః = అంజన శబ్దం, కజ్జలే = కాటుకయందును, నాగే = పశ్చిమ దిగ్గజమునందును,

సారంగే = సారంగశబ్దం, పృషతే=జింకయందును, గజే= ఏనుగుయందును

సరళః = సరళశబ్దం, ప్రగుణే = సుగుణముగలదానియందును, వృక్షే = దేవదారు వృక్షమునందును.

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

పున్నాగః = పున్నాగశబ్దం , సన్నరే = పురుషశ్రేష్ఠునియందును, తరౌ = సురపొన్న వృక్షమునందును (వర్తించును)

पाञ्चजन्योऽनले शंखे कम्बु शंखौ मतंगजे ।
कस्वरो द्युभवे द्युम्ने स्यन्दनश्शकटेऽम्बुनि ॥9॥

పాంచజన్యః = పాంచజన్యశబ్దం, అనలే = అగ్గియందును, శంఖే = విష్ణు దేవుని శంఖమందును,

కంబు = కంబుశబ్దం, శంఖే = శంకువునందును, మతంగజే = ఏనుగు యందును, కస్వరః = కస్వరశబ్దం, ద్యుభవే = స్వర్గమందు కలిగినవస్తువుయందును, ద్యుమ్నే = బంగారమందును,

స్యందనః = స్యందనశబ్దం, శకటే = బండియందును, అంబుని = ఉదక మందును, (వర్తించును)

अद्रिर्गिरिवनस्पत्योश्शिखरीतरुभूध्रयोः ।
राजा चन्द्रमहीपत्योर्द्विजो दशनविप्रयोः ॥10॥

అద్రిః = అద్రిశబ్దం, గిరివనస్పత్యోః = గిరి = కొండయందు, వనస్పత్యోః = వృక్షమునందును,

శిఖరీ = శిఖరిశబ్దం, తరుభూధ్రయోః- తరు = చెట్టునందును, భూధ్రయోః = కొండయందును

రాజా = రాజన్ శబ్దం, చంద్రమహీపత్యోః-చంద్ర = చంద్రునియందు, మహీపత్యోః = ప్రభువనందును,

ద్విజః = ద్విజశబ్దం, దశనవిప్రయోః, దశన = పంటియందును, విప్రయోః = బ్రహ్మక్షత్రియవైశ్యులయందును (వర్తించును)

मोचाऽमरस्त्रियो रम्भा कदली ध्वजमोचयोः ।
अशोक सुमनस्तर्वोसुमनास्सुरपुष्पयोः ॥11॥

రంభా = రంభాశబ్దం, మోచాఽ మరస్త్రియోః, మోచా = అరటి చెట్టు యందును, అమరస్త్రియోః = దేవలోకమందుండు అప్సరస్త్రీ యందును, కదళి = కదలీశబ్దం, ధ్వజమోచయోః-ధ్వజ = టెక్కమునందును, మోచయోః = అరటిచెట్టు నందును;

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

అశోకః = అశోకశబ్దం, సుమనస్తర్వోః-సమనః = పుష్పమునందును, తర్వోః = వృక్షవిశేషమునందును,

సుమనాః = సుమశబ్దం, సురపుష్పయోః-సుర = దేవతలయందును, పుష్పయోః = పుష్పమునందును, (వర్తించును)

मुक्तारजतयोस्तारो, भूरि भूयस्सुवर्णयोः ।
पानीयदुग्धयोः क्षीरं, पयः सलिलदुग्धयोः ।।12।।

తార = తారశబ్దము, ముక్తారజతయోః-ముక్తా = ముత్తెమునందును, సువర్ణయోః- బంగారమందును

భూరి- భూరిశబ్దం, భూయస్సువర్ణయోః- భూయః- అధిక్యమందు, సువర్ణయోః- = బంగారంయందు

క్షీరం = క్షీరశబ్దము, పానీయదుగ్ధయోః-పానీయ = నీటియందును, దుగ్ధయోః = పాలుయందు

పయః- పయశ్శబ్దము, సలిలదుగ్ధయోః- సలిల = జలమునందును; దుగ్ధయోః = పాలునందును (వర్తించును)

काल प्रकर्षयोः काष्ठा कोटिः संख्या प्रकृष्टयोः ।
रन्ध्रसंश्लेषयोस्सन्धिः, सिन्धुर्नदसमुद्रयोः ।।13।।

కాష్ఠా = కాష్ఠాశబ్దము, కాలప్రకర్షయోః-కాల = పదహారుకళల కాలమందు, ప్రకర్షయోః- అధిక్యమునందు,

కోటిః = కోటి శబ్దము, సంఖ్యాప్రకృష్టయోః - సంఖ్యా = ఎన్నికయందును, ప్రకృష్టయోః = ఆధిక్యమునందును;

సంధిః = సంధిశబ్దము, రంధ్రసంశ్లేషయోః-రంధ్ర = బెజ్జమునందును, సంశ్లేషయోః = హెచ్చుగాకూడుటయందు;

సింధుః = సింధుశబ్దము, నదసముద్రయోః-నద = పడమరకు పారునదియందు, సముద్రయోః = సముద్రమునందు (వర్తించును)

निषेधदुःखयोर्बाधा, व्यामोहो मौर्खमौढ्ययोः।
कौपीनाकार्ययोर्गुहयं, कीलालं रुधिराम्भासोः ।।14।।

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

బాధా = బాధాశబ్దము, నిషేధదుఃఖయోః-నిషేధ = తిరస్కారమునందును, దుఃఖయోః = వ్యసనమునందు

వ్యామోహః = వ్యామోహశబ్దము, మౌర్ఖ్యమౌఢ్యయోః = మౌర్ఖ్యః = హఠవాద మందును, మౌఢ్యయోః = బుద్ధిహీనతయందును

గుహ్యం = గుహ్యమనుశబ్దము, కౌపీనాऽర్యయోః-కౌపీన = గోచియందును, అకార్యయోః = చేయరాని కార్యమునందును

కీలాలం = కీలాలశబ్దం, రుధిరాంభసోః-రుధిర = నెత్తుటియందును, అంభసోః = నీటియందును (వర్తించును)

मौल्यसत्कारयोरर्घो जात्यश्श्रेष्ठकुलीनयोः ।
मेघवत्सरयोरब्दस्तार्क्ष्यो हयगरुत्मतोः ॥15॥

అర్ఘః = అర్ఘశబ్దము, మౌల్యసత్కారయోః-మౌల్య = వెలయందును, సత్కారయోః = పూజయందును,

జాత్యః = జాత్యశబ్దము, శ్రేష్ఠకులీనయోః-శ్రేష్ఠ = ఉత్తమునియందును, కులీనయోః- సద్వంశమున బుట్టినవానియందును.

అబ్దః = అబ్దశబ్దము, మేఘవత్సరయోః, మేఘ = మేఘమందును, వత్సరయోః = సంవత్సరమునందును,

తార్క్ష్యః- తార్క్ష్యశబ్దము, హయగరుత్మతోః-హయ = గుఱ్ఱమునందును, గరుత్మతోః = గరుడిని యందును (వర్తించును)

स्तब्धतास्थूणयोस्स्तम्भश्चर्चा चिन्तावितर्कयोः ।
हरकीलकयोःस्थाणुः स्वैरस्वच्छन्दमान्द्ययोः ॥16॥

స్తంభః = స్తంభశబ్దం, సబ్ధతా స్థూణయోః-స్తబ్ధతా = నిశ్చలత్వము నందును, స్థూణయోః- కంబమునందును,

చర్చా- చర్చాశబ్దం, చింతావితర్కయోః- చింతా- విచారించుటయందును, స్థూణయోః- కంబమునందును ,

స్థాణుః = స్థాణు శబ్దము, సబ్ధతా స్థూణయోః = స్తబ్ధతా = నిశ్చలత్వము నందును, స్థూణయోః = కంబమునందును,

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

స్వైరః = స్వైరశబ్దము, స్వచ్ఛందమాంద్యయోః = స్వచ్ఛంద- స్వేచ్ఛా సంచారమునందును, మాంద్యయోః = జడత్వమునందును (వర్తించును)

शंकुस्सुकीर्णविवरे पलाशेऽग्नौ च कीलके ।
कानने काननोद्भूत वह्नौ दावो दवोऽपि च ।।17।।

శంకుః = శంకుశబ్దం, సుకీర్ణ వివరే, సుకీర్ణ = మూతవేయబడిన, వివరే = బొక్కయందును, పలాశే = ఆకునందును, అగ్నౌ = అగ్నియందును, కీలకే చ = మేకునందును, (వర్తించును)

దావః, దవః ఈ రెండుశబ్దాలు కాననే = అడివియందును. కాననో ద్భుతవహ్నౌ = కాననోద్భూత = అడివియందు పుట్టిన, వహ్నౌ = అగ్నియందును (వర్తించును)

कीनाशः कृपणे भृत्ये कृतान्ते पिशिताशिनि ।
तथा पुण्य जनान् प्राहुः सज्जनान् राक्षसानपि ।।18।।

కీనాశః = కీనాశ శబ్దం, కృపణే = లోభియందును, భృత్యే = సేవకుని యందును, కృతాంతే = యమునియందును, పిశితాశనే = రాక్షసుని యందును (వర్తించుచున్నది)

తథా = అదే ప్రకారంగా, సజ్జనాన్ = సత్పురుషులను, రాక్షసానపి = రాక్షసులను, పుణ్యజనాన్ = పుణ్యజనవాచ్యులనుగా, ప్రాహుః = (పండితులు) చెప్పుచున్నారు.

विरोचनो रवौ चन्द्रे, दितिसूनौ हुताशने ।
हंसो नारायणे ब्रघ्ने यतावश्वेसितच्छदे ।।19।।

విరోచనః = విరోచన శబ్దం, రవౌ- సూర్యునియందును, చంద్రే = చంద్రుని యందును, దితిసూనౌ = దైత్యునియందును, (అనగా ప్రహ్లాదుని మనుమని యందును) హుతాశనే- అగ్నియందును, వర్తించును.

హంసః = హంసశబ్దము, నారాయణే = విష్ణువుయందును, బ్రధ్నే- సూర్యుని యందును, యతౌ= సన్న్యాసియందును, అశ్వే = గుఱ్ఱముయందును, సితచ్ఛదే = హంసపక్షి యందును (వర్తించుచున్నది)

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

सोमश्चन्द्रोऽमृतं सोमो राजा युगादिभूः ।
सोमः प्रताननीभेदः सोमः पौलस्त्यदिक्पतिः ॥20॥

చంద్రః = పచ్చకర్పూపమును, యుగాదిభూః- చతుర్యుగాధిపతియును, రాజా = చంద్రుడును, ప్రతానసీభేదః = లతావిశేషమున(తిప్పతీగ), పౌలస్త్యదిక్పతిః -పౌలస్త్య = పులస్త్య బ్రహ్మకుమారుడైన, దిక్పతిః = దిక్పాలకుడైన కుబేరుడును, పుంలింగ సోమశబ్దవాచ్యులు, (అగుచున్నారు), అమృతం = సుధ, నపుంసకలింగ సోమపద వాచ్యమవుతున్నది.

अजो विधिरजो विष्णुरजः शम्भुरजस्तवः ।
अजस्त्रिवार्षिको ब्रीहिरजो रामपितामहः ॥21॥

విధిః = బ్రహ్మయును, విష్ణుః = నారాయణనుడును, శంభుః = రుద్రుడును, అజః = మేకయును, త్రివార్షికః = మూడుసంవత్సరాలకు ఫలముకాదగిన, వ్రీహిః = ధాన్యమును, రామపితామహః = శ్రీరాముని తాతగారైన అజమహారాజును, అజః = అజశబ్దవాచ్యలగుచున్నారు.

शुद्धेऽनुपहते वह्नौ ब्राह्मणे सचिवोत्तमे ।
आषाढेऽध्यात्मसंवित्तौ ब्रह्मचर्येशुचिर्मतः ॥22॥

శుద్ధే = పరిశుద్ధమైన దానియందును, అనుపహతే = చెడుపులేని దానియందును, వహ్నౌ = అగ్నియందును, బ్రాహ్మణే = బ్రహ్మజ్ఞానియందును, సచివోత్తమే = మంత్రి శ్రేష్ఠనియందును, ఆషాఢే = ఆషాఢమాసమందును, ఆధ్యాత్మసంవిత్తౌ = బ్రహ్మజ్ఞానమునందును, బ్రహ్మచర్యే = వేదాధ్యయన వ్రతమందును, శుచిః = శుచిశబ్దము, మతః = సమ్మతింపబడినది.

अर्थोऽभिधेयरैवस्तु प्रयोजन निवृत्तिषु ।
भावः पदार्थचेष्टात्म सत्ताभिप्रायजन्मसु ॥23॥

అర్థః = అర్థశబ్దము, అభిధేయరైవస్తుప్రయోజనివృత్తిషు-అభిధేయ = శబ్దముల అర్థమునందును, రై = ధనమునందును, వస్తు = పదార్థమందును, ప్రయోజన =

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

ఉపయోగమునందును, నివృత్తిషు = తుదముట్టచేయుటయందును, వర్తించుచున్నది.

భావః = భావశబ్దము, పదార్థచేష్టాత్మ సత్తాభిప్రాయజన్మసు – పదార్థ = శబ్దముల అర్థమునందును, చేష్టా = విలాసమునందును, ఆత్మ = మనస్సునందును, సత్తా = స్థితియందును, అభిప్రాయ = మనస్తాత్పర్యమునందును, జన్మసు = ఉత్పత్తి యందును (వర్తించుచున్నది)

प्रायो भून्म्युपमार्तक्य प्रभूत्यन्ननिवृतिषु ।
अन्तः पदार्थसामीप्यधर्मसत्वनिवृत्तिषु ।।24।।

ప్రాయః = ప్రాయశ్శబ్దం, భూమ్న్యుపమాతర్క ప్రభూత్యన్ననివృత్తిషు– భూమ్ని = ఆధిక్యమునందును, ఉపమా=సామ్యమునందును, అతర్క్య = ఊహింప విషయము కాని దానియందును, ప్రభూతి = అతిసంపత్తునందును, అన్ననివృత్తిషు = అనశనవ్రతమునందును, (వర్తించును)

అంతః = అంతశ్శబ్దము, పదార్థసామీప్య ధర్మసత్త్వ నివృత్తిషు పదార్థ = వస్తువుల యొక్క, సామీప్య = సమీప ప్రదేశమునందును, ధర్మ = మరణము నందును, సత్త్వనివృత్తిషు = బలము తగ్గుటయందును, (వర్తించున్నది)

अक्षोद्यूते वरूथाङ्गे नयनादौ विभीतके ।
सारश्रेष्ठे बले वित्ते क्लेशे जलचरे स्थिरे ।।25।।

అక్షః = అక్షశబ్ద, ద్యూతే = జూదమందును, వరూధాంగే– రథముయొక్క ఇరుసునందును, నయనాదౌ–నయన = నేత్రము, ఆదౌ– మొదలగు ఇంద్రియా లందును, ఉత్కృష్టమైన దానియందును, బలే = శక్తియందును, విత్తే = ద్రవ్యము నందును, క్లేశే = కష్టమునందును, జలచరే = జలజంతువునందును, స్థిరే = శాశ్వతమైనదాని యందును, (వర్తించుచున్నది)

प्रधानशृङ्गलांगूलभूषापुण्ड्र प्रभावना ।
ध्वजलक्ष्मतुरङ्गेषु ललामो नवसु स्मृत ः।।26।।

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

లలామః = లలామశబ్దము, నవసు = తొమ్మిదైన, ప్రధానశృంగలాంగూల భూషాపుండ్ర భావనాధ్వజలక్ష్మతురంగేషు-ప్రధాన = ముఖ్యమైనదానియందును, శృంగ = కొమ్మునందును, లాంగుల = తోకయందును, భూషా = ఆభరణమునందును, పుండ్ర = తిలకమునందును, ప్రభావనా = పూజ్యతయందును, ధ్వజ = టెక్కమునందును, లక్ష్మ = చిహ్నామునందును, తురంగేషు = గుఱ్ఱమునందును, (వర్తించుచున్నది)

वाचि वारि पशौ भूमौ दिशि लोम्नि पवौ दिवि ।
विशिखे दीधितौ दृष्टावेकादशसु गौस्स्मृतः ॥27॥

గౌః = గోశబ్దము, ఏకాదశసు = పదనొకొండైన, వాచి = వాక్కునందును, వారి = ఉదకమునందు, పశౌ = గోవునందును, భూమౌ = భూమియందును, దిశి = దిక్కునందును, లోమ్ని = దేహమందలి వెండ్రుకలయందును, పవౌ = వజ్రాయుధమునందును, దివి = స్వర్గమునందును, విశిఖే = బాణమునందును, దీధితౌ = కాంతియందును, దృష్టౌ-నేత్రమునందును, స్మృతః = (వర్తించునని) తలంపబడుచున్నది.

चन्द्रे सूर्ये यमे विष्णौ वासवे दर्दुरे हये ।
मृगेन्द्रे वानरे वायौ दशस्वपि हरिः स्मृतः ॥28॥

హరిః = హరిశబ్దం, దశస్వపి = పదియైన, చంద్రే = చంద్రునియందును, సూర్యే-సూర్యునియందు, యమే = యమధర్మరాజునందును, విష్ణౌ = నారాయణుని యందును, వాసవే = ఇంద్రునియందును, దర్దురే = కప్పయందును, హయే = గుఱ్ఱమునందును, మృగేంద్రే = సింహమునందును, వానరే = కోతియందును, వాయౌ-గాలియందును, స్మృతః = (వర్తించునని) తలంపబడుచున్నది.

पद्मे करिकरप्रान्ते व्योम्नि खड्गफले गदे ।
वाद्यभाण्डमुखे तीर्थे जले पुष्करमष्टसु ॥29॥

పుష్కరం = పుష్కరశబ్దము, అష్టసు = ఎనిమిదైన, పద్మే = తామరయందును, కరికరప్రాంతే-కరి = ఏనుగుయొక్క కర = తొండము యొక్క ప్రాంతే- కొనయందును, వ్యోమ్ని = ఆకాశమునందును, ఖడ్గఫలే = కత్తి యొక్క కొనయందును, గదే = వ్యాధియందును, వాద్యభాండముఖే-వాద్య = మద్దెల మొదలగు, భాండ = పాత్రలయొక్క

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

ముఖే = నోటియందును, తీర్థే = పుణ్యతీర్థమునందును, జలే = ఉదకమునందును (వర్తించుచున్నది)

शृङ्गारादौ कषायादौ घृतादौ च विषे जले ।
निर्यासे पारदे रागे वीर्ये च रस इष्यते ।।30।।

రసః = రసశబ్దం, శృంగారాదౌ = శృంగారాదినవరసములందును, కషాయాదౌ = కషాయాది షడ్రసములయందును, ఘృతాదౌ = నెయ్యి మొదలగు ద్రవ ద్రవ్యముల యందు, విషే = విషమునందును, జలే = నీటియందును, నిర్యాసే = చెట్టుబంకయందును, పారదే = పాదరసమందును, రాగే = ప్రీతియందును, వీర్యే చ = పరాక్రమము నందును,ఇష్యతే = తలంపబడుతుంది.

तीर्थं प्रवचने पात्रे लब्धाम्नाये विदांवरे ।
पुण्यारण्ये जलोत्तारे महासत्ये महामुनौ ।।31।।

తీర్థ = తీర్థశబ్దము, ప్రవచనే = శాస్త్రమునందును, పాత్రే = స్థాలి మొదలగు ప్రాత్రలయందురు, లబ్ధామ్నాయే = యజ్ఞమునందును, విదాంవరే = పండితుని యందును, పుణ్యారణ్యే = పరిశుద్ధమైన అడవియందును, జలోత్తారే = రేవునందును, మహాసత్యాం = పతివ్రతా స్త్రీ యందును, మహామునౌ = మహర్షియందును, (వర్తించుచున్నది)

धातुः पञ्चसु लोहेषु शरीरस्य रसादिषु ।
पृथिव्यादि चतुष्के च स्वभावे प्रकृतावपि ।।32।।

ధాతుః = ధాతుశబ్దం, పంచసు = అయిదైన, లోహేషు = ఇనుము, బంగారం,వెండి, తామ్రము, సీసమ అను వీనియందును, శరీరస్య = దేహము యొక్క రసాదిషు = రక్తము, మాంసము, చర్మము, మేధస్సు మొదలైనవాని యందు, పృథివ్యాదిచతుష్కే చ = పృథివి, అప్పు, తేజస్సు, వాయువు అను నాల్గింటియందును, స్వభావే = సహజగుణమనందు, ప్రకృతావపి = ప్రకృతి యందును, (వర్తించుచున్నది)

आकृतावक्षरे रूपे ब्राह्मणादिषु जातिषु ।
माल्यानुलेपयोश्चैव वर्णो षट्सु निगद्यते ।।33।।

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

వర్ణః = వర్ణశబ్దం, షట్సు = ఆఱయిన, ఆకృతౌ= ఆకారమునందును, అక్షరే = అకారాది వర్ణాలయందును, రూపే = తెలుపు మొదలగు వర్ణముల యందును, బ్రాహ్మణాదిషు = బ్రహ్మ క్షత్రియ వైశ్య శూద్రులనెడు, జాతిషు = జాతులయందును, మాల్యానులేపయోః–మాల్య = పుష్పహారమందును, అనులేప = చందనాదిలేపన ద్రవ్యాలయందును, నిగద్యతే = చెప్పబడుచున్నది.

आकारादावुदात्तादौ षड्जादौ निस्वने स्वरः ।

सङ्केताचार सिद्धान्त कालेषु समयः स्मृतः ।।34।।

స్వరః = స్వరశబ్దం, ఆకారాదౌ- ఆకారము మొదలగు పద్నాలుగు అచ్చుల యందును, ఉదాత్తాదౌ = ఉదాత్త, అనుదాత్త, స్వరిత ప్రచయముల యందును, షడ్జాదౌ = షడ్జ, నిషాద, ఋషభ, గాంధార, మధ్యమ, ధైవత, పంచమ స్వరాలయందును, నిస్వనే = ధ్వనియందును (తలంపబడుచున్నది)

సమయః = సమయశబ్దము, సంకేతాచారసిద్ధాంతకాలేషు - సంకేత = వ్యవస్థయందును, ఆచార = నడవడికయందును, సిద్ధాంత = నిశ్చయమైన అర్థమునందును, కాలేషు = ప్రొద్దునందును, స్మృతః = సమ్మతింపబడుచున్నది.

तन्त्रं प्रधाने सिद्धान्ते सैन्ये तन्तौ परिच्छिदे ।

सत्त्वमोजसि सत्तायामुत्साहेऽम्भसि जन्तुषु ।।35।।

తంత్రం = తంత్రశబ్దం, ప్రధానే = ముఖ్యమైన దానియందు, సిద్ధాంతే = గుర్తింపబడిన, అర్థము నందును, సైన్యే - సేనయందును, తంతౌ = దారము నందును, పరిచ్ఛదే = పరివారమునందును (వర్తించుచున్నది)

సత్త్వం = సత్వశబ్దము, ఓజసి = తేజస్సునందు, సత్తాయాం = ఉండుట యందును, ఉత్సాహే = ఉల్లాసమునందును, అంభసి = నీటియందును, జంతుషు = ప్రాణులయందును, (వర్తించుచున్నది)

रूपादौ तन्तुषु ज्यायामप्रधानेऽनये गुणः ।

ज्ञान चारित्रमोक्षात्म श्रुतियो ब्रह्मशब्दकाः ।।36।।

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

గుణః = గుణశబ్దం, రూపాదౌ = రూపాది చతుర్వింశతి గుణముల యందును, తంతుషు = దారమునందును, జ్యాయాం = అల్లెత్రాటి యందును, అప్రధానే = ఉదాసీన వస్తువునందును, నయే = నీతియందును (వర్తించుచున్నది)

జ్ఞానచారిత్ర మోక్షాత్మశ్రుతయః - జ్ఞాన = తెలివి, చారిత్ర = సద్వ్యా పారము, మోక్ష = కైవల్యము, ఆత్మ = పరమాత్మ, శ్రుతయః = వేదములు, ఈ 5 ను బ్రహ్మ శబ్దకాః = బ్రహ్మశబ్దవాచ్యములు.

अवकाशे क्षणे वस्त्रे बहिर्योगे व्यतिक्रमे ।
मध्येऽन्तःकरणे रन्ध्रे विशेषे विरहेऽन्तरम् ।।37।।

టీ. అంతరం = అంతరశబ్దం, అవకాశే = రెండువస్తువుల మధ్యస్థానమందు, క్షణే = క్షణకాలమందు, వస్త్రే = వస్త్రాలయందును, బహిర్యోగే = బయటి సంబంధమునందును, వ్యతిక్రమే = దాటిపోవుటయందును, మధ్యే = ఒకవస్తువు మధ్యభాగమందును, రంధ్రే = రంధ్రమునందు, విశేష = భేదమునందు, విరహే = విరహమందు (వర్తించుచున్నది)

हेतौ निदर्शने प्रश्ने स्तुतौ कण्ठसमीकृतौ ।
आनन्तरेऽधिकारार्थे माङ्गल्ये चाथ इष्यते ।।38।।

అథ = అథశబ్దం, హేతౌ = కారణమందును, నిదర్శనే = దృష్టాంతము నందును, ప్రశ్నే = ప్రశ్నయందును, స్తుతౌ = స్తుతియందును, కంఠసమీపకృతౌ= గొంతును సవరించు కొనుటయందు, అనంతరే = తర్వాత అనే అర్థంలో, అధికారార్థే = అధికారం అనే అర్థంతో, మాంగళ్యే = శుభమందు, ఇష్యతే = అపేక్షింపబడుతున్నది.

हेतावेवं प्रकारादौ व्यवच्छेदे विपर्यये ।
प्रादुर्भावे समाप्तौ च इति शब्दः प्रकीर्तितः ।।39।।

ఇతిశబ్దః = ఇతి అనే శబ్దం, హేతౌ = కారణమందును, ఏవం ప్రకారాదౌ = ఈ విధమైన మొదలైన అర్థంలో, వ్యవచ్ఛేదే = భేదపరచుటయందు, విపర్యయే =

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

మార్పుచేయుటయందు, ప్రాదుర్భావే- మొదలుపెట్టుటయందు, సమాప్తౌ చ = పూర్తి చేయుటయందును, ప్రకీర్తితః = చెప్పబడుచున్నది.

धर्मो धनुष्यहिंसादावुत्पातादावये नये ।
द्रव्यं क्रियाश्रये वित्ते जीवादौ दातुवैकृतौ ।।40।।

ధర్మః = ధర్మశబ్దం, ధనుషి- వింటియందును, అహింసాదౌ = అహింస మొదలగు వాటియందు, ఉత్పాతాదౌ = అశుభసూచకము మొదలగువాటియందు, అయే = పుణ్యకర్మమునందును, నయే = నీతియందును (వర్తించుచున్నది)

ద్రవ్యం = ద్రవ్యశబ్దము, క్రియాశ్రయే = వ్యాపారాశ్రయమైన వస్తువునందును, విత్తే = ధనమునందును, జీవాదౌ = ప్రాణము మొదలగు పదార్థముల యందును, ధాతువైకృతౌ = వెండి బంగారు వికారాలైన రూపాయి, వరహాలు మొదలగు నాణాలయందును (వర్తించుచున్నది)

मूर्त्तिमत्सु पदार्थेषु संसारिण्यपि पुद्गलः ।
अकर्मकर्मनोकर्म जातिभेदेषु वर्गणा ।।41।।

మూర్తిమత్సు = ఆకారముగల, పదార్థేషు = వస్తువులయందును, సంసారిణ్యపి = సంసారము గలవానియందును, పుద్గలః = పుద్గలశబ్దము, (వర్తించుచున్నది)

అకర్మకర్మనోకర్మ జాతిభేదేషు, అకర్మ = అనంత జ్ఞానాద్యా కర్మముల యందును, కర్మ = జ్ఞానావరణాదికర్మములయందును, నోకర్మ = ఔదారిక శరీరాదినో కర్మములయందును, జాతిభేదేషు = ఉత్పత్తి భేదములయందును, వర్గణా = వర్గణాశబ్దము వర్తించుచున్నది.

ऐश्वर्यस्य समग्रस्य वीर्यस्य यशसःश्रियः ।
वैराग्यस्यावबोधस्य षण्णां अर्थे भग स्मृतः ।।42।।

సమగ్రస్య = సంపూర్ణమైన, ఐశ్వర్యస్య = సంపత్తుయొక్కయు, వీర్యస్య = పరాక్రమం యొక్క, యశసః = కీర్తియొక్కయు, శ్రియః = కాంతియొక్కయు, వైరాగ్యస్య

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

= విరక్తి యొక్కయు, అవబోధస్య = జ్ఞానము యొక్కయు, షణ్ణాం = ఈ ఆరింటియొక్క అర్థే = అభిధేయమునందు, భగః = భగశబ్దం, స్మృతః = చెప్పబడింది.

प्राहुः कैवल्यमार्हन्त्ये वैवृते निर्वृत्तावपि ।
लब्धिः केवल बोधादाववाप्तौ नियतौ श्रियाम् ।।43।।

అర్హంత్యే = అర్హద్భావమునందును, వైవృతే = విస్తారమైన పదార్థములయందు, నిర్వృతావపి = మోక్షమునందును, కైవల్యం = కైవల్యశబ్దమును, ప్రాహుః = చెప్పుదురు.

లబ్ధిః = లబ్ధిశబ్దము, కేవలబోధాదౌ = కేవలజ్ఞానము మొదలగు దానియందును, అవాప్తౌ = ప్రాప్తియందును, నియతౌ = విధి యందును, శ్రియాం = సంపదయందును (వర్తించుచున్నది)

अनेकान्ते च विद्यादौ स्यान्निपातश्शुभे क्वचित् ।
दर्शनादौ मणौ रत्नं भव्यं शस्ते प्रशस्यके ।।44।।

స్యాత్, అను నిపాతావ్యయము అనేకాంతే చ = అనేకాంతమైన దానియందును, విద్యాదౌ = విద్య మొదలగు వాటియందును, స్యాత్ = వర్తించును.

రత్నం = రత్న శబ్దము, దర్శనాదౌ = సమ్యగ్దర్శనము మొదలగు వానియందు, మణౌ = పద్మరాగాది మణుల యందును, క్వచిత్ = కొన్ని కాలముల యందును, శుభే = మంగళమునందును, (వర్తించుచున్నది).

భవ్య = భవ్య శబ్దము, సత్యే = యథార్థమునందును, ప్రశస్యకే = యోగ్యమైన దానియందును, (వర్తించుచున్నది)

परमात्मा जिने सिद्धे परमेष्ठ्यर्हदादिषु ।
सिद्धिस्सिद्धनिषद्यायामार्हत्सिद्धश्रियामापि ।।45।।

పరమాత్మా = పరమాత్మన్ శబ్దము, జినే = అర్హత్పరమేశ్వరునియందును, సిద్ధే = ముక్తుడైన వానియందును, పరమేష్ఠి = పంచపరమేష్ఠులయందును, అర్హదాదిషు = అర్హత్ పరమేశ్వరుడు మొదలగువారియందును, (వర్తించుచున్నది)

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

సిద్ధిః = సిద్ధిశబ్దము, సిద్ధ = సిద్ధులయొక్క నిషద్యాయాం = స్థలముల యందును, అర్హత్సిద్ధ = అర్హత్పరమేశ్వరుని యొక్క శ్రియామపి = సంపదయందును, (వర్తించుచున్నది)

अर्हत्सिद्धवितिद्वावप्यर्हत्सिद्धाभिधायिनौ ।

अर्हदादीनपि प्राहुश्शरण्योत्तम मंगलान् ॥46॥

అర్హత్ సిద్ధః = అర్హత్, సిద్ధః, ఇతి = ఇట్లనెడు, ద్వావపి = ఈ రెండుశబ్దాలు కూడ, అర్హత్ = ఘాతుక కర్మలను చెడిపిన జినదేవునిని, సిద్ధ = అష్టకర్మలను జయించిన ముక్తులను, అభిధాయినౌ = చెప్పునవి (అగుచున్నవి)

అర్హదాదీన్ = అర్హత్పరమేశ్వరుడు మొదలగువారిని, శరణ్యో = రక్షకులను గాను, ఉత్తమ = శ్రేష్ఠులుగాను, మంగళానపి = శుభకారులనుగాను, ప్రాహుః = చెప్పుదురు.

वक्ता वाचस्पतिर्यत्र, श्रोता शक्रस्तथापि च ।

शब्दपारायणस्यान्तं न गतौ तत्र के वयम् ॥47॥

యత్ర = ఏశబ్దపారాయణ విషయమునందు, వాచస్పతిః = బృహస్పతియే వక్తా- చెప్పెడువాడు, శక్రః = ఇంద్రుడే, శ్రోతా = వినెడివాడు, తథాపి చ = అట్లైనను, (వారిద్దరును) శబ్ద = శబ్దములయొక్క, పారాయణస్య = పఠనమునకు, అంతం = తుదిని, న గతౌ = పొందినవారు కారో, తత్ర = ఆశబ్దముల పఠన విషయమునందు, వయం = మేము, కే = ఎంతమాత్రం వారము? (అనగా స్తుతించుటకు మేము చాలనివారమనట)

तथापि किंचित्कस्मैचित्प्रतिबुध्दाय सूचितम् ।

తథాపి- అట్లైనను, ప్రతిబుద్ధాయ = జ్ఞానియైన, కస్మైచిత్ = ఒకానొకనికై, కించిత్ = స్వల్పము, సూచితం = సూచింపబడింది.

प्रमाणमकलङ्कस्य पूज्यपादस्य लक्षणम्

द्विसंधानकवेः काव्यं रत्नत्रयमपश्चिमम् ॥48॥

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

అకలంకస్య = అకలంకబట్టారకుని యొక్క ప్రమాణం = న్యాయశాస్త్రమును, పూజ్యపాదస్య = పూజ్యపాదుడను దేవనందియొక్క లక్షణం = వ్యాకరణమును, ద్విసంధానకవేః = ద్విసంధాన గ్రంధకర్తయైన ధనంజయుని యొక్క కావ్యం- కావ్యమును, అపశ్చిమం = శ్రేష్ఠమైన, రత్నత్రయం = రత్నత్రయమని , స్మృతం- చెప్పబడింది.

जाते जगति वाल्मीकौ शब्दः कविरितिस्मृतः ।

कवी इति ततो व्यासे कवयश्चेति दण्डिनि ॥49॥

कवयः कवयश्चेति बहुत्वं दूरमागतम् ।

विनिवृत्तं चिरादेतत्कलौ जाते धनञ्जये ॥50॥

వాల్మీకౌ = వాల్మీకిఋషి, జాతే = పుట్టగా, జగతి = లోకమునందు, కవిరితి = ఏకవచనరూపమైన, కవిః అను, శబ్దః = శబ్దం, స్మృతః = తలంపబడెను, తతః = తర్వాత, వ్యాసే- వ్యాసమహర్షి (జన్మించగా) కవీ ఇతి = ద్వివచనరూపమైన కవీ = కవీ అనుశబ్దము స్మరింపబడెను, దండిని = దండిమహాకవి పుట్టగా, కవయశ్చేతి = కవులు అని, దూరం = బహుదూరముగా, ఆగతం = వచ్చిన, బహుత్వం = బహువచనత్వము, ఏతత్కలౌ = ఈ కలియుగమందు, ధనంజయే = ధనంజయకవి, జాతే = పుట్టగా, చిరాత్ = బహుకాలమునకు, (అనగా క్రమముగా) వినివృత్తం = నివృత్తమైనది. అనగా ధనంజయకవి కంటే అధికుడైన కవి లేనందువలన కవిశబ్దమునకు ఏకవచనం మాత్రమే ఉపయోగించారని తాత్పర్యం)

इति धनञ्जय नाममालायां (धनञ्जयनिघण्टौ) नानार्थशब्दनिरुपणं नाम दवितीयाः परिच्छेदः

ధనంజయ నామమాలయందు ద్వితీయ పరిచ్ఛేదము

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

శ్రీ

ధనంజయ నిఘంటోః
అకారాద్యాదిపదసూచిక

पदम्	पुट
अंगं	10
अंगना	8
अंगीकुतं	51
अंगरागः	33
अंघ्रिः	29
अंघ्रिपः	3
अंजनः	56
अंजनासुतः	17
अन्तः	3,62
अन्तकः	39
अन्तरं	66
अन्तरिक्षं	14
अन्तेवासी	2
अन्तःकरणं	22
अंत्यः	35
अन्त्यकाश्यपः	33
अन्धकारः	40
अंबरं	14,32,55
अंबिका	18
अंबु	4
अंबुदः	5
अंबुधिः	4
अंभः	4
अंशुः	11,12
अंशुकं	32

पदम्	पुट
अंसः	27
अंहः	36
अकस्मात्	52
अकूपारः	7
अखिलं	49
अगः	3
अगारं	37
अग्निः	17
अग्रजः	10,33
अग्रिमम्	42
अघम्	36
अचलः	2,21
अचंडी	8
अजः	19,61
अजर्यं	52
अजस्रं	50
अजातरिपुः	40
अटनी	21
अटवी	4
अत्यन्तं	47
अत्यर्थं	47
अत्यन्ताय	52
अदभ्रं	50
अदितेस्सुतः	12
अथ	66

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

पदम्	पुट	पदम्	पुट
अद्रिः	3,57	अनुरहनं	47
अद्भुतं	47	अनुजः	10
अधमः	46	अनुजा	10
अधरः	27	अनेहा	35
अधमं	41	अनेकपः	24
अध्वा	44	अनेडः	45
अधिपः	3	अनोकहः	3
अधीः	45	अप्	4
अधोक्षजः	20	अपघनः	9
अन्वयः	45	अपत्यं	10
अन्ववायः	45	अपर्णा	18
अनभ्राट्	5	अपदानं	42
अनवरतम्	50	अप्रदक्षिणः	5
अनन्तः	54	अप्सरोनाथः	15
अनलः	17	अपारपारः	7
अनन्यजः	21	अप्राज्ञः	45
अनन्तात्मा	19	अपांगः	27
अनन्तरं	38	अबला	8
अनिमिषः	5	अब्दः	59
अनिलः	16	अभयं	53
अन्वितं	44	अभ्यर्णं	38
अनीकं	24	अभ्यासं	38
अनुक्रोशः	31	अभ्रं	5
अनुकंपा	31	अभिरूपः	31
अनुगः	8	अभिरामं	52
अनुजीवी	8	अफिलाषुकः	47
अनुचरः	8	अभिसारिका	9
		अभिलाषः	43

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

पदम्	पुट
अभियोगः	47
अमरः	15
अमर्षः	31
अमलं	47
अमा	43
अमित्रं	11
अमृतं	34
अयः	46
अरं	46
अरण्यं	4
अरण्यानीचरः	4
अर्णः	4
अर्भकः	10
अर्यमा	12
अर्कः	12
अर्हन्	32
अर्वा	13
अरातिः	11
अरुणं	40
अरिः	11
अर्चिः	11
अर्घः	59
अर्जुनः	39
अर्जुनम्	25,40
अर्णवः	7
अर्थः	61
अरविन्दम्	6
अलं	42
अलकानिलयः	26
अलञ्जिका	9
अवदातं	40
अवलग्नं	38
अवनिः	2
अवधिः	7
अवश्यायः	47
अवरजः	10
अविदूरम्	38
अशनिः	5
अश्वः	13
अश्लीलम्	42
अशोकः	57
असितं	40
अस्त्रं	23
असृक्	50
असिः	24
अस्तुकारः	51
अष्टपात्	25
अष्टापदं	25
अष्टापदः	25
अहंयुः	46
अहः	13
अह्नाय	42
अहितः	11
अहिः	36
अहो	47
अळिः	23
अळीकः	49
अळिप्रभं	40
अक्षः	62
अक्षं	36

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

पदम्	पुट
अक्षि	27
अक्षोहिणी	24
आ	
आकालिकी	5
आकाशः	14
आकूतं	22
आखंडलः	15
आगमः	2
आचार्यः	31
आज्यं	34
आजवंजवः	50
आजिः	24
आतपत्रं	51
आत्मजः	10
आत्मभूः	19
आत्यंतिकं	43
आद्यः	33
आनतं	43
आनंदं	31
आननं	27
आदेशः	42
आनन्त्यं	50
आपगा	7
आभरणं	33
आभीक्ष्ण्यं	49
आम्नायः	45
आयल्लकं	43
आयुधं	23
आर्या	9
आलंब्यं	37

पदम्	पुट
आलंबं	37
आलंभः	43
आलयं	37
आवळिः	7
आवसथं	37
आवासं	37
आवृतिः	51
आश्चर्यं	47
आश्वसितं	22
आशयः	31
आशा	16
आशु	46
आशुशुक्षणिः	17
आसंदी	32
आसनं	32
आसन्नं	38
आसवः	34
आस्यं	27
आस्पदं	37
आसुरी	34
आळी	10
इ	
इति	66
इन्द्रः	3,15
इन्द्रजित्	36
इन्दिरा	20
इन्दुमौळिः	18
इन्द्रियं	36
इन्दीवरं	6
इनः	3,12

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

पदम्	पुट
इभः	24
इरा	34
इला	2
इष्टः	9
इष्टा	8
इषुः	21
ई	
ईरितं	29
ईश्वरः	3,8
ईशानः	3
ईशिता	3
उ	
उग्रं	49
उग्रः	18
उच्चं	43
उच्चावचं	43
उच्छ्वसः	7
उच्छ्रितं	43
उच्चैः	43,52
उडु	12
उत्पलं	6
उत्कलिका	7
उत्तराशापतिः	26
उत्तमांगं	29
उत्सवः	31
उत्साहः	47
उत्तानशयः	10
उदजः	38
उदरं	28
उदश्वित्	34

पदम्	पुट
उद्यमः	47
उद्योगः	47
उद्वहः	10
उद्वाहः	50
उन्नतं	43
उपलः	46
उपसर्पः	48
उपत्यका	3
उपकंठं	7
उद्दशः	46
उद्धतः	46
उद्गीवः	46
उपयमः	50
उपांशु	47
उपान्तः	3
उपेन्द्रः	20
उभयं	12
उमापतिः	18
उरः	28
उरच्छदः	28
उरगः	28
उर्वरा	2
उररीकृतं	51
उर्वी	2
उल्बणं	49
उष्ट्रः	25
उष्णकं	49
उष्णवारणं	51
उस्रः	11

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

पदम्	पुट	पदम्	पुट
ऊ		कटीसूत्रं	34
ऊरीकृतं	51	कंठः	27
ऊर्जः	11	कठिनं	42
ऊर्जस्वी	51	कंठीरवः	25
ऋ		कठोरं	42
ऋक्षः	12	कणः	21
ऋणं	46	कदनं	24
ऋतं	48	कदळी	57
ऋषिः	1	कद्वदः	45
ए		कदम्वकं	38
एकपत्नी	9	कनकं	25
एकपिंगलः	26	कन्यापतिः	50
एकागारिकः	46	कनीयान्	10
एनः	36	कपर्दी	18
ऐ		कपाली	18
ऐक्ष्वाकुः	33	कपिः	3
ऐरावणाधिपः	15	कपिशं	40
ओ		कपिध्वजः	39
ओमः	45	कबरी	51
ओजस्वी	51	कंबु	57
ओषधीश्वरः	12	कम्रं	52
ओष्ठः	27	कमलं	6,61
क		कमनं	52
कं	4,29	कमनीयं	52
ककुप्	16	करः	11,27
कचः	50	करभः	25
कंचुकः	51	करणं	36
कच्चित्	42	करदंडं	6
कटाक्षः	27	करवालकः	24
कटिः	29	कर्दमः	6

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

पदम्	पुट
कर्कशं	42
कर्णः	27
कर्णकालः	39
करी	24
करुणा	31
कर्बुरः	40
करांगुळिः	27
कर्पूरं	133
करेणुः	24
कलंकं	41
कलमः	45
कलहः	24,50
कलाधौतं	26
कलापी	35
कल्हारं	6
कलाभृत्	12
कल्माषी	41
कल्याणं	53
कल्याणमधुरं	53
कल्लोलं	7
कलिलं	36
कवचम्	51
कष्टं	49
कस्वरं	26,57
कस्तूरी	33
कळत्रं	8
कळेबरं	10
कक्षं	4
कक्षा	38

पदम्	पुट
का	
कांचनं	25
कांची	34
कांडम्	21
कान्तः	9
कान्ता	8
कान्तारं	4
कान्तं	52
कांतिमान्	12
कादंबरी	34
काननं	4
कानीनजनकः	13
कामः	21
कामनीयकं	53
कामिनी	8
कामी	9
कामुकः	9
कामुकी	8,9
कायः	9
कार्तस्वरं	26
कार्तिकेयः	17
कार्मुकं	21
कालः	39,40
कालशेयं	34
काश्यपः	33
काष्ठा	16,58
काष्ठापालः	16
काष्ठागजः	16
काष्ठांबरः	16
काहलं	42

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

पदम्	पुट	पदम्	पुट
काळी	41	कुलं	45
कि		कुल्या	8,55
किंकरः	8	कुवलयं	6
किंचन	42	कुशं	4
कितवः	44	कुशलः	44
किरणः	11	कुसुमं	22
किरातः	4	कुक्षिः	28
किरीटी	39	कूपारः	7
किल्बिषं	36	कूर्पासः	51
किंवदन्ती	42	**कृ**	
की		कृच्छ्रं	49
कीनाशः	47,60	कृतं	52
कीर्णं	46	कृतांतः	2,39
कीर्तिः	42	कृताभ्यासः	49
कीलालं	58	कृत्स्नं	49
कीशं	3	कृती	44
कु		कृपणः	47
कुः	2	कृपा	31
कुंकुमं	33	कृपाणः	24
कुक्कुरः	25	कृशानुः	17
कुचः	28	कृष्णः	20,40
कुब्जं	43	**के**	
कुबेरः	26	केकरः	27
कुंभिनी	2	क्रेंकृतं	30
कुंभी	24	केकी	35
कुमारः	17	केतुः	23
कुमुदप्रियः	12	केतनं	56
कुमुदं	6	केवली	32
कुरुशत्रुः	39		
कुलटा	9		

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

पदम्	पुट
केशः	51
केशवः	20
केशबंधनं	51
केशवाग्रजः	38
केसरी	25
कै	
कैरवं	6
कैवल्यं	68
को	
कोकनदं	6
कोटिः	58
क्रोडः	25
कोदंण्डः	21
क्रोधः	31
कोमलं	42
कोविदः	44
कोशः	50
कौ	
कौतुकः	47
कौन्तेयः	40
कौमुदीप्रियः	12
कौलेयकः	25
कौक्षेयकः	24
कौरव्यः	40
कौशिकः	15
कौसुमम्	41
क्रमं	29
क्रौन्चभेदी	18

पदम्	पुट
ख	
खं	14,36
खन्डं	49
खण्कृतं	30
खलः	11
खला	9
खलु	42,47
खा	
खातं	37
खायं	37
ख्यातिः	42
ग	
गगनं	14
गंगा	19
गजः	24
गणः	38
गणिका	9
ग्रन्थः	2
गन्धवाहः	17
गभस्तिः	11
गर्तः	50
गर्जः	29
गर्वितः	46
गरुत्मान्	36
गरुडः	36
गहनं	4,49
गह्वरं	50
गह्वरी	2
गळः	27
गांडीवकार्मुकः	39

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

पदम्	पुट
ग्रामसिंहः	25
ग्रमशार्दूलः	25
गिरिः	3
गिरीशः	18
गिरिजा	18
गीः	29
ग्रीवा	27
गुणः	23,65
गुणावळिः	42
गुणी	49,33
गुलिकं	26
गुहः	17,35
गुह्यं	58
गूढचरः	46
गृध्रुः	47
गृहं	8
गृहः	8
गेहं	37
गेहनी	37
गोपुराकृतिः	37
गोत्रं	44
गोधः	8
गोमन्डलं	44
गोमिनी	20
गोलांगूलः	3
गोविदः	20
गौः	2,11,44,63
गौतमः	33
गौरं	40
गौरी	18,41

पदम्	पुट
घ	
घनः	5,46
घनसारः	33
घनाघनः	5
घर्जः	29
घ्राणं	28
घृतं	55
घृष्टिः	25
घोरं	49
घोषः	44
च	
चंडि	18
चतुरः	44,51
चर्तुमुखः	19
चतुष्पात्	44
चन्द्रः	12
चन्द्रमाः	12
चमूः	24
चमूरुः	25
चरः	48
चरणं	29
चर्चा	59
चलः	17
चला	8
चलनं	29
चक्षुः	27
चाटुकृत्	44
चापः	21
चारः	48
चारु	52

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

पदम्	पुट	पदम्	पुट
चिकुरः	51	जनी	8
चित्तं	22	ज्वलनः	17
चित्रं	47	जवनः	4
चिरन्तनं	42	जवः	17
चिराय	52	ज्या	46
चिह्नं	23	जांगलं	23
चीत्कृतं	30	जातः	14
चीनं	32	जात्यः	59
चूडापाशः	51	जालरूपम्	25
चेतः	22	जातवेदाः	17
चेतोहारि	52	जानु	29
चेलं	32	जामिः	10
चोद्यम्	47	जाया	8
चोरः	46	ज्यायाम्	33
छत्रं	51	जाह्नवी	19
छिद्रं	50	जित्यं	38
ज		जिनः	32,54
जगत्	32	जिष्णुः	39
जगती	2	जिह्वापः	25
जघनं	29	जीमूतः	5,54
जंघवान्	29	जीर्णः	42,46
जठरं	42,28	जीवनम्	4
जडः	45	जीवः	23
जननी	9	जेष्ठभ्राता	10
जनकः	9	ज्योतिः	11,55
जनपदम्	26	झ	
जन्म	50	झंक्रतं	30
जन्मस्थलं	29	झण्कृतं	30
जनांतः	26	झडिति	46
जनोदाहरणं	42	झषः	3

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

पदम्	पुट
त	
तक्रं	34
तटः	7
तटं	3,7
तटित्	5
तटिद्धन्वा	15
तटी	3
तंत्रं	65
ततिः	38
तनयः	10
तनुः	9
तनुत्रं	51
तनूनपात्	17
तपनः	12
तपस्वी	1
तपनीयं	26
तमः	40
त्र्यंबकः	18
तरवारिः	24
तरंगिणी	7
तरंगः	7
तरणिः	12
तरुः	3
त्वरा	46
तल्पं	55
तलोदरी	8
तस्करः	46
तापसः	1
तामरसम्	6
ताम्रं	40

पदम्	पुट
तारः	58
तारका	12
तार्क्ष्यः	36,59
तारुण्यं	35
तिग्मं	49
तिग्मांशुः	12
त्रिककुत्	3
त्रिनेत्रः	18
त्रिपथगा	19
तिमिरं	40
तिमिः	5
तिर्यक्	44
त्रिपुरारिः	18
तीरम्	7
तीर्थं	64
तीर्थकरः	32
तीर्थन्करः	32
तीर्थकृत्	32
तीव्रं	49
तुंगं	43
तुत्तोकं	10
तुरगः	13
तुरंगमः	13
तुराषाट्	15
तुल्यः	38
तुला	38
तुषारः	47
तुषारकरः	47
तुहिनं	47
तुहिनकरः	17

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

पदम्	पुट
तूर्णं	46
तेजः	11
तेजस्वी	51
तोमरं	21
तोयं	4
तोषः	31
द	
दन्डं	24
दन्डवासः	27
दन्ती	24
दंष्ट्री	25
द्वंद्वम्	1
द्वयं	1
दया	31
दयिता	8
दयितः	9
दर्शनीयं	52
दरीभृत्	3
दवः	60
द्रव्यं	26,67
द्रविणं	26
दशनच्छदः	27
दशमीस्थं	30
दशा	35
दस्युः	4
दहनः	17
दक्षकन्या	16
द्राक्	42
दामोदरः	20
दारकः	10

पदम्	पुट
दाराः	8
दारुणं	49
दावः	60
दासिका	9
दासी	9
दाक्षायणी	18
दिक्	16
दिक्पालः	16
दिगंबरः	16
दिग्गजः	16
द्विजः	57
द्विट्	11
द्वितयं	1
दिनं	13
द्विपः	24
द्विरदः	24
द्विरेफः	7,23
दिवसः	13
दिवा	13
दिव्यवाक्पतिः	32
दिषन्	11
दीधितिः	11
दीनः	47
दीप्तिः	11
दीक्षितः	2
दीर्घं	48
दुग्धं	34
द्युतिः	11
द्युमणिः	12
द्रुतहरिः	44

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

पदम्	पुट	पदम्	पुट
दुर्गा	18	ध्वजिनी	24
दुर्गं	4,18	धनं	26
दुर्जनः	11	धनदः	62
दुर्हृत्	11	धनंजयः	39
दुरितं	36	धन्व	21
दुष्कृतं	36	धनुः	21
द्रुहिणः	19	धमः	27
द्रुमः	3	धमनिः	27
द्रुमाशनः	17	धम्मिल्लः	51
दुषत्	46	धरणी	2
दृती	9	धर्मः	21,67
दृक्	27	धर्मचक्रभुत्	32
दृतं	46	धरा	2
दृढं	42	धरित्री	2
दृप्तः	46	धवः	9
दृष्टिः	27	धवळः	40
दृष्टं	30	धातुः	46,64
देयिका	44	धात्री	2
देवः	15	धानुष्कः	4
देवानां प्रियः	45	धाम	11,37
द्वेषः	31	ध्वान्तं	40
देहः	9	धिषणा	31
द्वेषी	11	धिष्ण्यं	37,55
द्वैतं	1	धीः	31
द्वैत्यारिः	39	धीरः	50
दोः	27	धुनी	7
दोषा	12,27	धुर्यः	13
द्यौः	14,15	धूमधूम्रं	40
ध		धूर्तः	44
ध्वजः	23	धूर्जटिः	18

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

पदम्	पुट	पदम्	पुट
धूळी	41	नाथहरिः	44
धूलिकुट्टिमं	37	नाभिजः	33
धैर्यं	46	नामवर्जितः	45
न		नाथन्वयः	33
न	42	नासा	28
नक्तं	12	नासिका	28
न्यक्	43	नाराचं	21
न्यंकुः	35	नारायणः	20
नखः	28	नारदः	19
नगः	3	नारी	8
नगरं	26	निकरः	38
नदः	7	निकटम्	38
नदी	7	निकायः	38
नन्दनः	10	निकाय्यः	37
ननांदा	10	निकेतनम्	37
नभः	14	निकुरुंबं	38
नभस्वान्	17	निगूढपुरुषः	48
नयनं	27	निचयः	38
नरः	8	निजं	49
नरकान्तः	20	नितम्बः	8
नवं	42	नितम्बिनी	29
नव्यं	42	नित्यं	43,50
नळिनं	6	नितांतं	47
नक्षत्रं	12	निदेशः	42
ना	8	निपुणः	44
नाकः	15	निम्नगा	7
नागः	24,36	नियंत्रितः	47
नागरिकः	44	नियामितः	47
नागारिः	25	नियोगः	42
नाथः	3	निर्गः	26

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

पदम्	पुट	पदम्	पुट
निर्घातं	5	नूतनम्	42
निर्वृतं	37	नेत्रं	27
निर्व्याधः	41	नैकम्	50
निर्व्यूहः	37	नैयायिकः	31
निर्मोकः	39	प	
निलयः	37	पंकं	6,41
निवसनम्	32	प्रकरः	38
निवासः	32	पंक्तिः	38
निविष्टः	44	प्रकृतिः	49
निवेशनम्	50	प्रचुरम्	50
निशा	12	प्रजः	10
निशाटः	4	प्रजापतिः	19,33
निशान्तं	37	प्रज्ञा	31
निशाचरः	46	पटुः	44
निषादी	24	पंडितः	31
निष्णातः	44	प्रणयिनी	8
निसर्गः	49	पण्यस्त्री	9
निस्त्रिंशः	24	प्रणिधिः	48
निस्तुलं	48	पतत्री	14
नीचः	46	पतंगः	14,56
नीचम्	43	पत्तनम्	26
नीचैः	43	प्रत्यग्रम्	42
नीरम्	4	पताका	23
नीलम्	40	पतिः	3,9
नीलकंठः	35	पत्तिः	8
नीलोत्पलं	6	पतिपत्नी	9
नीलवसनः	38	पतिव्रता	9
नीलपिंगली	41	प्रतिरोदकः	46
नीललोहितः	18	पत्नी	8
नीहारः	47	पत्रि	14

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

पदम्	पुट	पदम्	पुट
प्रतीतम्	30	परिधिः	37
प्रतोळी	37	परिचितम्	30
पंथाः	44	परुषम्	42
पदम्	29,37	पलम्	14
पदक्षीणः	5	पवनः	16
पदगः	8	पवमानः	16
पद्मम्	3,6	प्लवगः	3
पद्मनाभः	20	प्रवीणः	44,51
पद्मयोनिः	19	प्रवृत्तिः	42
पदातिः	8	प्रशस्तम्	52
पन्नगः	36	पशुः	44
प्रभन्जनः	17	प्रसरः	46,44
प्रभा	11	प्रसन्ना	34
प्रभुः	3	प्रसवोद्गमः	22
प्रमदः	31	प्रस्तरः	46
प्रमदा	8	प्रस्थः	3
प्रमधाधिपः	18	प्रसाधनम्	33
प्रमोदः	31	प्रसूनम्	22
पयः	4,3435,58	पक्षी	14
पयोधरः	28	पाकशत्रुः	45
परम्	53	प्राक्तनम्	42
परमात्मा	68	प्राकारः	37
पर्वतः	3	प्रगल्भ्यं	44
पर्जन्यः	5,54	पांचजन्यः	57
परासुः	30	प्रचीनबर्हिः	15
परागः	41	प्राज्ञः	31
परिषत्	6,31	पाटलं	40
परिवृढः	3	पाठीनः	5
परिवादम्	50	पान्डुः	40
परिखा	37	पाणिः	27

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

पदम्	पुट	पदम्	पुट
पाताळम्	50	पिनाकी	18
पादः	11,29	प्रियः	9
पादपः	3	प्रिया	8
प्रध्वंकृतः	47	प्रियांबिका	10
पापम्	36	पिशंगी	41
पाप्मा	36	पिशितं	14
प्रायः	62,35	पिशुनः	46
प्रायेण	52	पीठम्	32
पारम्	7	पीतः	40
प्रारब्धम्	29	प्रीतः	9,40
पार्श्वम्	3	पुटभेदनम्	26
पार्वती	18	पुन्डरीकम्	6
पारावारः	7	पुण्यं	36
पारिपन्थिकः	46	पुण्यजनः	60
पारिषद्यः	31	पुत्रः	10
प्रालेयं	47	पुनर्भूः	9
पावकः	17	पुन्नागः	56
प्रावृट्पिकः	35	पुमान्	8
पाशितः	47	पुरन्दरः	15
पांसुः	41	पुरन्ध्रिका	8
प्रांशुः	48	पुराणं	42
पाषाणः	46	पुरी	26
पाषाणजम्	46	पुरुः	33
प्रासादः	37	पुरुषोत्तमः	20
प्राह्ण	52	पुरुहूतः	15
पाळी	7	पुरुषः	8
पिंगः	40	पुरोगतिः	25
पिता	9	पुद्गलः	67
पितामहः	19	पुंश्चली	9
पिनद्धम्	47	पुष्करी	24

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

पदम्	पुट	पदम्	पुट
पुष्करम्	63,6	फुल्लम्	22
पुष्पं	22	ब	
पुष्कलं	47	बन्धुरम्	52
पुळिन्दः	4	बन्धकी	9
पूः	26	ब्रध्नः	12
पूगः	38	बद्धः	47
पूषा	12	बर्हिणः	35
प्रेमा	43	बर्हिष्ठं	50
प्रेयसी	8	बलं	24
प्रेयान्	9	बलः	38
प्रेरितं	29	बलात्	52
पेशलं	42,53	बलिध्वंसी	20
पेशी	14	ब्रह्मा	19,33
प्रेषा	42	ब्रह्म	65
प्रेष्ठा	8	बहु	50
पोतः	10	बहुलं	50
प्रात्री	25	बाणः	21
पौरुषं	46	बाणवैरी	20
पृतना	24	बाणासनम्	21
पृथिवी	2	बाणवारणम्	51
पृथ्वी	2	बाधा	58
पृथु	48	बाला	8
पृथुलम्	48	बाहुः	27
पृषतः	35	बिडौजाः	15
फ		बिसिनीः	6
फणी	36	बुधः	31
फल्गुनः	39	बृंहितं	29
फल्गु	42	भ	
फलिनः	3	भं	12
फलेग्राही	3	भगः	67

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

पदम्	पुट
भंगः	7
भटः	8
भद्रं	53
भरतान्वयः	40
भर्ता	3
भवः	18,50
भवनम्	37
भव्यं	53,68
भवानी	18
भवुकं	53
भ्रमरः	23
भा	11
भागधेयं	36
भाग्यं	36
भागीरथी	19
भ्रातृव्यः	11
भानुः	11,12
भामा	8
भामिनी	8
भारती	29
भार्या	8
भावः	50,60
भावुकं	53
भास्वरः	51
भासुरः	51
भिनक्तिकः	47
भीरुः	8
भुजः	27
भुजंगमः	36
भुजशिरः	28

पदम्	पुट
भुवनं	32,55
भूः	2
भूमिः	2
भूमिधरः	21
भूयिष्टम्	21
भूरि	50,58
भूषणं	33
भृंगः	23
भृतकः	8
भृत्यः	8
भृशं	47
भेदः	31
भो	42
म	
मंगळं	53
मकरध्वजः	21
मकरन्दः	41
मघवा	15
मन्डलाग्रः	24
मन्डली	25
मन्दाकिनी	19
मणितं	30
मतंगजः	24
मतगंमंः	24
मत्तवारणः	37
मन्त्रपूतात्मा	36
मत्स्यः	4
मथितं	34
मदनः	21
मदनावस्था	43

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

पदम्	पुट	पदम्	पुट
मन्दं	49	मरुत्	16
मन्दः	45	मरुतः	15
मन्दिरं	37	मरुत्वान्	15
मद्यपः	34	मरुत्सखः	15
मदिरा	34	मलिनं	41
मध्यमपान्डवः	39	मल्लिका	32
मधु	34	मलीमसं	41
मधुसूदनः	20	महः	11
मधुव्रतः	23	महतिः	33
मधुसंछन्नं	41	महावीरः	33
मधुवारा	34	महिळा	8
मनः	22	मही	2
मनस्यं	46	महेश्वरः	18
मनस्विनी	9	महोत्पलं	6
मनस्वीनि	51	मंक्षु	46
मनीषा	31	मातंगः	24
मन्मथः	21	मातरिश्वा	17
मन्युः	31	माता	9
मनुजः	8	मातुलानी	10
मनुष्यः	8	मा	42
मनोहरं	52	मानसूत्रं	34
मनोज्ञं	52	मानवः	8
मयः	25	मानिनी	8
मयूखः	56	मानुषः	8
मयूरः	35	मानी	46
मराळः	35	मारः	22
मर्कटः	3	मार्गः	44
मर्त्यः	8	मार्गणः	21
मरीचिः	11	मार्ताण्डः	12
मरुः	3	माल्यं	33

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

पदम्	पुट
माला	38
मांसं	14
मित्रं	10
मित्रः	12
मीनः	85
मीनाकरः	7
मुक्ता	9
मुखं	27
मुख्या	8
मुग्धः	45
मुत्	31
मुदिरः	5
मुधा	49
मुनिः	1
मुरारिः	20
मुहुर्मुहुः	49
मूकः	45
मूढः	45
मूर्खः	45
मूर्धा	29
मूर्तिः	10
मृगनाभिजं	33
मृगेन्द्रः	25
मृतं	30
मृत्युः	39
मृदु	42
मृषा	49
मेखला	3,34
मेघः	5
मेघपथः	13

पदम्	पुट
मेदिनी	2
मेधावान्	31
मैत्री	52
मैत्रेयिका	52
मैरेयं	34
मोहं	49
मोक्षुः	1
मौक्तिकं	26
मौखः	2
मौर्वी	23

य

पदम्	पुट
यन्ता	24
यज्ञारिः	18
यतिः	1
यमम्	1
यमळं	1
यमः	39
यमजनकः	13
यशः	42
यादः	5
यातुधानः	14
याप्यं	49
युक्तं	44
युगं	1
युगळं	1
युग्मं	1
युतम्	44
युद्धं	24
युधिष्ठिरः	40

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

पदम्	पुट
युवतिः	8
योग्यः	49
योगी	1
योषा	8
योषित्	8
यौवनं	35
र	
रन्ध्रं	50
रक्तं	33,40,50
रजः	41
रजनी	12
रजतं	26
रणः	24
रत्नं	68
रत्नाकरः	7
रथ्यः	13
रंभा	57
रमणः	9
रमणी	8
रम्यं	52
रम्यता	53
रया	46
रविः	12
रशना	34
रश्मिः	11
रसः	64
रसा	50
रहः	47
रंहः	46
रहस्यं	47

पदम्	पुट
रक्षः	14
रागः	43
राजा	3,57
राजयष्टा	40
राजराजः	26
रात्रिजागरः	25
रात्रिंचरः	14
रामः	55
रामा	8
रामणीयम्	52
रामणीयकम्	53
राष्ट्रं	26
रिपुः	11
रुचिः	11
रुचिरं	52
रुच्यं	33
रुट्	31
रुंद्र	48
रुद्रः	18
रुधिरं	33,40,50
रुपाजीवा	9
रे	42
रेणुः	41
रेवतीदयितः	38
रै	26
रोधः	7
रोपणः	21
रोषः	31
रोहितः	40,41
रोहिणीपतिः	47

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

पदम्	पुट
रौप्यं	26
ल	
लघु	46
लब्धं	30
लब्धिः	68
लपनं	27
लता	6
लतांतं	22
ललना	8
ललामः	62
लवं	49
लक्ष्म	41
लक्षं	41
लक्ष्मीः	20
लांगलं	38
लाञ्छनं	41
लुब्धः	47
लुब्धकः	4
लेखा	41
लेलिहानः	36
लेशः	49
लोकः	32
लोहं	46
लेहितं	50
लोहिताश्वः	17
व	
वक्रं	27
वक्रांगः	35
वचः	29
वचनं	29
वज्रं	5
व्रजः	38,44
वज्री	15
वत्सः	45
व्रतती	6
व्रती	1
वदनं	27
वद्यं	41
वधूः	8
वनं	4,55
वनस्पतिः	3
वनिता	8
वनेचरः	4
वप्रं	37
वपुः	9
वयस्या	10
वरः	50
वर्गः	45
वर्णः	64
वर्ण्यं	42
वर्यं	53
वर्धमानः	33
वर्गणा	67
वर्म	50,51
वर्मा	44
वराहः	25
वर्णितः	27
वर्णी	1
वर्षीयान्	33
वर्षीणः	35

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

पदम्	पुट
वर्तुलः	48
वरूथिनी	24
वल्लभः	9
वल्लभा	8,9
वल्लरी	6
वलाहकः	5
वलीमुखः	3
वंशः	45
वसतिः	37
व्यसनं	49
वस्त्यं	37
वस्तु	26
वसु	11,26
वसुमती	2
वसुधा	2
वसुन्धरा	2
वह्निः	17
वळक्षं	40
वक्षः	28
वक्षोरूहः	28
वाः	4
वाक्	29
वाग्मी	31
व्याघ्रः	25
वाजी	13
वाणी	29
वातः	16
व्रातः	38
वातायनं	37
व्याधः	4

पदम्	पुट
वानरः	8
वामः	58
वामलोचना	8
व्यमोहः	58
वायुः	16
वायुपथः	13
वायुपुत्रः	39
वारणः	24
वारि	4
वारिधिः	6
वारुणी	34
वालं	51
वासः	32
वासरः	13
वासुदेवः	20
वासवः	15
वाहः	13
वाहिनी	24
विः	14
विकलः	49
विक्रमः	47
विचक्षणः	31
विटः	9
विटपी	3
वित्तं	26
वितथं	49
विधुरं	49
विदग्धः	44
विद्वान्	31
विद्युत्	5

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

पदम्	पुट
विधाता	19
विधिः	19
विधुः	12
विनतात्मजः	36
विपक्षयः	36
विपिनं	4
विफलं	49
विभा	11
विभावसुः	17
विभुः	3
वियत्	14
वियोगः	43
विरहः	43
विरिञ्चिः	19
विरूपाक्षः	18
विरोचनः	12,60
विलासिनी	9
विलेपनं	33
विलोचनं	27
विवरं	50
विवस्वान्	54
विवाहः	50
विश्वं	49
विश्वंभरा	2
विश्वरूपः	18
विशदं	47
विशालं	48
विशारदः	44
विशाखः	17

पदम्	पुट
विशालाक्षः	18
विशिखा	22
विषं	4,55
विषधरः	36
विषयः	26
विष्किरः	14
विष्टरं	32
विष्टपं	32
विष्णुः	20
विस्रसा	49
विस्मयः	47
विसारः	5
विहायः	14
वीचिः	7
वीतरागः	32
वीरः	33
व्रीहिः	45
व्यूहः	38
वृकोदरः	39
वृजिनं	36
वृत्तं	48
वृत्रशत्रुः	15
वृथा	49
वृषभः	33
वृषभध्वजः	18
वृषसेनः	39
वृषभेश्वरः	32
वृषा	15
वृषाकपिः	17,54
वृक्षः	2

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

पदम्	पुट	पदम्	पुट
वेगः	46	शत्रुः	11
वेधाः	19	शफं	9
वेश्म	37	शफरः	5
वेश्या	9	शंभळी	9
वेळा	7	शबरः	4
वैकुन्ठः	54	शबळी	41
वैजयन्ती	23	शब्दभेदी	39
वैनतेयः	36	श्वभ्रं	50
वैरम्	35	शंभुः	18,54
वैरी	11	शमीगर्भः	17
वैश्रवणः	26	शरः	4,21
वैश्वानरः	17	शरण्यः	17
वैसारिणः	5	शरवणोद्भवः	18
व्यसनं	49	शरभः	25
व्योम	14	शरणं	37
श		शर्वः	18
शंकरः	18	शरीरं	10
शंकुः	60	शल्कं	49
शकलं	49	श्रवः	27
शक्रः	15	श्रवणं	27
शक्रनंदनः	39	शश्वत्	43
शक्तिमान्	18	शशिप्रभः	40
शकुन्तः	14	शशी	12
शकुनिः	14	श्वसनः	17
शकुनीश्वरः	36	शस्त्रं	23
शकृत्करिः	45	शस्त्राजीवि	8
शठः	44	श्लक्ष्णं	52
शतपत्रं	6	श्वा	25
शतक्रतुः	15	शाखी	3
शतमन्युः	15	शातकुंभं	25,46

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

पदम्	पुट	पदम्	पुट
शान्तं	46	शीधुः	34
श्यामः	40	श्रीदः	26
श्यामा	12	शीलं	49
शांर्गी	20	शुक्लं	40
शार्दूलः	25	शुक्तिजं	26
शालिः	45	शुचिः	61
शासनं	42	शुंडा	34
शास्त्रं	2	शुंडालः	24
शिखंडी	35	शुभं	53
शिखरी	3,57	शुभ्रम्	40
शिखिवाहनः	17	शूरः	51
शिखी	17,35	शूर्पकारिः	21
शिपिविष्टं	18	शूली	18
शिबिरं	37	श्रुंखलितं	47
शिरः	27,29	श्रुंखलकः	25
शिरोधरः	27	श्रुंगी	3,44
शिरोरुहं	51	श्रुतिः	27
शिला	46	श्वेतवाजी	39
शिलीमुखः	21,23	श्वेतं	40
शिलोच्चयः	3	शेमुषी	31
शिलोद्भवः	26	श्रेष्ठं	53
शिवं	53	शैलः	2
शिवः	18	शैनी	41
शिवा	18	शोणः	41
शिष्यः	2	श्रोणिः	29
श्रीः	20	शोणितं	50
शीघ्रं	46	शौंडः	27
शीघ्रगामिकः	25	शौंडीरः	34
शीतकं	49	शौरिः	27
शीतभानुः	47	शौर्यं	46

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

पदम्	पुट
षट्पदः	23
षण्मुखः	17
षोडः	45
षाष्टिकः	45
स	
स्वः	15
संक्रन्दनः	15
सकलं	49
सकुलीनः	10
सखी	10
संगतः	52
संग्रामः	24
संघः	10,38
संघातः	38
संचरः	44
स्रक्	33
सजूः	48
संज्ञा	44
सततं	43
सत्वं	65
सत्यंकारः	51
संतमसं	40
संततिः	38,45
सत्कृतं	36
संतानः	45
सत्रा	43
सती	9
स्यन्दनः	57
स्यदः	46
सदस्यः	31

पदम्	पुट
सदनं	37
सदा	43
सद्म	37
संदानितं	48
सदागतिः	17
सदृशः	38
सदृक्	38
संदेशः	42
सदर्मा	38
सपत्नं	11
स्कन्दः	17
सन्धिः	58
सदृक्षः	38
सध्रीची	10
स्तनः	28
स्तनंधयः	10
सन्मतिः	33
सनाभिः	10
सन्निधिः	38
स्तनितं	29
सपदि	42
सप्ताश्वः	13
सप्तार्चिः	17
सप्तिः	13
संपृक्तं	44
स्तब्धं	42
स्तब्धः	46
स्तंबकरिः	45
स्तंबेरमः	24
स्तंभः	59

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

पदम्	पुट
स्वभावः	9
सभ्यः	31
सभा	31
संभृतं	44
समयः	65
समनायकः	10
समस्तं	49
समम्	43
समवर्ती	39
समजः	38
समवेतं	44
समः	38
समरं	24
समा	43
समाजः	38
समालंभः	33
समितिः	38
समीपः	38
समीरणः	17
समुदयः	38
समूहः	38
समुद्रः	7
संयमी	1
संयत्	24
संयुगं	24
सरस्वान्	7
सरसीरुहं	6
सरणिः	44
सरळः	56
सर्वं	49
सर्ववल्लभा	9
स्वर्गः	15
स्वर्णं	25,26
सर्पः	36
सरस्वती	29
सर्वज्ञः	32
सर्वदा	43
स्वरः	65
सरित्	7
सर्पिः	34
सरोजं	6
सलिलं	4
सवयाः	10
सव्यसाची	39
स्रवंती	7
सवर्णः	38
स्थविरः	35
स्थपुटं	48
सविता	9,13
सवित्री	9
संश्रितः	1
स्पशा	9
स्पष्टं	47
स्रष्टा	19
संसरणं	50
संसारः	50
संस्थितं	30
संस्कृतिः	50
संस्कृतं	44
सहकृत्वा	10

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

पदम्	पुट	पदम्	पुट
स्वसा	10	सारंगी	41
सहकरः	10	सारसः	56
सहचरी	10	सारमेयः	25
संहननं	9	सार्थं	43
सह	43	सारूप्यं	38
सहसा	46	सारंगः	56
सहस्रपात्	19	सालः	37,55
सहस्राक्षः	15	साहसं	42
सहायः	10,52	स्वाहापतिः	17
सहितं	44	सितं	40,47
संहितं	44	सिद्धान्तः	2
साकं	43	सिद्धिः	68
साजात्यः	38	सिन्धुः	7,58
सागरः	7	सिन्धुरः	24
स्थाणुः	18,59	स्तिमितं	49
स्वांतं	22,36	स्त्री	8
साधनं	24	सीत्कृतं	29,30
साध्वी	9	सीधुः	34
साधीयः	47	सीमन्तिनि	8
साधुवादः	42	सीमा	7
साधु	1,47	सीरः	38
स्थानं	37	सीर्णं	46
सानुः	3	सुकृतं	36
सानुमान्	3	स्फुटं	47
सांपरायः	24	सुतः	10
साम्प्रतं	42	सुत्रामा	15
सामजः	24	सुन्दरं	52
स्वामी	3,18	सुन्दरी	8
सारः	62	सुधासूतिः	12

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

पदम्	पुट
सुनासीरः	15
सुपर्णः	36
सुमनसः	22
सुमनाः	57
सुयुक्	10
सुरः	15
सुषिरं	50
सुष्ठु	47
सुहृत्	10
सुस्थितं	30
सूकरः	25
सूनुः	10
सूनृतं	48
सूर्यः	12
सूरिः	31
सेन्द्रः	15
स्तेनः	46
सेना	24
सेनानी	17
स्नेहः	43
स्वैरः	59
स्वैरिणी	9
सैन्यं	24
सोदर्यः	10
सोमः	61
सोमवंश्यः	40
सोवसेयं	53
सौन्दर्यं	53
सौख्यं	52

पदम्	पुट
सौगन्धिकं	6
सौदामिनीपतिः	5
सौम्यं	52
सौरभं	52
सौहार्दं	52
सौहृदं	52
सौहृत्यं	52
स्रोतस्विनी	7
ह	
हंतोक्तिः	31
हयः	13
हय्यंगवीनं	34
हरः	18
हर्षः	31
हरिणः	35,41
हरिः	3,13,15,20,25,40,63
हरिवाहनः	15
हरित्	16
हलः	·38
हव्यवाहः	17
हंसः	35,60
हंसवाहनः	35
हस्तः	27
ह्रस्वं	43
हस्तशाखः	27
हस्ती	24
हाटकं	25,46
हारिकः	46
हाला	34
हिमम्	33,47
हिमवत्सुता	18,19

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

पदम्	पुट
हिरण्यं	25
हिरण्यरेताः	17
हिरण्यगर्भः	19
हीनं	46
हुंकृतं	30
हुताशः	17
हुदयं	22
हृद्यं	52
हृषीकं	36
हृषीकेशः	20
हे	42
हेतिः	23
हेम	25
हेमसूत्रं	34
हेषा	29
है	42
हो	42

पदम्	पुट
क्ष	
क्षणदा	17
क्षणरुचिः	5
क्षतजं	50
क्षमा	2
क्ष्मा	2
क्षामं	46
क्षितं	46
क्षितिः	2
क्षिप्रं	46
क्षीणं	46
क्षीरं	34,58
क्षुण्णः	44
क्षुरप्रं	21
क्षेमं	53
क्षोणी	2

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

ISBN - 978-93-80171-99-9

संस्कृत अकाडमी
(केन्द्रीयसंस्कृतविश्वविद्यालयेन मानिता आदर्शशोधसंस्था)
उस्मानियाविश्वविद्यालयः, हैदराबाद् - 07
2024